

Kras

SEPTEMBER 2012 št: 120-121 cena 8€

Poslana plaćana pri posli 1102-1103

Sežana

dz-sp 0

KRAS

2012

908 (497. 12-14)

0161586, 120/121

COBISS

KOSOVELOVA KNJIZNICA SEŽANA

**Zaradi izredne suše na Krasu
potrebuje Kobilarna Lipica pomoč -
seno za lipicance!**

Od priprave ...

... do dodelave.

tiskarna
GRAFIKA SOČA

www.grafika-soca.si

Lahkotna izbira

**Samsung
C3520**

59 €

Moj Mobi s SIM-kartico

**Nokia
X2-05**

49 €

Moj Mobi s SIM-kartico

Mobi ima za vas nove zabavne Mobipakete: Samsung in Nokio s fotoaparatom in MP3 predvajalnikom v različnih barvah. **Z aktivno Mobistoritvijo Plačaj zame lahko kličete tudi s praznim Mobiračunom in prejmete do 100 brezplačnih SMS-ov.** Obiščite www.mobitel.si in spoznajte vse Mobistoritve.

Moj Mobi. Moj svet.

WWW.MOBITEL.SI

Bonus 10 EUR velja za Mobipaketa Nokia X2-05 in Samsung C3520 in je v obliki prednaloženega dobroimetja na Mobiračunu. Mobiluporabniki, ki jim bo med 20. 8. 2012 in vključno 20. 10. 2012 omogočena storitev Plačaj zame, prejmejo enkratni bonus 50 brezplačnih SMS-sporočil (Bonus SMS). Veljavnost prejete bonusa je 30 dni od dneva vklopa storitve Plačaj zame. Neuporabljeni Bonus SMS po 30 dneh zapade. Vsak Mobiluporabnik ima na svoji Mobilštevilki lahko največ dva sponzorja, za vsakega sponzorja pridobi le en Bonus SMS. Sponzor je naročnik storitev Mobitel, ki izbere dve Mobilštevilki na storitvi Plačaj zame. Mobiluporabniki, ki imajo do dne 20. 8. 2012 že omogočeno storitev Plačaj zame, prejmejo Bonus SMS na dan 20. 8. 2012 samodejno. Cene so v EUR in vsebujejo DDV. Ponudba Mobipaketov velja do odprodaje zaloga. Silke so simbolične. Telekom Slovenije, d. d., si pridržuje pravico do sprememb cen in pogojev. Več informacij o ponudbi, storitvi Plačaj zame in ostalih Mobistoritvah je na voljo na www.mobitel.si.

mobi

Dan Kobilarne Lipica

7.oktober 2012

Bogat dodatni program

11.00-19.00

otroške animacije

11.00-18.00

fotografiranje z lipicancem,
pastirske igre ob hiški
s kozami in ovci

11.00-15.00

prikazi treninga, podkovanja
in vpreganja lipincev

11.00-20.00

jahanje ponijev

11.00-19.00

vožnja s kočijo, jahanje
lipincev

Velika gala predstava

ob 15.00 uri

Velika šolska kvadrilja,
pas de deux in šola nad
zemljo Kobilarne Lipica

Virtuoz komunikacije s konji
Hans Juergen Neuhauser

Čikoši - stepski pastirji

Plemenski žrebci
Kobilarne Lipica

Spretnostna vožnja
vpreg - vroča kolesa

Čreda lipicanskih kobil
z žrebeti letnika 2012

*Program bosta popestrili
bogata gostinska ponudba
in zabava s skupino
Primorski fantje*

Cena odrasli: 6 € / osebo
Cena otroci: 3 € / osebo

Zaradi izredno hude suše potrebuje Kobilarna Lipica pomoč v senu

DARUJTE SENO ZA LIPICANCE!

Služba za odnose z javnostmi JZ Kobilarna Lipica

Zaradi hude suše bo Kobilarna Lipica letos ostala brez drugega odkosa sena. Lipiški travniki in pašniki že dolgo niso več zeleni. Trava je povsem porumenela, ožgana je od suše in vročine. Zato ne raste več. Predzadnji omembe vreden dež je v Lipici padel v juliju 2012. Nato vse do 26. avgusta ni bilo omembe vrednega dežja, a tudi ta dež ni mogel popraviti posledic suše.

Pred nekaj dnevi se je začela dobrodelna akcija - zbiranja sena za Kobilarno Lipica. Prve tri bale sena bo daroval minister za kmetijstvo in okolje Franc Bogovič osebno, pet bal bo daroval državni sekretar za kmetijstvo in okolje Branko Ravnik.

V tem izredno sušnem obdobju Kobilarna Lipica najbolj občuti dejstvo, da mora za 190 konj, ki so na paši, vsak dan na pašnike dovažati bale sena – kar v letih z običajnimi vremenskimi razmerami ni potrebno. Da bi izravnali učinek letošnje izredne suše na Krasu, v Lipici potrebujemo 400 do 450 velikih okroglih, okrog tretjino tone težkih bal sena. V presušeni kraški regiji je seno nemogoče nabaviti. Tod sena preprosto ni. Zato smo z veseljem pozdravili zamisel ministra za kmetijstvo in okolje Franca Bogoviča, da bi Kobilarna Lipica lahko pridobila seno iz regij, ki jih suša ni tako zelo prizadela...

Pri tem želimo poudariti, da Kobilarna Lipica že vas čas letošnje suše izvaja restriktivne ali omejevalne ukrepe. Živali krmimo z najmanjšim možnim obrokom sena in temu prilagajamo tudi sestavo obrokov. Zato je resorni minister za kmetijstvo in okolje Franc Bogovič na sejmu AGRA v Gornji Radgoni pozval vse ljudi dobre volje, še posebej pa kmete iz regij, ki jih leto-

šnja suša ni prizadela, naj za slovenski nacionalni ponos - lipicance - darujejo seno. Če bi vsak daroval le eno balo sena, bo čreda lipicancev - kljub letošnji izredni suši na Krasu - vse leto preskrbljena s senom.

Minister Franc Bogovič bo sam daroval prve tri bale oziroma tona sena in povedal: »Prepričan sem, da se bodo slovenski kmetje odzvali in da bomo skupaj kmalu zbrali 400 do 450 bal sena za naše lipicance.« Pet bal bo daroval tudi državni sekretar za kmetijstvo Branko Ravnik.

Direktor Kobilarne Lipica Tomi Rumpf upa, da se bodo slovenski kmetje v velikem številu odzvali in pridružili tej dobrodelni akciji: »Za nas to pomeni, da bomo lahko ohranili čredo in zanjo še naprej vrhunsko skrbeli - kljub letošnji izredni suši!«

Ministrstvo za kmetijstvo in okolje ter Kobilarna Lipica bosta s pomočjo mreže podpornikov in ljubiteljev lipicanca skupaj poskrbela tudi za organizacijo zbiranja in prevoza zbranega sena v Lipico. Seznam lokacij, na katere lahko donatorji pripeljejo darovano seno, je objavljen na spletni strani Kobilarne Lipica: www.lipica.org. Koordinator akcije v Kobilarni Lipica je pomočnik direktorja za kobilarniške produkte Bogdan Capuder (gsm: 041 318 642, e-mail: bogdan.capuder@lipica.org).

Slika na naslovnici:

Zaradi izredne suše potrebuje Kobilarna Lipica pomoč - seno za lipicance!

Fotografija: Mediacarso

VSEBINA

SEPTEMBER 2012, št. 120-121

MEDIACARSO d.o.o.

Telefon revije Kras:

05/766 02 90

Telefon odgovorne urednice:

041 914 921

E-mail:

revijakras@siol.net

Kras je revija o Krasu, ohranjanju njegove kulturne in naravne dediščine, o zgodovini, kulturi, gospodarstvu in dejavnostih ljudi tega prostora. Revija Kras izdaja Mediacarso, d.o.o.,

Sveto 39, 6223 Komen.

Glavni urednik: Lev R. Lisjak

Odgovorna urednica: Ida V. Rebolj

Oblikovanje: Lev R. Lisjak

Naslov uredništva:

Sveto 39, 6223 Komen

Maloprodajna cena z 8,5 % DDV

enojne številke 4 €, dvojne številke 8 €.

Naročnina za šest zaporednih števil

s pošto dostavo na naročnikov naslov

v Sloveniji 32 €, na naročnikov naslov

v tujini 45 €.

Transakcijski račun pri Novi Ljubljanski

banki, podružnici Ljubljana-Center,

Trg republike 2, 1000 Ljubljana:

0201-0008-9675-302

IBAN Mediacarso, d.o.o.:

SI560201000089675302

SWIFT coda: LJ BA SI 2X

Nenaročenih rokopisov in fotografij ter drugega slikovnega gradiva uredništvo ne vrača.

Ponatis ali kakršnokoli povzemanje, kopiranje ali preslikavanje objavljenih prispevkov ali njihovih delov iz revije Kras je prepovedano brez pisnega dovoljenja odgovorne urednice in brez popolne navedbe uporabljenega vira.

Mednarodna standardna serijska številka:

ISSN 1318-3257

Tisk Grafika Soča, d.o.o., Nova Gorica

Ana Godnik

ŠTREKLJEVI NAGRADI NA POT V PRIHODNOST 6

Komisija za podeljevanje Štrekljeve nagrade

ŠTREKLJEVA NAGRAJENKA ZA LETO 2012

JE DDR. MARIJA STANONIK 8

Mag. Janko Boštjančič

STOLETNICA SMRTI JOSIPA GORUPA PL. SLAVINJSKEGA 10

Dr. Stanislav Južnič

PISMENI OBISKOVALCI JAM 14

Arne Hodalič

ZAKAJ BO TA ATLAS VSEENO DRUGAČEN OD PREJŠNJIH? 21

Anton Komat

O SLOVENIJI LAHKO GOVORIMO

KOT O EVROPSKEM BIOTSKEM PARKU 21

Pavel Vidau

VAS BANI IN NJENI ŽUPANI 22

Sergij Stancich

NAŠE DELO PREDSTAVLJA PRAVO DODANO VREDNOST

ZA VES TERITORIJ 24

Barbara Ferluga

ZADRUŽNA PODJETJA GRADIJO BOLJŠI SVET 25

Iztok Ilich

LETOS V ŠTANJELU VEČ KOT 100

SVETOIVANSKIH VENČKOV 26

Olga Knez

PIJEMO NAJBOLJŠI LETNIK TERANA

V ZADNJIH PETDESETIH LETIH 30

Dr. Rafko Dolhar

AKTUALNO VPRAŠANJE: JE MEJA RES PADLA? 33

Dr. Sandi Sitar

FABIANIJEVA DUŠA SVETÂ 34

Dr. Igor Sapač

GRAJSKE STAVBE V SLOVENIJI 42

Drago Kolenc

RAVENSKA GROFICA IZABELA IN NJENA DEDIŠČINA 48

Nataša Kolenc, Tina Čič

Z VETROM V LASEH V SEDLU LIPICANCA 52

Služba za odnose z javnostmi JZ Kobilarna Lipica

LIPICA JE NAVDUŠILA BAN SOON-TEAK

IN URŠKO BAČOVNIK JANŠA 55

Služba za odnose z javnostmi JZ Kobilarna Lipica

OKTOBRSKI DNEVI KOBILARNE LIPICA VABIJO

S PESTRIM PROGRAMOM 56

Sabina Pugelj

PRETEKLOST NAVDIHUJE SEDANJOST 58

Darja Kranjc

ZAKAJ VZDRŽEVATI SUHI ZID NA KRASU? 62

Postojnska jama, d.d., Postojna

VELIKO NOVEGA V POSTOJNSKI JAMI IN V NJENI OKOLICI 64

Postojnska jama, d.d., Postojna

INDIJCI SE ZANIMAJO ZA SNEMANJE FILMOV

NA POSTOJNSKEM 67

Irena Kodele Krašna

DOLINA BRANICE IN NATURA 2000 68

Mitja Mozetič

V PRENOVLJENI FIŠČEVI HIŠI TUDI SPOMINSKA SOBA

SLIKARJA RIKA DEBENJAKA 72

Milica Zimic

URESNIČENA UMETNIKOVA ŽELJA 73

Martina Fabjan in Tanja Spačal

VŠEČ MI JE, KO MED NAMI PO SIVKI ZADIŠI! 74

Nives Cek

IZ PRETEKLOSTI IN SEDANJOSTI ZA PRIHODNOST 76

ŠTREKLJEVI NAGRADI NA POT V PRIHODNOST

Ana Godnik

Uredništvo revije KRAS skrbno opisuje dogodek, ki se je letos že dvanajstič zgodil na Krasu s podelitvijo ŠTREKLJEVE NAGRADE posameznikom za izjemne dosežke na področju ohranjanja ljudskega blaga v pesmi in besedi. S to nagrado se s spoštljivostjo spominjamo domačina, zapisovalca in zbiralca ljudskega blaga, velikega raziskovalca dr. Karla Štreklja iz Gorjanskega.

In glejte, spet je res: človek mora umreti, da ljudje spoznamo njegovo veličino. To se je zgodilo tudi našemu dr. Karlu Štreklju, katerega stoletnico smrti se spominjamo letos!

Povedati moram, da sem o njem, četudi domačinka iz Komna, v času svojega šolanja zelo malo, nič slišala. Spominjam se kot otrok, da sta nas starša peljala na slovesnost ob odkritju spominske plošče dr. Karlu Štreklju na njegovi domačiji v Gorjanskem. To je bilo moje prvo srečanje z njegovim duhom, ki pa ga seveda nisem razumela, a je prav z njim odprl pot lepi slovenski besedi v veliki družini evropskih in drugih svetovnih jezikov. In sem šolanje končala na Učiteljski šoli v Kopru. Tudi tam smo Štreklja le omenili. Kdo ve, morda zato, ker je bilo tisto obdobje polno zanesenega navdušenja nad zapisanim med vojno in po njej. Pa še prevzeti smo bili od sreče, da smo svobodni, da smemo govoriti slovensko, da smo pregnali okupatorje in da zidamo - zidamo tovarne, mostove, ceste. Zidali pa smo tudi sami sebe in po dolgih letih v sebi spoznali, da so nam narodnostno zavest v zibelko položili tudi ljudje, kakršen je bil dr. Karel Štreklj. Naenkrat smo izbrskali z zaprašenih knjižnih polic znanstvene izsledke, ki so temeljili na spoznanju vsega tistega, kar je zrastle v ljudeh za ljudi. Tako smo doživeli čas, ko so se na naša tla ponovno vrnila narodne pesmi, ko so na srečanjih zaižgali ljudski godci, ko so plesišča zapolnili ljudski plesi. Spoznali smo, da so nas ti preprosti izlivi srcâ in duhâ ohranili kot narod. Zavedli smo se, da smo močni in nepremagljivi, ker koreninimo v preteklosti, ustvarjamo v sedanjosti in razmišljamo za prihodnost.

Bronasti kip dr. Karla Štreklja v Gorjanskem.
Postavljen ob 150. obetnici njegovega rojstva.
Delo akademskega kiparja Mirsada Begića.

S to vednostjo smo s ŠTREKLJEVO NAGRADO doslej izrekli zahvalo in priznanje dragim posameznikom, ki nadaljujejo njegovo pot.

Kdo so prejemniki Štrekljeve nagrade? V dvanajstih letih so jo prejeli:

Prof. dr. Pavle Merkuš, 2001
Akademik dr. Milko Matičetov, 2002
Dr. Zmaga Kumer, 2003
Dr. Mira Omerzel - Mirit, 2004
Marija Kozar - Mukič, univ. dipl. etnologinja, 2005
Prof. Janez Dolenc, 2006
Prof. Jasna Vidakovič, 2007
Prof. Julijan Strajnar, 2008
Prof. Mirko Ramovš, 2009
Dr. Viljem Černo, 2010
Mag. dr. Engelbert Logar, 2011
Ddr. Marija Stanonik, 2012

Dvanajst prejemnikov, 12 nagrad in za dodatek pišemo leto 2012... Kaj vse smo v tem času doživeli in koliko negotovosti se je v teh letih nabralo v nas, ljudeh 21. stoletja?! Če bi se razpisala, bi nastala knjiga. Odločila sem se le za skromen razmislek, ki sem ga ujela v globokem Kosovelovem spoznanju in ki pravi:

*Naš ideal je evropski človek,
različen po svojih obrazilih,
a samo eden po svojem stremljenju.
Bodimo eno po duhu in ljubezni,
a ohranimo svoje lastne obraze!«*

Štekljeva rojstna hiša v Gorjanskem.

Slika spodaj:

Kip dr. Karla Šteklja iz zasebne zbirke njegovih sorodnikov.

Fotografije s podpis: Bogdan Macarol

Tako Kosovel!

Jaz pa pravim: Odprimo se drug drugemu!
Toda glejte, to lahko storiš, če pošteno delaš in pošteno živiš.

Poskušajmo spet obuditi vrenote, ki so bile del našega vedenja in ki se zrcalijo v spoznanju: NE SAMO IMETI. TUDI BITI MORAMO; BITI LJUDJE DOBRIH MISLI IN ŠE BOLJŠIH DEJANJ!

ŠTREKLJEVA NAGRADA naj ne bo dogodek »stroke«, temveč naj bo duhovna priložnost vseh zavernih Slovencev, posebej Primorcev in Kraševcev, ki so trpeli pod tujčevo peto in zgubljajo sedaj vero pod težo domačih mogotcev in imetnikov kapitala. In ker je ta kapital nepošteno pridobljen, nas v duši boli in se sprašujemo: »So se za tako življenje razdajali naši predniki, ne nazadnje tudi dr. KAREL ŠTREKLJ?«

Ja, vse to me preganja v teh težkih dneh, ki jih doživlja večina ljudi, in ponosna sem, da kljub recesiji ŠTREKLJEVA NAGRADA ŠE ŽIVI.

Toda, ali ni bilo vselej tako - težje kot smo živeli, močnejši je bil duh v ljudeh. In Štekljeva nagrada to je!

Utemeljitev

ŠTREKLJEVA NAGRAJENKA ZA LETO 2012 JE DDR. MARIJA STANONIK

Komisija za podeljevanje Štrekljeve nagrade

Na borjaču Štrekljeve domačije v Gorjanskem so 9. junija 2012 podelili dvanajsto Štrekljevo nagrado. Prejela jo je profesorica in dvakratna doktorica znanosti Marija Stanonik, vrhunska znanstvenica, ki po mnenju komisije za podeljevanje nagrade z interdisciplinarnim pristopom povezuje razne humanistične vede. V utemeljitvi za podelitev Štrekljeve nagrade je napisano:

Marija Stanonik, slovstvena folkloristka in etnologinja, se je rodila 23. maja 1947 na Dobračevi pri Žireh. Po osnovnošolskem izobraževanju v domačih Žireh in po opravljeni srednji šoli v Kranju se je vpisala na študij slavistike in etnologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, na kateri je leta 1974 tudi diplomirala. In na isti fakulteti je leta 1987 tudi magistrirala. Prvo doktorsko disertacijo je opravila na zagrebški filozofski fakulteti, leta 2011 pa je svoj drugi doktorski naziv prejela na Teološki fakulteti v Ljubljani.

Štrekljeva nagrajenka ddr. Marija Stanonik je bila nosilka več raziskovalnih projektov, sedaj pa vodi temeljni raziskovalni projekt *Slovenski pregovori kot kulturna dediščina* in je nosilka inštitutskega raziskovalnega

programa *Etnološke in folkloristične raziskave kulturnih prostorov in praks*.

Je članica Slovenskega etnološkega društva, Slovenističnega društva Slovenije, Svetovnega slovenskega kongresa in International Society for Folk Narrative Research.

V njeni več kot 1000 enot obsežni bibliografiji je 20 znanstvenih in 6 strokovnih monografij, 64 izvirnih in 25 preglednih znanstvenih člankov ter več kot 800 drugih strokovnih prispevkov. Marija Stanonik je bila urednica inštitutske revije *Traditiones*, zasnovala in urejala je zbirko folklornih pripovedi *Glasovi* in revijo *Slovstvena folkloristika*, uredila ali souredila pa je še številne druge publikacije.

Ddr. Marija Stanonik je vrhunska znanstvenica, ki z interdisciplinarnim pristopom povezuje razne humanistične vede. Teoretičnim podlagam folkloristike, posebej slovstvene, njeni raziskovalni identiteti in avtonomiji, utemeljeni na lastni raziskovalni praksi, domačemu strokovnem izročilu, razmejitvami med etnologijo in filološkimi vedami ter primerjavami z mednarodnimi tokovi je namenila številne razprave. Te

Spominska soba dr. Karla Štreklja v Gorjanskem.

Spomin na slavnega rojaka ohranjajo tudi člani kulturnega društva Karla Štreklja

Fotografije s podpisi: Bogdan Macarol

posegajo v njeno zgodovino, teorijo in metodologijo in so sintetično predstavljene v obsežnih monografijah.

Celoten opus njenega dela kaže na njeno sistematično prizadevanje, da bi slovstvena folkloristika bila deležna primerne vrednotenja in da bi dobila ustrezno mesto tako v znanstveni, strokovni kakor širši kulturni zavesti. Njeno delo odgovarja tudi na praktična vprašanja; predvsem o procesu izobraževanja na vseh ravneh. Pripravila je priročna učbeniška dela, namenje-

na spodbudam in mentorstvu, strokovnjakom in laikom ter popularizaciji.

Zbirka *Glasovi*, v kateri je izšlo doslej 40 knjig iz različnih delov slovenskega etničnega prostora, je zavidanja vredna baza pripovednega gradiva, s katero se lahko pohvali redkokateri narod. Poskrbela je tudi za več zbirk slovstvene folklore. Pomemben prispevek k slovenskemu zgodovinopisju je prispevala z zbiranjem pričevanj in spominov »navadnih« državljanov na 10-dnevno vojno za obrambo samostojne Slovenije; o tem je v sodelovanju z Muzejem novejšje zgodovine leta 2012 souredila knjigo *Moški na položajih, ženske v strahu, otroci v češnjah*.

Delo ddr. Stanonik oblikuje nenehno gibanje med terenom in kabinetom. S pozornostjo na teren je povezan drug pomemben segment njenih raziskav, to je nenehno vračanje v domači kraj. Posvetila mu je raziskave in objave o čevljarstvu, prometu, nabiralništvu, prehrani, čipkarstvu, družinskem življenju, jezikovnih in glasbenih pojavih itn. Spoznanja so zbrana v številnih člankih in monografijah.

Z odmevnimi deli in s številnimi javnimi nastopi na domačih in mednarodnih znanstvenih konferencah ter drugih dogodkih in prireditvah ter v medijih je prof. ddr. Marija Stanonik v zadnjih desetletjih pokazala na vlogo in pomen socialnega in duhovnega izročila tako v humanističnem raziskovanju kakor tudi v širši javnosti. Razkrita izročila spodbujajo ustvarjalno dojemanje identitete in oblikovanje samozavesti; nenehno je snov za premislek o življenju med preteklostjo in sedanjostjo.

Štrekljevo nagrado za leto 2010 je prejela slovstvena folkloristka in etnologinja ddr. Marija Stanonik.

Slovesno odkritje doprsnega kipa pomembnega Slovenca

STOLETNICA SMRTI JOSIPA GORUPA PL. SLAVINJSKEGA

Janko Boštjančič

Ko Slovenci razmišljamo o svoji zgodovini, si svoje prednike običajno predstavljamo kot preproste kmete ali še pogostejše hlapce, ki so se dan in noč na skopi zemlji trudili pridelati dovolj hrane zase in za svojo družino. Podjetneži in bogataši v to našo shemo razmišljanja preprosto ne sodijo. Vzrok za to najbrž tiči v tem, da sta bila podjetnost in bogastvo nekoč pridržana višjim slojem, ki bodisi niso izvirali iz slovenskega okolja ali pa so se sprva slovenski podjetneži z bogatenjem in s prehajanjem v višje sloje ponemčili in tako odtujili slovenstvu.

Pa vendar je iz vrst preprostega slovenskega kmečkega življa v 19. stoletju izšlo nekaj posameznikov, ki so se s svojo podjetnostjo prebili v sam vrh finančne elite v takratni habsburški monarhiji. Tako zgodbo o uspehu je praktično iz nič začel Janez Nepomuk Kalister (1806-1864), nadaljevala pa sta jo dva njegova nečaka in dediča Josip Gorup (1834-1912) in Franc Kalister (1839-1901). Vsi trije so bili rojeni v Slavini kot preprosti kmečki sinovi. Z neverjetno poslovno žilico, ki je včasih mejila že na genialnost, so znali izkoristiti potencial, ki ga je ponujal hiter gospodarski razvoj v 19. stoletju, in z velikimi investicijami ter s spretnimi finančnimi transakcijami uspeli pridobiti tako veliko bogastvo, da jih uvrščamo med najbogatейše Slovence vseh časov.

Janez in Franc Kalister ter Josip Gorup pa niso veliki in vredni spomina zaradi kopičenja svojega bogastva in izjemnih poslovnih sposobnosti. Našega spomina so vredni predvsem zaradi svoje velikodušnosti, s katero so svoje bogastvo delili med svoje rojake in pomoči potrebne. Njihovo velikodušnost je občutila vsa Pivška kotlina, še zlasti rodna Slavina. Njihova dobrodelnost pa je segala tudi mnogo širše - kot mecen so omogočali ustvarjanje številnim umetnikom, z gradbeniško dejavnostjo so spreminjali podobo mest, kot so Trst, Reka in Ljubljana, podpirali so slovensko šolstvo, časopisje, bančništvo in številne slovenske ustanove ter društva. Pomen njihove dobrodelnosti je mogoče najlepše povzel kar pesnik Simon Gregorčič v posvetilu *Velikodušnemu gospodu Josipu Gorupu* v 3. knjigi svojih poezij:

*Ta šop iz pestrih rož spleten,
naj Tebi bode posvečen;
saj posvečenja vreden ni
nihče med nami bolj kot Ti -
noben Sloven,
oj blagodušni naš mecen!*

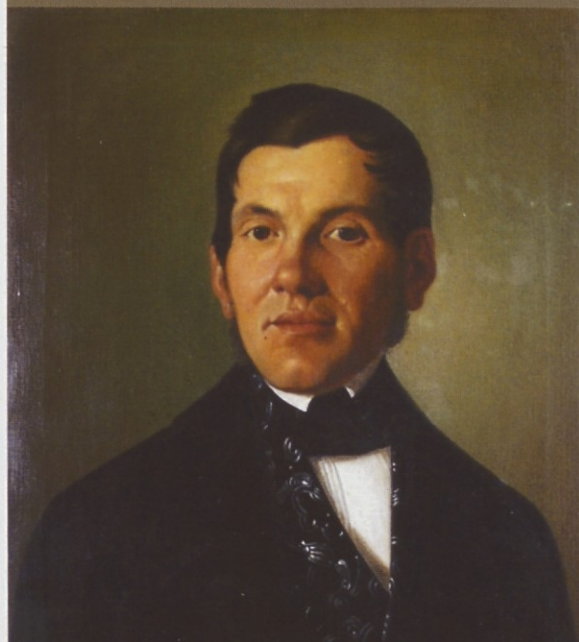
Janez Nepomuk Kalister (1806 - 1864)

Življenjske zgodbe Josipa Gorupa ne moremo prav dojeti, če se ne seznanimo z življenjem njegovega strica, maminega brata Janeza Nepomuka Kalistra. Marsikje na Pivki lahko še vedno slišite legendo o izvoru njegovega izrednega bogastva, ki govori o tem, da naj bi k Milharjevim nekaj let po odhodu francoske vojske iz naših krajev prišla dva Francoza in prosila za prenočišče. Gostoljubno so ju sprejeli in v prepričanju, da nihče ne pozna njunega jezika, sta se francoska vojaka sproščeno pogovarjala o tem, kje sta pred leti zakopala zaklad, ki naj bi ga naslednji dan izkopala. Mladi Janez

pa naj bi razumel francosko in naj bi skrivoma prisluškoval njunemu razgovoru. Ponoči je vstal in na kraju, ki sta ga opisala francoska gosta, res našel zaklad, ga izkopal in skril na drug kraj. Francoza sta tako naslednji dan razočarana zapustila naše kraje, Janez Kalister pa je pridobil kapital, s pomočjo katerega je v naslednjih letih zgradil pravi finančni imperij.

Kljub pogostosti pojavljanja te legende je to verjetno le ljudska razlaga tega izjemnega gospodarskega vzpona. Janez Kalister se je že pri devetnajstih letih leta 1825 poročil z leto dni starejšo Marijo Bole, Žnidarjevo

Portret Janeza Nepomuka Kalistra,
naslikal jo je Jožef Tominc okrog leta 1840.
Last: Notranjski muzej Postojna.

Portret viteza Josipa Gorupa pl. Slavinjskega, 1903.-
Last: Nova Kreditna banka Maribor.

Življenje Josipa Gorupa

Josip Goup se je rodil 6. aprila 1834. Njegova mati Marija (1813-1861), rojena Kalister, je bila sestra Janeza Kalistra. Leta 1831 se je poročila na Smodnikovo kmetijo z Matevžem Gorupom (1803-1849), najstarejšim sinom in dedičem kmetije. Smodnikova kmetija je bila manjša, četrto grunta (hube) velika. Josip (domači so ga klicali Jože) je bil prvorojenec; za njim so se rodili še štiri otroci: Andrej (1836-1881), Marija (1840-1862), Franc (1843-1881) in Ivana (1849-?).

Kam je Josip Gorup hodil v osnovno šolo, ni znano, saj tedaj še ni bilo šole v Slavini. Prvi letnik gimnazije je obiskoval v Gorici, nato pa gimnazijo v Ljubljani, kjer je leta 1854 tudi maturiral. Njegovo šolanje je podpiral stric Janez Kalister, takrat že veletrgovec v Trstu, in ga nato tudi zaposlil v svojem podjetju, ki se je ukvarjalo s finančnimi posli, z gradnjo železnic in z užitninskimi zakupi. Že leta 1862 je Gorup postal glavni prokurist stričevega podjetja, leta 1863 je vodil gradnjo železniške proge med Mariborom in Celovcem. Po stričevi smrti leta 1864 sta postala skupaj z bratrancem Francem Kalistrom glavna dediča stričevega premoženja in Josip Gorup je prevzel vodstvo podjetja Kalister in dediči.

Leta 1876 sta se bratranca poslovno razšla in Josip Gorup se je preselil na Reko, kamor je preselil tudi večji del svoje poslovne dejavnosti. Reka, ki je sodila v ogrski del cesarstva, je z izredno hitrim razvojem v drugi polovici devetnajstega stoletja ponujala neslutene možnosti razvoja. Gorup je na Reki poleg svoje vile zgradil več hiš, najbolj odmevna pa je bila gradnja luksuznega hotela Europa ob reški obali; stavbe, ki še danes v veliki meri zaznamuje veduto Reke. Gorup pa je v veliki meri zaznamoval tudi gospodarsko in družbeno življenje na Reki - ladjarstvo, bančništvo, zavarovalništvo, nepremičnine so bila področja delovanja tega moža, ki ga sodobniki opisujejo kot finančnega genija. Seveda se pri tem ni omejeval zgolj na Reko; aktiven je bil tudi v Trstu, v Ljubljani in sploh po vsej monarhiji. Povsod pa sta njegovo gospodarsko aktivnost spremljali tudi dobrodelnost in mecenstvo. Njegov uspeh in njegova dobrodelnost seveda nista ostala neopažena: leta 1898 je bil odlikovan s Franc-Jozefovim redom, leta 1903 pa ga je cesar povzdignil v plemiški stan - postal je vitez, za plemiški predikat pa si je izbral ime rojstne vasi in tako postal pl. Slavinjski. Poleg plemiškega naziva je dobil tudi plemiški grb.

Josip Gorup se je leta 1866 poročil z Ano Perghofer von Perghoffen iz Zakamna pri Celovcu in v naslednjih trinajstih letih se jima je rodilo osem otrok: Kornel (1868-1952); Milan (1870-1914), Marija (1871-1956), Olga (1873-1898), Jožefina (1874-1955), Ana (1876-1960), Vladimir (1877-1829) in Bogomil (1879-1957). Leta 1881 je žena Ana umrla in Josip Gorup ji je na reškem pokopališču postavil čudovito grobnico. Leta 1883 se je

iz Koč. Kljub temu, da je bil prvorojenec, je zapustil domačo kmetijo in se preselil v Koče, kjer je gospodaril na Žnidarjevi, pol grunta veliki kmetiji. Njegovih začetnih poslovnih uspehov ne poznamo natančno, ve pa se, da je že kmalu kupoval zemljišča in cele kmetije, leta 1846 pa je postal graščak, ko je kupil postojnski dvorec Mühlhofen - Mlinski dvor (nekdanja poslovna stavba Banke Koper) s pripadajočimi kmetijami (28 celih kmetij), s pridvornim posestvom in z mlinom pri Postojnski jami (sedanji Modrijanov mlin).

V Postojni Janez Kalister ni ostal dolgo. Poslovna žilica ga je kmalu gnala v Trst, kjer je imel velika skladišča in tudi več hiš. Bleiweisove Novice so ob njegovi smrti takole prikazale njegovo delovanje v Trstu: »...Ker sta mu prebistri um in sreča kupoma množila premoženje, raztegnila so se njegova započetja po največjem delu Avstrije; Tisočerim je dajal delo in kruh; izmed tisoč in tisoč opravil imel je tudi najmanjše v vseh natančnostih v svojem spominu; nič se ni zgodilo brez njegovega naročila in njegove vednosti. Vse je sam pregledal in preudaril; z železno marljivostjo je delal dan na dan od zgodnjega jutra do poznega večera. Svojim zunanjim služabnikom je vsem lastnoročno dopisoval samo v slovenskem jeziku. Živel je sam jako zmereno in varčno in to je zahteval tudi od svojih podložnikov...«.

Janez Kalister je med sodobniki veljal za primer gospodarskega uspeha. Pisatelj Janez Trdina je o njem pisal: «... Tak umetnik, vidite, je bil tudi Kalister. Odprl je možno pa so leteli vanjo cekini in bankovci, da jih ni mogel šteti. Cesar koli se je lotil, vse, vse mu je usipalo dobiček: Kupčija dobiček, prodaja dobiček, vsak berat in posel nič kot dobiček. Dostikrat sem slišal, če bi bil on ves svoj imetek izpremenil v tolarje, da bi bil z njimi posul lahko, kakor s peskom in gruhom vso cesto od Trsta pa noter do Dunaja. Tak Kalister se je do zdaj rodil res da samo eden, po njegovem bogastvu ne kaže hrepeneti.»

Z ženo Marijo je imel Janez Kalister sicer sina in hčer, ki pa sta oba umrla v otroški dobi, zato je za svoja glavna dediča postavil dva od svojih nečakov: Josipa Gorupa in Franca Kalistra.

drugič poročil in sicer z Ljubljankom Klavdijo Keesbacher (1863-1941), s katero je imel še šest otrok: Vera (1884-1956), Milena (1885-1974), Aleksander (1886-1949), Zora (1887-1931), Natalija (1889-1967) in Štefanija (1890-1980).

Dobrodelnost Josipa Gorupa

Josipa Gorupa sodobniki opisujejo kot finančnega genija; ob veliki osebni skromnosti in preprostosti je iz podedovanega stričevega bogastva ustvaril pravi finančni imperij. Naj je bila ta genialnost še tolikšna, se ga ob stoletnici smrti ne spominjamo zaradi tega, ampak se ga spominjamo predvsem zaradi njegove velike dobrodelnosti, ki je bila značilna že za njegovega strica Janeza Kalistra in ostalo sorodstvo. Prostora, ki bi ga potrebovali za opisovanje njegovih gospodarskih dosežkov, je v tem prispevku premalo, prav pa je, da naštejemo vsaj nekaj največjih donacij, s katerimi je želel prispevati k večji blaginji in h kulturnemu napredku slovenskega naroda.

Na pobudo Ivana Hribarja je Josip Gorup z 10.000 kronami položil temelje podpornemu društvu za slovenske srednješolce in visokošolce Radogoj. Omeniti velja štipendijski sklad za dijake srednjih in višjih šol z glavnico 60.000 goldinarjev ter sklad za dijakinje višje dekliške šole v Ljubljani z glavnico 50.000 goldinarjev, oba ustanovljena leta 1888. Slednji je bil podlaga za razvoj sodobnega ženskega šolstva v Ljubljani, ki je pripeljalo do gradnje dekliškega liceja Mladika (sedaj stavba Ministrstva RS za zunanje zadeve). Tudi tokrat je Gorup odvezal mošnjiček in za dograditev stavbe liceja dodatno prispeval 100.000 kron. Tedanji ljubljanski župan Ivan Hribar je zato zbrane na otvoritveni slovesnosti nagovoril takole: «Ob tem slovesnem trenutku pa nas veže dolžnost, da se spomnimo onih, ki so pospeševali ustanovitev mestne višje dekliške šole. Tu mi pred vsem stopa pred oči blagi obraz onega plemenitega moža, ki - noseč v prsih svojih zlato srce - na tihem snuje načrte v blaginjo ljubljene si rodu. On, Josip Gorup, je pravi ustanovitelj učitejšča, katerega danes otvarjamo!»

Med pomembnejšimi Gorupovimi donacijami velja omeniti še dva velika honorarja Simonu Gregorčiču, s katerima je omogočil izdajo drugega in tretjega zvezka poezij. Tretji zvezek Poezij zato nosi posvetilo Gorupu kot dobrotljivemu mecenu.

Za vsa darila, s katerimi je Josip Gorup obdaril razne lokalne skupnosti, društva, ustanove in posameznike, ne bomo nikoli zvedeli. O obsegu donacij govori dejstvo, da je bil Gorup ob svoji smrti častni občan 53-ih občin ter 22-ih društev in korporacij. Posebej so bili Gorupove dobrotljivosti deležni domači kraji, na katere je, kljub temu, da jih je zapustil že kot majhen deček, ostal vseskozi navezan. Največje darilo rojstni vasi Slavini je bila nova šola, ki sta jo na prošnjo slavinskega župnika in soseske sezidala na svoje stroške (20.000 goldinarjev). Stara šola v Slavini, v kateri se je začel šolski pouk leta 1847, je namreč postala kmalu premajhna, saj jo je bilo treba razširiti v dvorazrednico, za kar pa v obstoječem šolskem poslopju ni bilo prostora. Soseska je bila za gradnjo nove šole prerевна in zagata je postajala iz dneva v dan večja. Prostor za drugi razred so najprej najeli v eni izmed sosednjih stanovanjskih hiš, kar pa je bilo lahko

Štirinajst otrok Josipa Gorupa.
Fotografirano v oktobru 1894.
Last: Alfred Whycombe Gorup, Trst.

le začasna rešitev. Josip Gorup in Franc Kalister sta se odločila pomagati rojstni vasi in ji oskrbeti dobro šolsko poslopje. Leta 1888, ko so se po vsem cesarstvu vrstile slovesnosti ob 40-letnici vladanja cesarja Franca Jožefa, je bil tako v Slavini že položen temeljni kamen za novo šolo. Gradnjo je prevzel zidarski mojster Franc Geržina. Začela se je v juniju 1888, končala pa leta 1891. Stavba je dolga 22,60 m, široka 11 m, na hrbtni strani je še stopniščni blok, dolg 6 in širok 11,60 m. Stavbo odlikujejo bogata kamnoseška oprema, velika okna in svetli prostori.

Gorup je izdatno podprl tudi novoustanovljeno Prostovoljno gasilsko društvo v Slavini in mu omogočil nabavo brizgalne, cevi in druge opreme. V zahvalo so mu slavinski gasilci, kot svojemu največjemu dobrotniku, izročili plaketo častnega člana društva. Gorup je leta 1910 s 100 kronami podprl tudi natis knjige »Slavina« Janeza Zabukovca.

Doprni kip Josipa Gorupa je delo
akademske kiparke Miladi Makuc Semion.
Fotografija: Foto atelje Postojna.

Josip Gorup je umrl zaradi pljučnice 25. aprila 1912 v svoji vili na Reki, star devetinsedemdeset let. Kronisti opisujejo njegov veličastni pogreb. Na čelu spreveda so korakali otroci iz azila in sirotišnice, za njimi benediktinke, redovniki in ostala duhovščina. Trem vozovom z venci je sledil trovpredni voz s krsto in z vencem pokojnikove soproge. Krsti so sledili Gorupova družina s sorodstvom, odposlanci mest, občin in društev s Kranjske in iz Trsta ter reški velemožje. Iz tujine je na pogreb dopotovalo nekaj aristokratov in predstavnikov vojaških oblasti. V sprevodu se je do grobnice premikal nepregleden sprevod predstavnikov zavodov, raznih društev, tovarn in podjetij. Kranjsko je na pogrebu, poleg mnogih pomembnih osebnosti, zastopal ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar. Z Notranjske kronist omenja postojnskega župana Gregorja Pikla, slavonskega župana Križaja s številnimi vaščani ter slavonske gasilce.

Odkritje doprsnega kipa Josipa Gorupa pl. Slavinjskega

Okrogle obletnice smrt pomembnega rojaka se je Občina Postojna v sodelovanju s Krajevno skupnostjo Slavina in Kulturnim društvom Slavina spomnila z več prireditvami in aktivnostmi. Na samo obletnico smrti, 25. aprila 2012, se je večja delegacija podala na Reko, kjer je Josip Gorup pokopan, in ob primernem kulturnem programu položila vence k njegovi grobnici. 24. maja letos so v Trstu, mestu kjer je Gorup začel svojo poslovno pot, pripravili slovesnost in tudi prvič predstavili javnosti zamisel o postavitvi doprsnega kipa. 18. junija je v organizaciji Zavoda Znanje Notranjskega muzeja potekal spominski večer, na katerem je več zgodovinarjev predstavilo življenje in delo Josipa Gorupa.

Aktivnosti ob 100 letnici smrti Josipa Gorupa so dosegle vrhunec 15. avgusta na Veliki šmaren, ko v Slavini praznujemo vaški in farni praznik, z odkritjem doprsnega kipa Josipa Gorupa. Kip je delo akademske kiparke Miladi Makuc Semion, profesorice Akademije za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani. Projekt umestitve kipa in ureditve okolice je pripravil arhitekt Iztok N. Čančula iz projektantskega podjetja Misel, d.o.o., iz Postojne. Slovesno odkritje spomenika je bilo združeno s tradicionalnim Koncertom pod lipo, ki ga že vrsto let na veliki šmaren prireja Kulturno društvo Slavina. Slavnostni govornik na prireditvi je bil državni sekretar na Ministrstvu za izobraževanje, znanost, kulturo in šport Aleksander Zorn, skupaj z njim pa so spomenik odkrili še minister za infrastrukturo in prostor Zvone Černač, župan Občine Postojna Jernej Verbič ter predsednik sveta Krajevne skupnosti Slavina Janko Boštjančič.

Z obeležjem 100. obletnice smrti Josipa Gorupa smo poskušali organizatorji na nek način odpraviti zgodovinsko krivico in Josipa Gorupa vrniti v slovensko zavest, od koder je bil izrinjen v krutem dvajsetem stoletju, zaznamovanem z dvema svetovnima vojnima, s sesutjem imperijev, s spreminjanjem mej, s fašizmom in z revolucijo. Posebej s postavitvijo spomenika se je Občina Postojna temu velikemu rojaku, častnemu občanu Občine Postojna, vsaj skromno oddolžila za velika darila, ki jih je namenil razvoju tako lokalne skupnosti kot slovenskega naroda in kulture nasploh.

Mag. Janko Boštjančič, Slavina 46, 6258 Prestranek

Z leve proti desni: pravnuk Josipa Gorupa Alfred Whycombe Gorup iz Londona, podžupanja občine Postojna Margareta Srebotnjak Borsellino, državni sekretar Aleksander Zorn, župan občine Postojna Jernej Verbič z ženo Dunjo in predsednik KS Slavina mag. Janko Boštjančič z ženo Anjo. Fotografija: Foto atelje Postojna.

Kip Josipa Gorupa so odkrili (z desne na levo): državni sekretar na Ministrstvu za izobraževanje, znanost, kulturo in šport Aleksander Zorn, župan občine Postojna Jernej Verbič, minister za infrastrukturo in prostor Zvone Černač, in predsednik Krajevne skupnosti Slavina mag. Janko Boštjančič. Fotografija: Foto atelje Postojna.

Ob 800-letnici najstarejšega podpisa v Postojnski jami

PISMENI OBISKOVALCI JAM

Stanislav Južnič

Kraški jamski turizem ima dolgo zgodovino, saj je bila jama Vilenica urejena za turistični obisk že leta 1633. Kako pa je bilo na Postojnskem?

Prvi obravnavamo na novo najdena Schaffenrathova komentirana seznama najstarejših podpisov obiskovalcev Postojnske in Žegnane jam pri Orehku. Zbirki podpisov segata osem stoletij v preteklost, vsebujeta pa tudi zaznamke, ki jih danes ni več mogoče izslediti zaradi sige in raznovrstnih poškodb človeških rok v minulih

stoletjih. Med skoraj stotimi podpisi poskušamo najti tiste, ki so pripadali danes znanim osebam. Raziskovanja nam služijo za osnovo razlage, kakšni ljudje so bili prvi obiskovalci jam, kaj jih je k takšnemu izletu napotilo in v kolikšni meri so se morda celo strokovno zanimali za jamarstvo in krasoslovje... Seveda se zavedamo, da se vsi obiskovalci jam niso podpisali, številni zapisi pa so utegnili podleči zobu časa, še preden se jih je lotil Alois Schaffenrath (* 1794 Ljubljana; † 1836 Postojna).

Pomen Schaffenrathovega raziskovalnega dela za Postojnsko jamo

Zgodnji podpisi v Postojnski jami so dobro znani večinoma iz prve roke iz Postojnske jame, vendar ne katerih ne najdemo več; morda jih je prekrila siga ali so izginili na kakšen drugačen način. Doslej pa nismo poznali v tej razpravi opisano originalno Schaffenrathovo prerinjanje teh podpisov pred domala dvema stoletjema. Znano je, da je zaznamke v Rovu starih podpisov Postojnske jame »po naravi natančno prerisal« inž. Alois Schaffenrath, vendar pričujoči zapis doslej javnosti ni bil znan. Danes je pač še posebno pomemben, ko se pojavljajo dvomi o podpisu iz leta 1213, ki ni več razviden v Imenskem rovu Postojnske jame.

Postojnski Rov starih podpisov (Imenski rov) je najbrž obiskal že Valvasor, čeravno zaradi težje dostopnosti kljub samohvali ni mogel prodreti dve milj daleč v jamo poldrugo stoletje pred odkritju Luke Čeča (* 1785; † 1836). Leta 1832 je predsednik Kranjske kmetijske družbe Franc Jožef Hanibal grof Hohenwart objavil zbirko 53 starih podpisov, zagrešenih med letoma 1213 in 1676 po Schaffenrathovi kronološki ureditvi. Hohenwartova objava iz leta 1832 seveda vsebuje podobne podpise kot na novo najdeni Schaffenrathov rokopis, vendar v bistveno drugačnem vrstnem redu. Po razlagi z nekaj sodobnejše zapisanimi postojnskimi primki si je Schaffenrath privoščil še dve strani dodatnega seznama brez razdelitve v stolpce le v delno izpeljani kronološki razvrstitvi s podpisi iz obdobja med letoma 1311 in 1691. Ti doslej neznani zapisi so krasiili Žegnano jamo pri Orehku blizu Postojne in so popolna novost za sodobno slovensko javnost.

Aloisu Schaffenrathu je sekira padla v med leta 1825, ko je postal okrožni inženir pri okrožnem glavarstvu v Postojni, kar ga je kmalu zaneslo v jamarske in krasoslovne vode. Veliko je storil za prvo turistično ureditev Postojnske jame, saj je o jami narisal prvi načrt, na-

črt vrat za postojnskega mojstra, načrt mostu... Pričujoči rokopis je najbrž ustvaril med letoma 1817 in 1829, saj nam je na koncu drugega dela rokopisa zapisal letnico 1817.

Schaffenrathovo odkritje rokopisov je za slovenski narodnostni ponos dovolj važno, da bomo pri Inštitutu za raziskovanje Krasa ZRC SAZU ob 800-letnici najstarejšega zaznamka poleg fotografij zapisa objavili njegov celoten tekst v slovenskem in angleškem jeziku.

Osvetljava jam med Schaffenrathovim prerinjanjem ni bila najboljša in je odločilno vplivala na razlike med Schaffenrathovimi in drugimi zapisi. Svetila starih jamarjev so bila pač dokaj uborna; resda so njega dni bakle in slamo izrinile svetilke na olje, ki pa so prav tako počrnile kapnike.

Kmalu po Schaffenrathovem rojstvu je Alessandro Volta v tisti čas habsburški Pavii sestavil prvi dovolj stalni vir električnega toka kot prvi pogoj za počasno prodiranje električne razsvetljave, o kateri je moral tudi Schaffenrath kaj slišati. Humphry Davy (* 1778; † 1829) je leta 1802 opazil, da oglje med elektrodama hitro zgori in ga na zraku ni mogoče žareti kot platino; svoje žarnice in obločnice je čez šest let kazal pred Kraljevo institucijo, obenem pa je uveljavil svojo varnostno svetilko z gorenjem težkega rastlinskega olja za uporabo v rudnikih in preverjanje vsebnosti metana v njih leta 1815. Gotovo se je s svojimi svetili pohvalil ob svojem prvem obisku Postojnske jame julija 1819 malo po prvih Schaffenrathovih prerinjanjih starih podpisov v Žegnani jami. Seveda so novosti za preganjanje teme najprej nabavljali učenjaki, šele leta 1884 pa je zasvetilo 12 obločnic s svetilnostjo 1400 sveč v Postojnski jami.

Najstarejši doslej omenjeni zapis v Postojnski jami

Najstarejši doslej omenjeni zapis v Postojnski jami je žal tudi najbolj skrivnosten. Ne samo da je 110 let starejši od naslednjega najstarejšega zaznamka, kar je že samo po sebi dovolj presenetljivo. Prvi podpis iz leta

1213, ki praznuje častitljivo 800-letnico, vsebuje namreč zgolj inicialki C M. Letnica je razpolovljena s povednim simbolom iz navpične črte, ki se končuje v prepolovljenem pravokotnem trikotniku. Pod hipotenuzo trikotnika je nekoliko daljša daljica s poudarjenima krajiščema, za njo pa še malce daljša podobna daljica. Zgornji krak pri črki C je prav tako poudarjen s kratko daljico, črko M pa je enako doletelo na obeh spodnjih in desnem zgornjem krajišču.

Novejši dvomljivci v zapis iz leta 1213 pravilno ugotavljajo, da so njega dni številke zvečine pisali na način starih Rimljanov in se je Schaffenrath pri prevodu zapisa v arabske številke bržkone zmotil. Fibonacci je v svoji Računski knjigi uporabil arabske oziroma indijske številke 11 let pred našim postojnskim CM-jem. Seveda je trajalo stoletja, dokler se novi izum ni povsem prijel... Kaže, da je bil naš podpisnik pač izjema, nekakšen zgodnji navdušenec nad arabskim sistemom zapisa števil. Schaffenrath je namreč v svojem prepisu kar se da točno hotel slediti originalu. Če je tako, morda lahko navržemo drzno domnevo, da bi CM utegnil biti iz Fibonaccijevega kroga, saj je tudi sam Fibonacci rad in veliko popotoval.

Kdo bi utegnil biti C. M.? Gotovo plemenitaš ali duhovnik oziroma uslužbenec le-teh iz visokega srednjega veka, saj prebivalstvo drugih slojev pač ni znalo zapisati tako umetelni črki s tenkim prozornim kapnikom, katerega sledi so s časom okamnele?

Jamski zapis iz leta 1213 utegne biti starejši od Postojne same. Po drugi strani pa je Predjamski grad obstajal v 13. stoletju, verjetno pa že prej. In je prav domnevati, da C. M. ni prespal v kateri od postojnskih gostiln po vrčku krepke primorske črnine, temveč je bil raje gost ali celo lastnik Predjamskega gradu ali bližnje Planine. Predjamski grad je baje gostil tudi marsikatero nepridiprava ali rokovnjača - morda pa je izobraženi pismeni C. M. spadal med ljudi takšne baže?

Mnogo let pozneje...

Leta 1580 sta že kar utečeni navadi podpisovanja v Rovu starih podpisov sledila protestanta Görger Tauffrer (Taufferer) in Franz Anton vojvoda Cromau (Český Krumlov) knez Eggenberg. Lahko si mislimo, da si je vrli Eggenberg jamo ogledal v navdušenju, ki je slaba tri desetletja pozneje zapeljalo njegovo družino k nakupu celotnega postojnskega gospostva. Druga dva pred njim navedena obiskovalca, podpisana leta 1580, sta bilo bržkone člana Eggenbergovega spremstva, saj je vsaj drugemu med njima, Gregorju Tauffererju, leto, ime in priimek zapisala podobna roka, ki je nato navedla še samega kneza. Ravno pri knezovem imenu pa so se prsti nekoliko zatresli in je zapisala »vojvoda od...« brez kraja, nato pa si je premislila in v naslednji vrstici zapisala »in knez Eggenberg«. Leto zapisa se nato pod A-jem z dvema X-oma ponovi še v posebnem pravokotniku brez imena... Gregor Taufferer (* 1553) je bil uradnik kranjskega prejemnega urada; imel je hišo med današnjim Novim trgom in Salendrovo ulico v Ljubljani, dokler ni moral zaradi protestantizma zapustiti Kranjsko nekaj let po obisku Postojnske jame.

Schaffenrathov načrt vrat za kontroliranje obiskov v Postojnski jami. Akvarel z dne 30. 3. 1833.

Svetilke na olje iz Schaffenrathovih dni, najdene leta 2010. Hranijo jih v Postojnski jami (Z dovoljenjem Knjižnice Inštituta za raziskovanje krasi v Postojni).

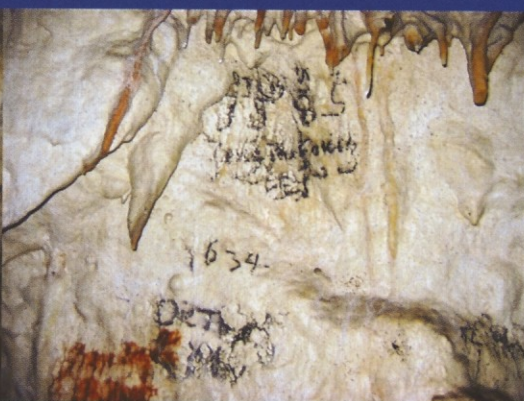
Svetenje v Postojnski jami po Schaffenrathovi skici (Hohenwart, 1832, podoba 10).

Ansicht des Thores zum sogenannten 'Calvarienberge' 285 W. R. v. Schaffenrath

Skrivnostni P-L z ogljenimi simboli in risbo v Imenskem rovu Postojnske jame 1634; kaj neki predstavlja? Fotografija: Franjo Drole, leta 2005.

Težko čitljivi zaznamek iz leta 1634; nad njim komaj čitljivi Jankovičev zaznamek iz leta 1585 - Fotografija: Franjo Drole, leta 2005).

Težko čitljivi zaznamki iz leta 1634 - Fotografija: Franjo Drole, leta 2005).

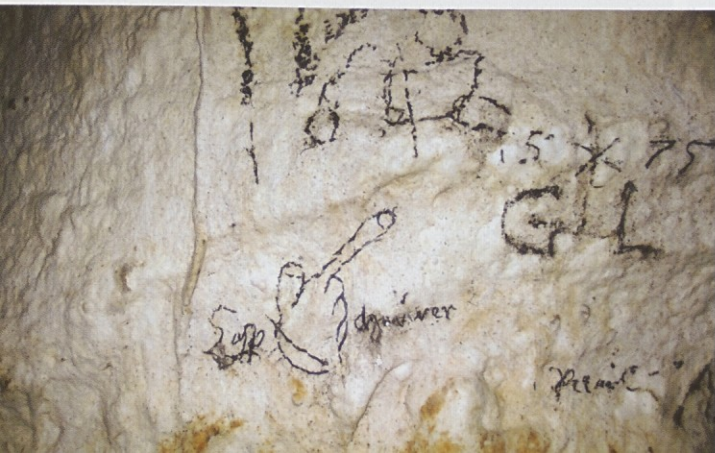
Leta 1585 končno najdemo še bolj slovansko zasukano ime: pod tremi težko opredeljivimi simboli je nadebudni jamar postavil letnico in nato kar svoje po domače zapisano ime Jerne Jankovotz, v Costovem ali Schmidlovem prepisu Jankowitz (Jankovič), ne da bi se morda potrudil in si ga morebiti potujčil v Bartolomeja; možakar je bil plemenitega rodu.

Leta 1634 je rov starih podpisov obiskal Hans Hueber, torej Janez Hüber, ki je bil tisti čas mitničar in nakladničar v Postojni. Hohenwart je za leto 1634 objavil povsem drugačna zapisa izpod zašiljenega kapnika P-Lja za desno obrnjeno zastavico na podstavku med začetnicama P-L, ki je povezoval črki in ločil letnico na pol; dodal je stilizirani S oziroma kar vijugo za protiutež zastavici in vmesno črto z odebeljenima robovoma. Slika je bila do neke mere podobna tisti narisani leta 1604 v Žegnani jami, ki pa je imela zastavici zasukano v levo in bolj izrazit S za protiutež zastavice. P-L iz Postojnskega rova si je na desni privoščil še dodatni obrtniško znak čolna ali morda kar osebe, ležeče na parah v odprtem sarkofagu. Po svoje pa je bila risba vendarle podobna predvsem obliči kot cehovskemu znamenju mizarskega pomočnika Franza Himerja, ki ga prav tako najdemo le v Hohenwartovi objavi in ne v Schaffenrathovem rokopisu, kar znova nakazuje možnost, da je Schaffenrath med prepisovanjem delal številne inačice. Katere vrste spretnost je torej bil naš junak P-L?

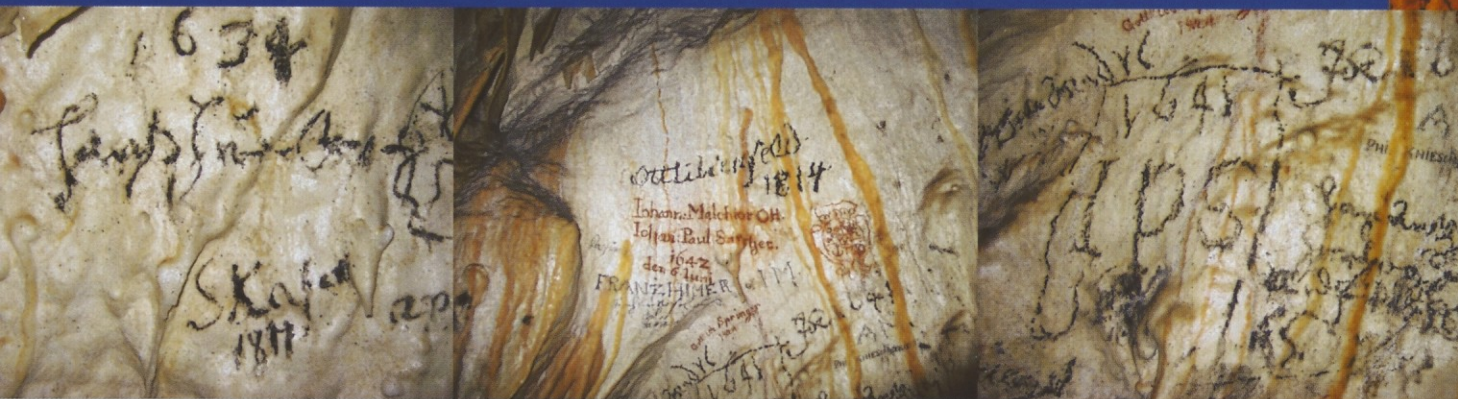
Leta 1642 se je obiskovalec postojnskega Imenskega rova podpisal kot *Lehr Ingenieren*; fraza je bila tu bržkone uporabljena v pomenu učitelja, izvedenca ali študenta inženirskih ved s tisti čas dokaj novim nazivom, izpeljanim iz latinskega *ingeniatorum* v pomenu pameten ali spreten. Inženir tedanjih dni je bil gotovo veščak, vendar njegova stroka še ni bila izključno tehniška, kot velja za zadnji dve stoletji. Nadarjeni prišlek je vmes med besedo svojega zapisa skiciral zapestje z nerodno ukrivljenim kazalcem. Ker je leta 1642 v Rovu starih podpisov svoje ime ovekovečilo več obiskovalcev, je naš zagonetni inženir morda zagrešil še katerega od preostalih podpisov, morda tistega od mojstra Johanna Paula Sarcherja? Umetnik iz Freiburga Johann Melchior Ott († 1670) in mojster Johann Paul Sarcher sta Rov starih podpisov obiskala 6. 5. 1642 v službi ljubljanskega kneza Janeza Antona Eggenberga (* 1610; † 1649), deželnega glavarja Kranjske ter lastnika Postojne in gradu. Ob obiskih jame sta vrla mladca zagrešila kar tri podpise in s tem postavila svojevrsten rekord.

Kot bi se nalezal od obeh Eggenbergovih uslužbencev je tudi italijanski kipar Marco Zernich, oziroma Sernich v italijanščini, natančno časovno določil čas svojega ogleda Rova starih podpisov: dne 12. 1. 1648.

S črnim ogljem ovekovečeni kipar Marko na obisku v Postojni leta 1648; ob njem dvestoletni poznejši obiskovalec, ki je imel raje rdečo barvo in je z njo precej

Možakar s priimkom Agourer oziroma ob roki z iztegnjenim kazalcem *Lehr Ingenieren* brez navedene letnice; desno se je G.L. podpisal leta 1575 in vmes med svoji začetnici morda postavil Kristusov monogram $\chi\rho$, nad njim pa je IPS iz leta 1642. X in P sta prvi dve črki grškega zapisa Kristusovega imena v obliki $\chi\rho\iota\varsigma\tau\omicron\varsigma$. Oblina P-ja, ki je v cirilični ali grški pisavi seveda R, je na risbah v jami pač videti kot zastavica. - Fotografija: Andrej Kranjc, leta 2007.

Hans Hueber se izpostavi leta 1634; na desni si je z ogljem privoščil še okrasek, ki se Schaffenrathu ni zdel vreden omembe - Fotografija: Franjo Drole, leta 2005.

Umetnik iz Freiburga Johann Melchior Ott († 1670) in mojster Johann Paul Sarcher z rdečim ob grbu njih gospoda Eggenberga leta 1642; pod njima Himer - Fotografija: Andrej Kranjc, leta 2007).

Zapis IPS v Postojnski jami iz leta 1641- Fotografija: Franjo Drole, leta 2005.

nevljudno zamazal konec Markovega imena. Nad imenom je Marko narisal še skico, ki je Schaffenrath ni uprizoril: kaj neki predstavlja, draga bralka/bralec? - Fotografija: Andrej Kranjc, leta 2007).

Schaffenrathovo paletu podpisov so sklenili podpisi brez letnic: prvi med njimi pod zašiljenim kapnikom, ki ga je vihtel Bavarec Franz Himer. Bavarski gost je levo postavil še zvezdo, desno ob koncu zapisa pa oblič kot svoje cehovsko znamenje, ki pa ga Schaffenrath ni opazil ob svojem prvotnem rokopisu. A tudi danes ga, po pravici povedano, žal ni videti... Zgodnji bavarski poslovni turist in mizarski pomočnik je bil ob kiparju Marku, domačemu učitelju Janezu, umetniku Ottu in mojstru Sarcherju tako rekoč edini, ki je izrecno sporočil, od kod se je vzel.

Še druga Schaffenrathova raziskovalna dognanja

Schaffenrath pa s svojim seznamom podpisov, najdenih v Postojnski jami, nikakor ni vrgel puške v koruzo, temveč je na petih straneh še po nemško opisal svoja dognanja o starih obiskovalcih in območjih njihovih zaznamkov v Rovu starih podpisov. Najprej je opisal prostore z napisi v Postojnski jami, nato pa je na predzadnji, četrti strani del sprva prepisanih imen zapi-

sal na sodobnejši način, saj je naštel posamezne zapise od leta 1213 dalje v sodobni slovanski pisavi.

Za posladek je Schaffenrath dodal še doslej neznane popise imen iz Žegnane jame na dveh tablah. Zapis je bil datiran pri Žegnani jami pri Orehku v bližini gradu sredi poletja 11. 7. 1817, kar je morda končni datum Schaffenrathovega prepisovanja jamskih podpisov, čeprav je Schaffenrath komaj februarja 1821 začel z risanjem jamskih motivov po cesarjevem naročilu v povezavi s takrat pravkar začetim Ljubljanskim kongresom Svete alianse.

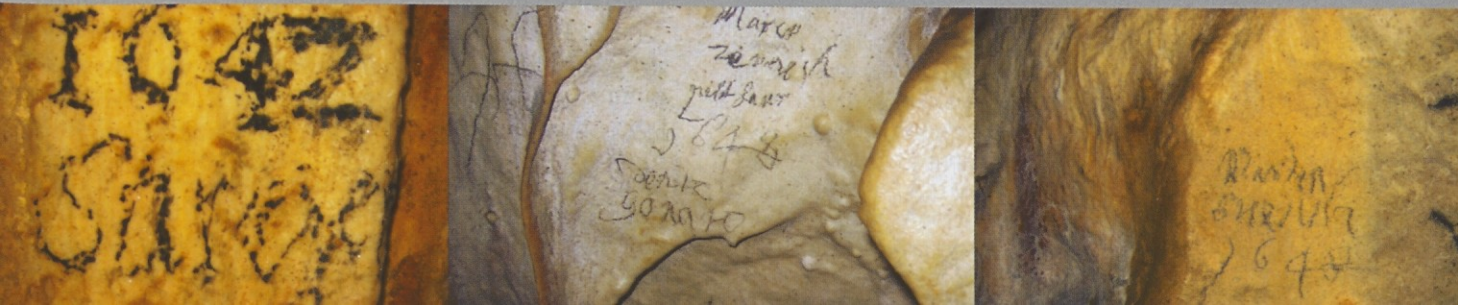
Žegnana jama je približno vodoravno dolga 452 m in globoka 38 m; Schaffenrath ji je izmeril domala štirikrat krajšo dolžino; ogled preostalih dobrih tri četrtine jame je gotovo preprečila voda. Žegnana jama je nekdanji požiralnik, ki je sedanji videz dobil po več stopnjah razvoja. Vodni tok je Žegnani jami oblikoval zvečine vodoravne rove v dveh ravneh; Valvasor ga je opisal pod nazivom Podorehek skupaj z Žegnano jamo in njenim podzemnim jezerom četrť milje globoko v hribu. Dokler je mimo Orehka vodila glavna poštna cesta proti Trstu, je bila Žegnana jama veliko bolj znana; še posebej, dokler ni Luka Čeč odkril veličastnega obsega Postojnske jame... Sam Orehek je bil dovolj pomembno središče, od leta 1691 tudi sedež kaplanije župnije Hrenovice; prav tega leta pa sta v avgustu nastala zadnja podpisa v Žegnani jami pri Orehku, ki ju je Schaffenrath še prepisal.

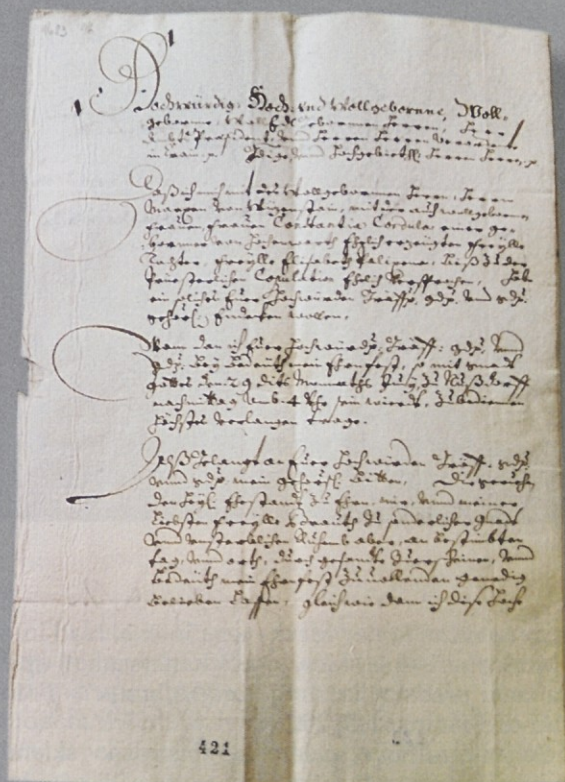
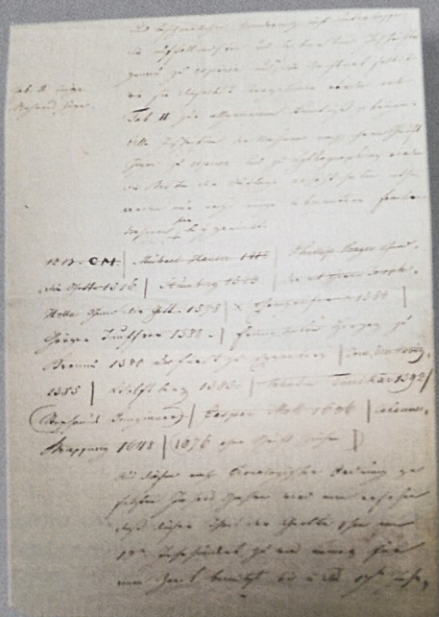
Sarcher v črnem leta 1642 - Fotografija: Franjo Drole, leta 2005).

Kipar Marko iz leta 1648, ki ga je Schaffenrath prezrl, in pod njim Gonaro - Fotografija: Franjo Drole, leta 2005).

Martin iz leta 1648, ki ga je Schaffenrath prav tako prezrl - Fotografija: Franjo Drole, leta 2005).

Schaffenrathov opis zaznamkov v rovih, predzadnja četrta stran s prepisom podpisov v sodobnejši zapis - Fotografiral Stanislav Južnič z dovoljenjem Arhiva Republike Slovenije.

Dopis o Elisabethi Polyxeni Wizenstein in Georgu Simonu Ravbarju z dne 13. 6. 1683, prva stran.

Podpise v Žegnani jami sta raziskovala tudi Adolf Schmidl in Ludvik Dolenc

Petintrideset let po Schaffenrathu se je raziskovanja Žegnane jame lotil aktuar Dunajske akademije in član Kranjske kmetijske družbe Adolf Schmidl (* 1802; † 1863) v sodelovanju s sinom in dedičem oreškega graščaka Matije Dolenca († 1863) Ludvikom Dolencem. Jamo je večkrat obiskal v letih 1852 in 1853. Ob podzemnem domnevnem pritoku reke Pivke sta Schmidl in Dolenc nameravala prodreti do Postojnske jame, a je že prvi sifon izjavil njuno upanje. Vsekakor pa je Schmidl dal ime hrošču, ki ga najdemo tako v Žegnani jami kot v sosednji Brlovki.

Leta 1556 se je v Žegnano jamo podpisal Bernardus de Rossetis (Bernard Rossetti), zakupnik čepnine (davka na vino) v gospostvu Vipava leta 1596. Spadal je k ferrarsko-bergamski družini Rossetti, ki se je naselila na graščini Orehek in sezidala grad Podbrje pri Orehovici. Baroni Rossettiji pa so imeli v lasti tudi Razdrto, Jamo, Roženek v Podbrju pri Podnanosu, Školj pri Vremah in Silentabor na Pivškem. Leta 1573 v Žegnani jami podpisani Antoni v (on) Raunach je bil iz rodu plemenitih Ravenskih iz dvorca Ravne južno od Kala, vasi ce zahodno blizu Šempetra (današnje Pivke) v tedanjem gospostvu Prem. Raunachi so bili toskanskega rodu.

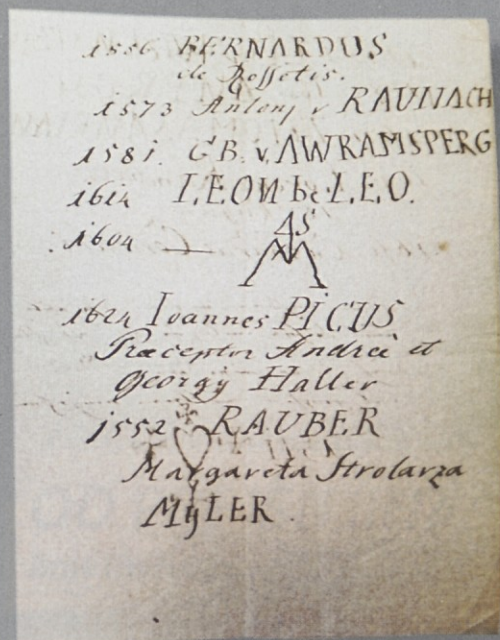
Leta 1614 si je podpis v Žegnani jami privoščil Leon de Leo. Družina de Leo, ena izmed trinajstih rodovin ustanoviteljic sodobnega Trsta, je ob obnovi tržaških solin leta 1609 dobila v zakup monopol nad trgovino s soljo; takšna odločitev vlade je izzvala kmečke upore Kraševcev proti zastopnikom zakupnikov leta 1609/10,

ki so junija 1610 zahtevali celo smrtno žrtve med spopadi v Postojni. Desetletje pozneje se je podpisal Janez Pico, ki je učil brata Hallerja in nadobudna mladca spremljal v jamo. Andrej Haller pl. Hallerstein († 1643) je podedoval grad Orehek. Stotnik Jurij (Sigmund) Haller(stein), ki si je skupaj z bratom Andrejem in učiteljem ogledal skrivnosti jame, je bil praded misijonarja Avgušтина barona Hallersteina (* 1703). Andrejeva neporočena sestra Ana Hallerstein je Orehek po Andrejevi smrti prodala; pozneje ga je kupil Janez Bernard Rossetti, potomec obiskovalca Žegnane jame, ki ga že poznamo.

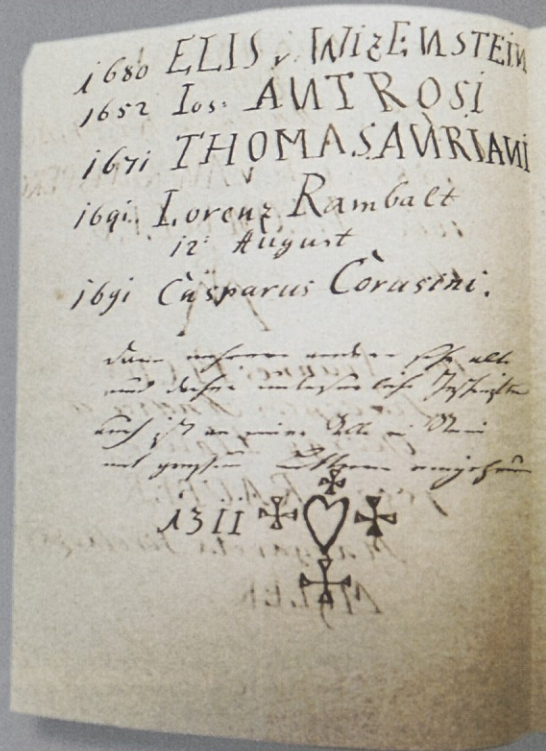
Margareta Stolarza je bila prva ženska, ki se je podpisala v Žegnani jami leta 1622. Žal ni povsem jasen slovensko zveneči zapis Stolarza za Margaretinim imenom. Ali gre za po slovenski viži prirejeno žensko obliko priimka Stolar oziroma Stollar, ali pa imamo opraviti z germanizmom, izvedenim iz samostalnika *der Strolchen*, kar bi nakazovalo, da naša prva jamarka ni bila na posebno dobrem glasu kot potepuhinja? Pred Margareto zapisan Rauber, gotovo sorodnik tržaškega glavarja Gašperja Ravbarja, ki naj bi leta 1484 dokaj neslavno premagal svojega večkratnega svaka Erazma Predjamskega.

Plemenita Elis v (on) Wizenstein je bila leta 1680 druga izpričana ženska obiskovalka naših jam, če domnevamo, da gre za okrajšavo imena Elizabeta. Ded pogumne mladenke je bil Ljubljanski sodnik in župan Marko Wiz (Witz, Wüz, Wütz, * 1569 Ljubljana; † 1654); njen oče Marko Wizenstein in njegova žena Klara Konstanza Hohenwart sta 17. 6. 1668 dala krstiti svojo hčerko Polyxeno Elisabetho Wizenstein pri fari sv. Andreja. Naša jamarka je bila leta 1680 komaj najstnica, kar se

Prva stran Schaffenrathovega dopolnilnega seznama z 10 podpisi, od tega po eden v dveh oziroma treh vrsticah. Ti podpisi pred našo objavo niso bili znani - Fotografiral Stanislav Južnič z dovoljenjem Arhiva Republike Slovenije.

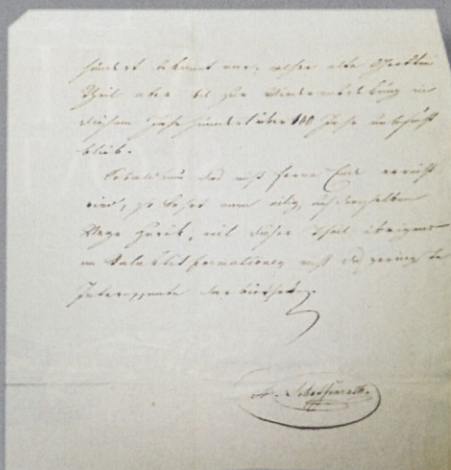
Druga zadnja stran Schaffenrathovega dopolnilnega seznama s šestimi doslej neznanimi podpisi in z besedilom pred zadnjim zaznamkom iz leta 1311 - Fotografiral Stanislav Južnič z dovoljenjem Arhiva Republike Slovenije.

sklada z okrajšavo njenega imena v Elis. Elizabeta Poliksena (Elisabetha Polyxena) Wizenstein se omenja 18. 6. 1683 v Ljubljani s podpisom barona Georga Sigmunda Ravbarja v zvezi z njuno nameravano poroko, napovedano 11 dni pozneje. Mladoletna Elizabeta Polyxena se je rada poročila z brhkim Ravbarjem, nakar sta vesele živela na graščini Orehek ob »svoji« Žegnani jami. Kmalu po poroki je bila skupaj z možem večkrat botra okoliškemu plemiškim otrokom vse do konca stoletja. Svojim varovancem je gotovo kaj lepega povedala o svojih obiskih v Žegnani jami.

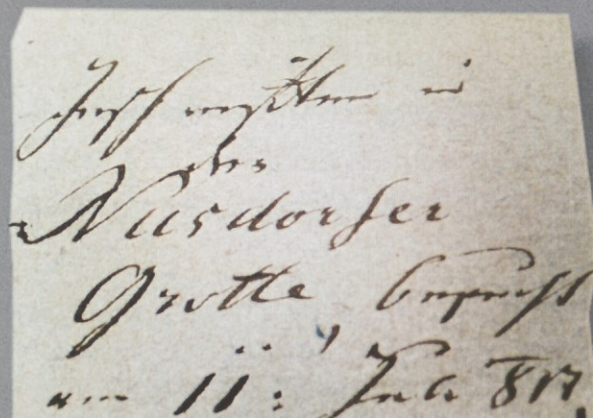
Kaže, da je dobršen delež zgodnjih pismenih obiskovalcev Postojnske oziroma Žegnane jame, ki so prijazno zapustili zaznamek o svojih dejanjih in nehanjih bodočim rodovom, gospodaril na okoliških graščinah, kot so bili Orehek pri Postojni, Ravne v gospodstvu Prem ali sama Postojna. Nemajhno je bilo število laških gostov, le pet obiskovalcev pa so se izkazalo tudi s svojimi poklici: domači učitelj, mizar, umetnik, mojster in kipar. Večina podpisanih je bila seveda žlahtne modre krvi, družbo pa sta jim delali vsaj dve zastopnici nežnejšega spola.

Če včasih negodujemo nad razposajenostjo mladeži, ki svoja imena ali misli riše vseprek, se nikar preveč ne hudujmo. Jeza naj se umakne prijetni zanimivosti stoletja starih zaznamkov v naših kraških jamah...

Schaffenrathov opis zaznamkov v rovih, zadnja stran s podpisom - Fotografiral: Stanislav Južnič z dovoljenjem Arhiva Republike Slovenije).

Datacija Schaffenrathovega dopolnilnega seznama v Orehku (Nussdorf) leta 1817 - Fotografiral Stanislav Južnič z dovoljenjem Arhiva Republike Slovenije).

Slovenijo poznam kot lasten žep

... s pomočjo Velikega atlasa Slovenije

Izide oktobra 2012

- 218 topografskih zemljevidov
- 65 mestnih načrtov
- 45 tematskih kart

Medijski pokrovitelj: **primorske novice**

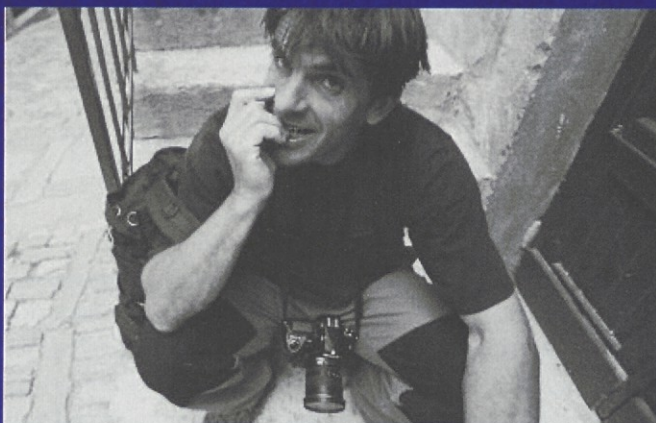

PRVIČ

- **veliki atlas** – več kot 600 strani velikega formata (21 x 30 cm)
- **z veliko ekipo priznanih strokovnjakov**
- **z vrhunskimi fotografijami slovenskih fotografov po izboru Arneja Hodaliča**
- **s QR-kodami, ki vodijo do dodatnih spletnih vsebin**

Za več informacij
poskenirajte
QR-kodo.

ZAKAJ BO TA ATLAS VSEENO DRUGAČEN OD PREJŠNJIH?

Arne Hodalič

Že pred časom so me na Mladinski knjigi zaprosili, da bi uredil fotografski del novega Velikega atlasa Slovenije, ki bo izšel oktobra. V začetku se mi je naloga zdela lahka in ne preveč zamudna. A sem se uštel! In to zelo... Ko sem namreč po svojih zvezah, po takšnih ali drugačnih e-naslovih, poslal obvestilo, da se zbirajo fotografije Slooovenije za novi Atlas, se je usul pravi plaz in mi za nekaj časa ohromil vso elektronsko pošto. Dobil sem okrog 20.000 (dvajset tisoč!!!) fotografij več kot 250 avtorjev in odzvala se je večina najboljših slovenskih profesionalcev pa vse do bolj ali manj poznanih amaterjev. Kot na vsakem takem »natečaju« je struktura prispelih fotografij precej podobna. Ogrooomno slabih, veliko povprečnih, še malo manj dobrih ter res nekaj izjemnih fotografij. A statistika dela svoje in pri taki količini fotografij je bilo tistih *izjemnih* zelo veliko.

Že na začetku sodelovanja smo se z uredniki dogovorili, da bodo v tej novi izdaji Atlasa dobre fotografije našle svoje pravo mesto in da jim bo podrejeno tudi oblikovanje. In res, velika večina fotografij je presegla zgolj informativno vlogo, saj so tej novi izdaji dodale še prav poseben likovni pečat. Slovenija je pač tako lepa, da si zasluži tudi v taki, lahko bi rekli celo strokovni, literaturi predstaviti jo tako, kot se spodobi - namreč z odličnimi fotografijami!

Arne Hodalič, prof. biologije - urednik fotografije v nastajajočem novem Velikem atlasu Slovenije

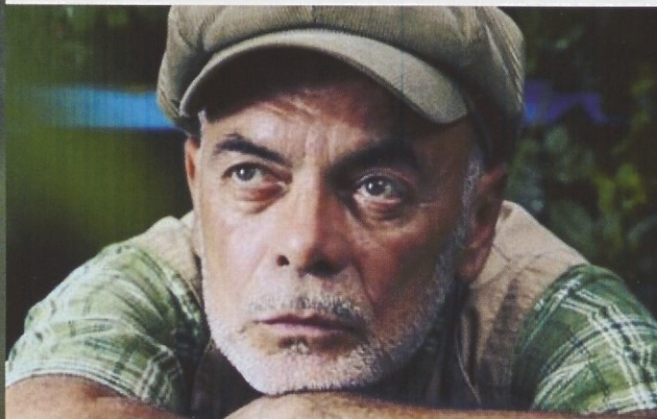
O SLOVENIJI LAHKO GOVORIMO KOT O EVROPSKEM BIOTSKEM PARKU

Anton Komat

Slovenija je »vroča točka« biotske raznovrstnosti Evrope. Stik Sredozemlja, Alp, Dinarskega gorovja in Panonske nižine deluje kot eksplozivna zmes življenja, v katerem evolucija nenehno rojeva nove vrste. Tako veliko število vrst na tako majhnem prostoru uvršča našo deželo med življenjsko najbogatejša območja Evrope in celo svetâ. Zato lahko o Sloveniji govorimo kot o evropskem biotskem parku. To izjemno bogastvo, ki smo ga deležni, pomeni veliko zavezo in odgovornost. Dolžni smo ohraniti samonikle rastlinske in živalske vrste, naravne ekosisteme, posebnosti nežive narave in značilne tradicionalne krajinske tipe.

Naj bo ta atlas medij, ki bo pojem biotske raznovrstnosti iz ožjih strokovnih krogov biologije uspešno prenesel tudi na dnevne naravovarstvene dejavnosti in učinkovite ukrepe politike!

Anton Komat, biozof in pisatelj

Prvi prispevek za revijo Kras o županih moje vasi

VAS BANI IN NJENI ŽUPANI

Pavel Vidau

Še na prelomu prejšnjega stoletja so se vaščani prepoznavali po hišnem ali rodbinskem imenu. Večkrat je bilo to samo spremenjen priimek ali ime v vaško narečno obliko. Drugič se je nanašalo na obrt, ki so jo opravljali v družini; ali za neko zanimivost - hibo. Vsa ta imena so se prenašala iz roda v rod. Za Županove pa to ni prišlo v poštev, saj župan ni bil vedno iz iste hiše. Vprašanje, ki se mi je večkrat zastavilo, je bilo, zakaj so prav tej hiši pravili "pr' Žepa'n'veh" (pri županovih). Pravega odgovora na to vprašanje v vasi nisem našel. Večina izmed tistih, ki sem jih vprašal, je odgovorila: "Ker je tu živel Tone žepanov !" (Anton je bil zadnji izmed treh županov iz te hiše).

To ni bila rešitev tega vprašanja. Odgovor je bil drugje, ki se je pokazal po večmesečnem raziskovanju po arhivih in pregledu kupov listin in raznih dokumentov. Na dan je prišla marsikatera zanimivost, ki je osvetlila čas županovanja pri Banih. V začetku sem pričakoval hitrejši razplet pri tem iskanju z nekim seznamom teh vaških županov, saj je bila to neka javna institucionalna funkcija. Žal pa ni bilo nobenega seznama. Potrebni je bilo veliko poti, potrpljenja in vztrajnega iskanja, da sem prišel do zadovoljivih rezultatov. Kot vsako delo tudi to ni dokončno in zaključeno. Še vedno ostajajo neodkriti strani vaše preteklosti, da jih kdo odkrije in postavi na svoje mesto. Vedno ostane nekaj, kar se prezre in s tem lahko spremeni sliko o obravnavanem obdobju. Nekaj pa je postalo jasno, zakaj se je oprijelo prav te hiše ime "pr' Žepa'n'veh". In o tem v nadaljevanju te zgodbe o županih pri Banih!

Za boljše razumevanje, kaj je privedlo do tega, da so postavili vsaki vasi župana, je bilo treba pogledati nazaj v čas, ko je bilo tržaško ozemlje prvič razdeljeno v vasi (*Ville*) in okraje (*Contrade*) (1). Vasi (*Ville*) so bile: Bazovica, Gropada, Sv. Križ, Opčine, Padriče in Prosek. Okraji (*Contrade*) pa so bili: Barkovlje, Grljan in Škedenj. S časom in s priseljevanjem novih ljudi, ki so si ustvarili stalno bivališče v zaselkih, so nastali pogoji za imenovanje novih vasi (*Ville*). Vas je tedaj obstajala, če je imela cerkev in svojega kaplana. Medtem ko okraji (*Contrade*) v začetku niso imeli ne cerkve in ne svojega duhovnika. Pridelovalci v okrajih so imeli svoja bivališča v mestu, zunaj mesta pa so imeli le kakšno kmečko hišo za zavetišče v poletnih mesecih.

"Pot do spremembe se je odprla s pravilnikom o *Podeželski policiji*, ki se je pričel izvajati leta 1774, za okrepitev varnosti mesta z medsebojnim nerazdružljivim odnosom, ki ga ima s podeželjem." so zapisali. V bistvu pa je šlo za nekaj drugega.

Če napravimo kratek oklepaj, naj spomnim, da se je - zaradi svobodne plovbe po Jadranu in zaradi svobodnega pristanišča Trst, ki je to postal leta 1719, ter z ustanovitvijo merkantilne province Primorje z deželno vlado in s središčem v Trstu leta 1748, ki je zajemala tudi Oglej, Reko, Bakar in Kraljevico - pričelo naseljevanje

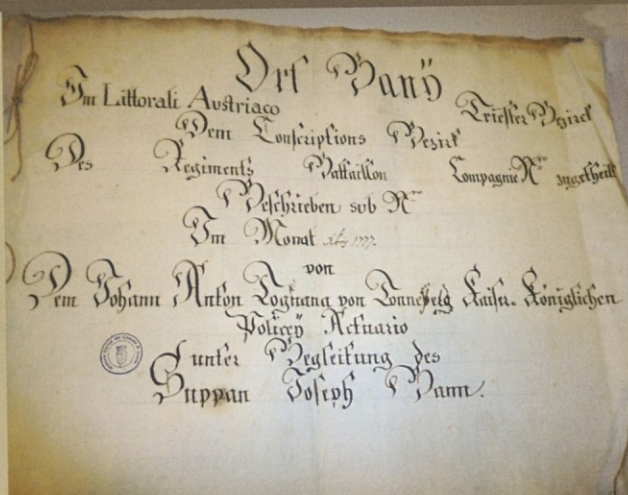
vedno večjega števila ljudi iz zaledja, ki so si ustvarili tu stalno bivališče. Za učinkovitejši nadzor nad spremenjajočo se sliko ozemlja, ki jo je ustvarjalo hitro rastoče prebivalstvo, bodisi v okrajih, bodisi v vaseh, se je mestna oblast odločila razdeliti celotno območje v njeni pristojnosti na deset dekanatov, poimenovanih *Ville*, in na enajst dekanatov, poimenovanih *Contrade sottoi monti* - (okraji pod hribi). *Ville* so bile: Bazovica, Bussel, Gropada s Padričami, Kontovel, Sv. Križ, Lonjer, Opčine, Prosek, Škedenj in Trebče. Vas Bani je v teh listinah navedena še s tem imenom, čeravno v župnijskem arhivu na Opčinah najdemo že v letih 1771-1772 napisano Bane. Pojem dekan kot načelnik dekanata se ni oprijelo ne za *Ville* - vasi in ne za *Contrade sotto i monti* - okraje pod hribi.

Že prvi popis prebivalstva v vasi leta 1777 kaže na uporabljeni naziv *Suppan* (župan) Joseph Ban (2), poročen z Marino Gorjanec, s katero sta imela dva sinova in tri hčere. V vasi je bilo tedaj 20 družin in 90 prebivalcev.

Treba je povedati, da je tu imel svojo posest in poletni dvorec s kapelo veleposestnik Ustja, ki so jo domačini imenovali Mandrija. To je privabljal ljudi s širšega okolja, ki so si z delom na posesti ustvarili pogoje za stalno bivališče, zaradi česar se je zaselek kaj kmalu spremenil v vas.

Leta 1795 najdemo drugega župana z imenom Tomaso Mosina (Tomaž Možina) (3), ki se je priselil iz Trebč. Poročen je bil z Margaretho (popisovalec ni navajal priimka pri ženah). Rodila sta se jima dva sinova, katerih drugi je že po štirih mesecih umrl. Prvič ga v listinah najdemo, ko se je pritožil magistratu glede vdiranja openske živine na banovske pašnike; drugič leta 1797, ko se je pritožil zaradi povzročene škode francoske vojaščine. Naj spomnim, da je Trst doživel tri zasedbe Napoleonovih čet (prvič 23.3.1797, drugič 19.11.1805 in tretjič 19.5.1809).

Tomasa Mosino je nasledil Franco Perscinovich (Franc Persinovič) (4). Z ženo Marijo sta imela sina in dve hčeri. Zasledimo ga v listinah leta 1789. Pri njem je opaziti, da je imel veliko opraviti z rabotami. V tistem času so namreč vaščani opravljali vzdrževalna dela - po-

Naslovna stran konskripcije prebivalstva, z imenom prvega župana (v gotici) Joseph Ban.

pravljanje cest, čiščenje kanalov, da je deževnica nemo-
teno odtekala v vodnjake, in druga dela skupne koristi
- z raboto, to je z obveznim neplačanim delom. Vsaka
vas je morala pri rabotah prispevati določeno število
ljudi in vozov. In kot piše v okrožnici iz leta 1802, če se
niso držali tega navodila, so morali župani poskrbeti
za nadomestno plačilo tistih, ki se rabote niso udeležili.

Za gradnjo nove župne cerkve na Opčinah leta
1805 je morala vas Bani od 15. do 20. julija prispevati
18 mož in 6 vozov. Kot je razvidno iz dokumenta, so
se gradnje udeležili krajani Banov, Sv. Križa, Kontovela,
Opčin in Trebč. Vsega skupaj 179 ljudi in 44 vozov. V
neki listini je komisija za rabote zapisala, da so iz rabot
izvzeti ostareli hišni gospodarji in vdove, ki so poleg
svoje oslabelosti še brez otrok, sposobnih za delo.

Leta 1802 se v dokumentih pojavi župan Valen-
tin Persinoviz (Valentin Persinovič) (5). Žena Marina
mu je povila dva sinova in dve hčeri. Kot je razvidno
iz zgornje omembe pri gradnji openske župne cerkve,
se je moral tudi on soočiti s problemom iskanja ljudi
za rabote. Med njegovim županovanjem je z okrožnico
prišel Cesarsko-Kraljevi odlok, ki so ga izdale mestne in
pristaniške oblasti. V njem je tudi zapisano, da je vsak
župan pooblaščen zbrati zaupne može v patrolo za
nadzor nad postopači, klateži in nepoznanimi ljudmi v
vasi ter jih odvesti na Cesarsko-Kraljevo direkcijo Poli-
cije v mesto.

Opombe

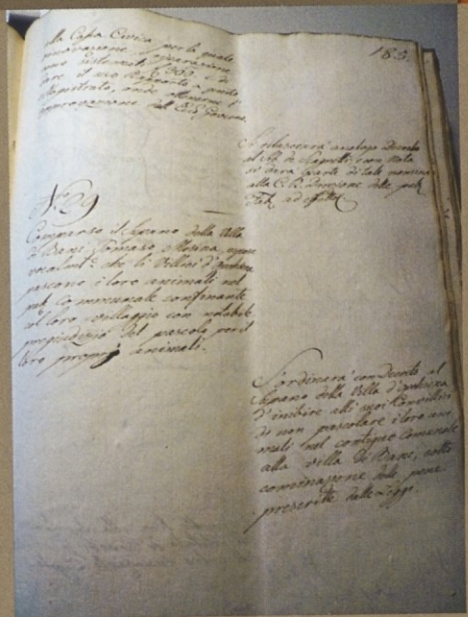
- (1) L'Istria anno - sabato 25. luglio 1846 (Istra - sobota, 25. julija 1846)
- (2) Diplomatski arhiv mestne Knjižnice v Trstu - mapa 22 A 21
- (3) Generalni občinski arhiv / protokol 1795, str. 185
- (4) Listina v mapi - 19.3.1798
- (5) Tasse e rabotte (takse in rabote) listina v mapi 26. 06. 1802

Viri in literatura

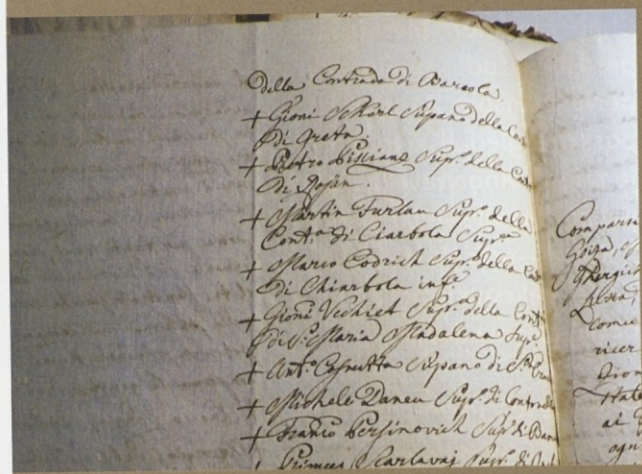
Krajevni leksikon Slovencev v Italiji; 1990.- Trst
Ondile čez Stari vrh.- SKD Grad Bani
Vas, ljudje in čas - zgodovina Opčin; 1975.- Trst

Se bo nadaljevalo!

Pavel Vidau - kronist vasi Bani, Italija

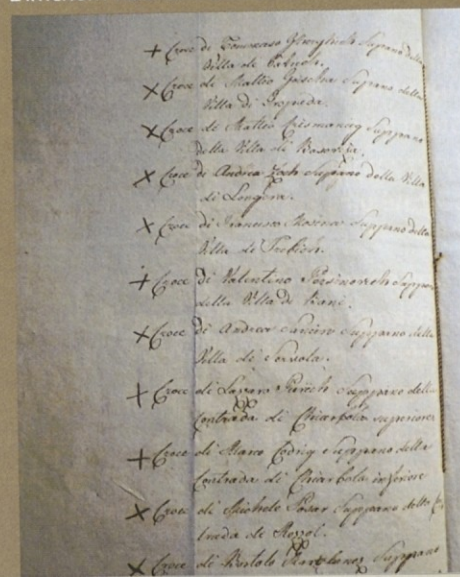

Župan Tomaž Možina se pritoži magistratu zaradi pašnje openske govedi na banovskih pašnikih. Mestna oblast se z dekretom obrača na openskega župana, da prepove sovaščanom pašnjo na banovskih pašnikih.

Seznam županov - okrajev in vasi / banovski
Franc Persinovič je osmi v vrsti.

Seznam županov, šesti v vrsti je banovski
z imenom Valentin Persinovič.

PRVI ČLANSKI PRAZNIK

Osrednje strani poletne izdaje naše revije »Skupaj« smo namenili zapisu, predvsem pa fotografskemu gradivu, ki je nastalo ob našem letošnjem prvem Članskem prazniku. V lepem številu so se namreč naši člani zbrali na zadnjo junijsko nedeljo na prireditvenem prostoru pri Briščikih, kjer je pod belim šotorom potekalo prijetno družabno srečanje. Mnogi so opazili oziroma se prepoznali na fotografijah, ki jih je glasilo ZKB »Skupaj« objavilo na svojih straneh.

Spored prvega, bolj uradnega dela prireditve, ki se je končal z okusno pojedino, so poleg predsednika upravnega odbora ZKB Sergija Stancicha oblikovali še voditelja večera Mairim Cheber in Andro Merkù, ki se je javnosti predstavil tudi s svojim znanim imitatorskim performansom. Za smeh in dobro voljo je poskrbel gledališki igralec Danjel Malalan, ki je zaigral vlogo reveža, katerega so na beraško palico spravile velike bančne multinacionalke. Zato se je odločil, da bo zaupal le še zadružni banki, kakršna je naša. Pevski pridih je prireditvi dodala Ylenia Zobec.

Prisotne je v imenu občinske uprave pozdravil gostujoči zgoniški župan Mirko Sardoč, medtem ko je tržaški prefekt Alessandro Giacchetti prisotnim poslal pisne čestitke in pozdrave. Pripisati je treba še obisk in nagovor tržaškega župana Roberta Cosolinija.

Glavna beseda je seveda pripadla predsedniku upravnega odbora naše banke Sergiju Stancichu. Njegovih besed na tem mestu ne povzemamo, saj je njegov pozdrav objavljen v sestavku na tej strani revije Kras.

Pripišemo naj le še to, da je prva izvedba članskega praznika lepo uspela; tudi in predvsem zaradi zaključne točke večera, in sicer nastopa dalmatinskega kantavtorja Oliverja Dragojevića, ki je na prireditveni prostor pritegnil tudi veliko drugih obiskovalcev in jih kot vedno navdušil s svojo glasbo.

*Predsednik upravnega odbora
Zadružne kraške banke z Opčin Sergij Stancich.*

**Povzeto po pozdravnem nagovoru predsednika
Zadružne kraške banke Sergija Stancicha na
slovesnosti ob Prazniku člana ZKB**

NAŠE DELO PREDSTAVLJA PRAVO DODANO VREDNOST ZA VES TERITORIJ

Sergij Stancich

Spoštovani člani!

Leto 2012 je bilo razglašeno za mednarodno leto zadružništva z geslom »Za boljši svet!«. Menim, da je ta poteza, ki je dejansko le simboličnega pomena, prišla v pravem trenutku.

Splošnega družbenega in gospodarskega stanja ne bi komentiral, kajti vsi ste seznanjeni s tem, v kakšnem položaju se svet dejansko nahaja.

Zadruge gradimo in krojimo svojo dejavnost na poseben način. Naše delo je zasnovano na medčloveških stikih in odnosih; poznamo pomen besed sodelovanje in etičnost; jasno nam je, kaj predstavlja vrednota skupna blaginja, katere koristniki so v prvi vrsti naši člani in naš teritorij. Prav zaradi tega se srečujemo, da se družimo in da utrdimo naše vezi v duhu načel, ki so nas pripeljala do članstva v naši zadružni banki.

Rad bi izrabil to priložnost, da javno izrazim svoje prepričanje: naša zadružna banka je izrednega pomena za kohezijo družbe na našem teritoriju. In to ne le na finančnem področju!

Smo banka, ki je pozorna na lastne korenine, kar je za lokalno slovensko stvarnost izrednega pomena. Vsepovsod se predstavljamo in nas poznajo po tem, kar dejansko smo, to je Slovenci, obenem pa smo odprti vsemu prebivalstvu naše prekrasne Tržaške pokrajine. In moram povedati, da smo prav povsod deležni velikega spoštovanja. Pri nas se vsakodnevno pretaka bogata multietnična kultura Trsta, kujejo se nove go-

spodarske vezi in rešujejo se vsakdanje finančne problematike. Naša načela in predvsem naša miselnost nam omogočajo čisto neobremenjena gledanja na dogajanja pri nas in, dovolite mi, na premišljene odločitve.

Prepričan sem, da naše delo predstavlja pravo dodano vrednost za ves teritorij. V težkih časih, kot je sedanja kriza, potrebujemo pri izbirah odgovorno složnost. Zgodovina je glede tega zelo zgovorna in dalo bi se iz nje marsičesa naučiti. Ne predstavljam si napredka našega skupnega prostora brez sodelovanja med sosedi.

Upam si torej zatrditi, da bo Zadrúžna kraška banka tudi v bodočnosti z velikim občutkom in z odgovornostjo nadaljevala podpiranje pobud, ki gredo v to smer. Naš obmejni prostor skriva v sebi ogromen potencial. Naša zaveza je, da ga ovrednotimo in izkoristimo tudi s pomočjo instrumentov, ki jih nudi zadrúžništvo!

Sergij Stancich - predsednik upravnega odbora Zadrúžne kraške banke

Iz glasila ZKB "Skupaj"

ZADRUŽNA PODJETJA GRADIJO BOLJŠI SVET

Barbara Ferluga

Medtem, ko svetovno gospodarstvo bremeni ekonomska kriza, je Generalna skupščina Združenih narodov razglasila leto 2012 za mednarodno leto zadrug. Letos pa poleg tega praznujemo tudi 140-letnico zadrúžništva na Slovenskem.

Namen mednarodnega leta zadrug je, poleg promocije zadrúžništva, predvsem osveščanje javnosti o prispevku zadrug h gospodarskemu in socialnemu razvoju. Zadruge so podjetja, ki temeljijo na načelih samopomoči, demokratičnosti, enakopravnosti, pravičnosti in solidarnosti, ob katerih prispevajo k odpravi revščine, ustvarjanju novih delovnih mest in socialni in-

Fotografije: KROMA, Trst

tegraciji. Zadrúžniško delovanje je razširjeno po vsem svetu in v vseh sektorjih. Častno pokroviteljstvo mednarodnega leta zadrug je v Sloveniji prevzel dr. Danilo Türk. »Zadrúžništvo v Sloveniji ima pomembno vlogo pri utrjevanju socialnega, ekonomskega in političnega položaja kmetov, predstavlja pa tudi pomemben člen v agro-živilski verigi.« (mag. Dejan Židan, bivši minister RS za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano).

Zadrúžne organizacije so pomemben dejavnik v evropskem prostoru. Zaposlujejo za petino več ljudi kot vse svetovne multinacionalke skupaj. Na področju bančništva deluje 58.225 zadrug z več kot 44 milijoni članov in s skoraj 700 tisoč zaposlenimi; potrošniki so povezani v 4.416 zadrugah s skoraj 450 tisoč zaposlenimi in s 33 milijoni članov. Evropsko združenje kmetijskih zadrug (COGECA) zastopa 35 zadrúžnih organizacij, več kot 38 tisoč kmetov, ki jih te evropske zadruge s 660 tisoč zaposlenimi in 300 milijardami evrov ustvarjalnega prometa povezujejo. Zadrúžna zveza Slovenije je od leta 2004 njena polnopravna članica. Cooperatives Europe je del Mednarodne zadrúžne zveze (ICA) in združuje 175 nacionalnih zadrúžnih zvez ter 6 evropskih zadrúžnih sektorjev. Skupaj šteje 250 tisoč zadrug, ki so v lasti 160 milijonov zadrúžnikov, in 5,4 milijona zaposlenih.

Zadrúžniški sistem v Italiji šteje 71.500 zadrug in več kot 1 milijon zaposlenih, vrednost produkcije pa se suče okrog 108 milijard evrov. Zadrúžne kreditne banke (Banche di Credito Cooperativo - BCC) in banke »popolari« so temelj italijanskega zadrúžnega bančnega sistema, ki danes šteje 515 ustanov, 2.200.000 članov in 121.000 zaposlenih. V letu 2011 je skupna vrednost bank BCC in bank »popolari« presegla 500 milijard evrov. To je dokaz pomembnosti zadrúžnih bank v Italiji, predvsem pri zagotavljanju stabilnosti bančnega in finančnega sistema, promocije razvoja na posameznih teritorijih ter širjenja zadrúžniške ideje o varčevanju in sodelovanju tam, kjer zadruge delujejo.

Barbara Ferluga

Pletenje venčkov
je bilo nekdanj razširjeno na našem Krasu
in po vaseh na Tržaškem

LETOS V ŠTANJELU VEČ KOT 100 SVETOIVANSKIH VENČKOV

Iztok Ilich

Žive barve na grajskem dvorišču.

Odkar so na pobudo Goriškega muzeja leta 2000 v Štanjelu obudili tradicijo pletenja venčkov svetega Ivana - navada je skoraj zamrla, ko se je v 50. in 60. letih 20. stoletja večina vaščanov preselila v novo naselje v dolini, in je v »stari vasi« ostalo živih le nekaj hiš - lahko že govorimo o novi, v marsičem tudi posodobljeni tradiciji. Tu in tam, žal, tudi o pretiranem posodabljanju z uporabo neavtohtonih rastlin in plastičnih materialov namesto naravnih.

Šega je bila sicer pred desetletji razširjena tako na našem Krasu kot tudi pri svetem Ivanu v Trstu in v vrsti slovenskih vasi v okolici mesta, sčasoma pa se je bolj ko ne umaknila v zasebnost in zavetje kraških borjačev. Med drugim tudi v Kobjeglavi in Lokavcu, kjer sta noni, ki sta še pred dvema, tremi leti hišna vrata okrasili z venčki, žal ostali brez naslednic. Venčke so občasno, zadnja leta pogosteje, a le »zase«, pletli in še pletejo tudi v Kobdilju, Hruševici in Kobjeglavi; morda zdaj (tudi) pod vplivom odmevnega dogajanja v Štanjelu, čeprav je bila šega skoraj zagotovo živa tudi tam, a mlajši večinoma tega ne vedo.

Po drugi strani se Štanjelu, ki je znova postal središče dogajanja, za katero kažejo nekaj zanimanja tudi mediji, manj opazno pridružujejo še nekatera naselja na našem Krasu. Potohodec Božidar Premrl je, na primer, opazil venček na portonu pri Žustovih v Pliskovici, še trdnješo oporo pa ima obujanje navade v Volčjem Gradu – ki ima za zavetnika sv. Janeza Krstnika. Za to gre največje priznanje in zahvala biologinji prof. dr. Romani Marinšek Logar z družino. Ko je namreč, čeprav »vikendaška ljubljancanka«, zvedela za zamrlo lepo vaško šego, jo je sklenila s svojim zgledom obuditi. Že pred sedmimi leti je začela s hčerko in z možem plesti venčke ter jih obešati na vrata in okna obnovljene domačije pri Fitnikovih, kot so jih nekoč klicali v vasi, in kmalu so ji sledili še v nekaterih domačijah.

Navada pletenja venčkov je sicer utemeljena na starem, še v poganske čase segajočem ljudskem verovanju, da venčki, ki jih ženske in dekleta, ki so jih spletle, raznesejo po vasi in obesijo na hišna vrata, varujejo ljudi in njihove domove pred zlimi silami, ognjem in kačami. V letih, ko je bila vsa Primorska dodeljena kraljevini Italiji, zlasti v času fašizma, so Slovenci na Krasu in v Istri

Pa začnimo..!

Vse mora biti pri roki..!

to slikovito šego ohranjali pri življenju tudi v znak kljubovanja nasilnemu poitalijančevanju. Po vojni je tradicija v glavnem zamrla; tudi na naši strani, kjer v duhu revolucionarnih sprememb ni bilo kaj prida prostora za krhko, praznoverno »staro šaro«. V obdobju druge Jugoslavije so kurjenje kresov na razglednih vzpetinah kot najbolj vidno kresno šego skoraj povsod prenesli na 1. maj, ki je postal »zapovedan« praznik s povsem novo vsebino, skoraj izkoreninili pa so pokanje s karbidom in streljanje z možnarji. Tudi to nevarno igro fantov in mož po slovenski osamosvojitvi ponekod na podeželju znova obujajo.

Ozadje današnjih dogajanj okrog kresa je sicer povezano s praznovanjem sv. Ivana – Janeza Krstnika, ki goduje 24. junija. To je tri dni po poletnem sončnem obratu, ko se »o kresi dan obesi« – najkrajši noči sledi najdaljši dan – in se začne poletje, kar je bil v prastarih verovanjih zelo pomemben mejnik. Od tod so se tudi v našem besednem izročilu ohranile različne legende in vraže o čudežnih dogodkih v kresni noči: da je mogoče videti vile in škrate ter razumeti govorico živali, če imaš v čevlju skrito praprotno seme ... Krščanstvo je hrupno pogansko praznovanje s skakanjem v vodo in zlasti s kurjenjem kresov »pridušilo« in nekoliko zamaknilo, da bi se pozabilo na njegove davne vsebine: čaščenje magičnih moči vode, ognja in zdravilnih rastlin.

V izročilu teh starih šeg tiči razlog, zakaj so tudi cerkve, posvečene sv. Ivanu (Janezu Krstniku), pogosto postavljali v bližini vode – npr. Štivan ob »izvirih« Timave in Sv. Janez v Bohinju. Za današnje prvomajске kresove mnogi mislijo, da gorijo v počastitev delavskega praznika, ali sploh posebej ne razmišljajo, zakaj, saj je dovolj, da se ob ognju »na žuru« zbere vesela družina. V Ljubljani se je ta navada v zadnjih nekaj letih utrdila na poseben način, saj se kresovanje na Rožniku zgodi kar dvakrat: prvič »sindikalno«, drugič pa, kot nekoč, na kresni večer, vendar ne kot »ideološka konkurenca« prvemu kresu, temveč kot vrhunec večera, ki sledi napetemu čakanju na razglasitev dobitnika kresnika, avtorja najboljšega slovenskega romana minulega leta. Ta prireditev ima tudi nekaj »folklornega« pridiha z belokranjskimi nošami in plesi.

Sveti Ivan tako navzven nima skoraj nič več opraviti z nekdanjimi kresnimi šegami in ne z dogajanjem v naravi, ohranila pa se je slikovita šega spletnja svetiovanskih venčkov. Osnovna, po izročilu tudi edina sestavina venčka je homulica, pogostejše šesterokotna (*Sedum sexangulare*), včasih pa tudi zelo podobna ostrá homulica (*Sedum acre*), ki jo v drobnih šopkih z vrstico pritrdijo na obroče iz upognjenih vej. Na Krasu tej zlasti ob cestah in kamnitih poteh rastoči rastlini z rumenimi zvezdastimi cvetki na nekajcentimetrovskih stebelcih rečejo mah svetga J'vana, znana pa je še kot bradavičnik ali bradavičnjak, kresničnik pa tudi božja martrica, kristusove kronice, prstci device Marije ipd. Prva pomenovanja pričajo o zdravilni rabi – za odpravljanje bradavic – ter videzu in času cvetenja, druga tri pa že o vključitvi v krščansko tradicijo. Ponekod pletejo venčke

Svež venček na starih štanjelskih vratih.

iz živo rumene šentjanževke ali šentjanževe rože (*Hypericum perforatum*), z ljudskimi imeni ivanovka, roža svetga J'vanja oziroma sv. Janeza itn. V novjšem času radi uporabijo tudi travniško cvetje, trave – posebno bodalica je atraktivna! – in različno zelenje od ruja do sivke in rmana, cvetove lukov itn., včasih pa za »poživitev«, po nepotrebnem, tudi kaj iz cvetličarske ponudbe.

V Štanjelu, kjer so si omislili tekmovanje in ocenjevanje svetoivanskih venčkov, so iznajdljivosti in domišljiji nastopajočih pustili prosto pot. Najprej so spletno tradicionalnih »klasičnih« venčkov iz homulice dodali kategorijo »domišljijjskih« venčkov, zadnjih nekaj let pa sodelujejo še »otroški« venčki. Delavnica, ki ni namenjena zgolj nežnejšemu spolu in se je lahko udeležijo tudi naključni obiskovalci in turisti, se odvija zadnjo nedeljo pred praznikom sv. Ivana. Izdelke, tudi tiste, ki jih nekatere domačinke spletejo doma in prinesejo v grad, ter venčke, nastale v šolski delavnici, nato razobesijo po zidovih dvorišča štanjelskega gradu, posebna žirija pa jih oceni. Ko se je na praznični dan oglasil večerni zvon, so domače žene in dekleta raznesle venčke po vasi in jih pritrile na vhodna vrata (še) »živih« hiš – kar zadnja leta ni več tako samoumevno in organizirano – za srečo in varnost v letu do naslednjega praznika.

Letos je na nedeljski delavnici pletenja venčkov pod budnim očesom glavne organizatorke **Duške Švagelj** in **Kristine Rudež**, ki je vodila že prvo delavnico, in drugih mentoric, izkušenih domačink, sodelovalo

trideset pripadnic nežnega spola. Vsaj za kratek čas se je opogumil še kak možak, svojo spretnost pa so preizkusili tudi trije tuji: mlada Francozinja in novinarski par Brigitte in Barye Breth iz Avstrije, ki sta svoj venček odnesla pokazat na Dunaj. Vsi skupaj so na grajskem dvorišču splekli enaintrideset venčkov. Nekatere Štanjelke so venčke izdelale doma in so jih prinesle samo na ocenjevanje, tako jih je bilo naslednjo soboto skupaj s štiriindvajsetimi v otroški kategoriji razstavljenih sto in še eden povrh!

Komisija v sestavi **Slavka Ilich**, **Borut Benedejčič** in **Marta Mržek** ni imela lahkega dela. Nagrade v treh kategorijah je prisodila sedmim moštricam: **Katji Rustja** za zmago v skupini klasičnih venčkov, **Dragici Furlan** v skupini fantazijskih venčkov, medtem ko sta **Marica Ukmar** in **Alma Švagelj** v obeh kategorijah dosegli drugo oziroma tretje mesto. Nagrajene avtorice otroških venčkov so bile **Alenka Kajtna**, **Ariana Fabjan** in **Nataša Čotar** iz Osnovne šole Komen. V njihovih rokah je – dobresedno – prihodnost štanjelskih in kraških svetoivanskih venčkov.

Kristina Rudež.

Žirija ni imela lahkega dela.

Nagrajeni venčki leta 2012.

Osma predstavitev vinarjev Konzorcija kraških pridelovalcev terana

PIJEMO NAJBOLJŠI LETNIK TERANA V ZADNJIH

Olga Knez

Združenje Konzorcij kraških pridelovalcev terana, ki deluje že osmo leto in šteje 26 članov, je že osmič predstavilo svoje delo in rezultate - to je odličen teran letnika 2011. Zanj lahko z gotovostjo trdimo, da sodi med vrhunske terane, ki jih Kraševci in drugi ljubitelji vinske kapljice niso pili zadnjih 50 let.

Do sedaj so se predstavitve odvijale na štanjelskem gradu, tokrat pa se je 21 vinarjev, k sodelovanju so privabili tudi štiri člane tržaškega vinskega konzorcija, odločilo za predstavitev v slovenski prestolnici, v Ljubljani. Bilo je to 12. junija 2012 v odlični gostilni As v Ljubljani pri Svetozarju Raspopoviču - Popeju, ki s Krasom in Kraševci živi že 37 let. Ob petih odlično pripravljenih jedeh so ponudili kar 21 izredno kvaliteten teranov, od tega 17 s slovenskega Krasa. Številni zbrani obiskovalci pa tudi vinarji so prepričani, da konzorčni terani letnika 2011 potrjujejo smisel dolgoletnega vlaganja kraških vinogradnikov in vinarjev v znanje in razvoj. S pomočjo narave so zagotovili zares odlično kakovost vina, ki ga bomo še mnoga leta pomnili...

Vinorodni okoliš Krasa je s 637 hektarji najmanjši vinorodni okoliš izmed štirih okolišev vinorodne dežele Primorske, v katero spada. Ima specifično rdečo zemljo (terra rossa), ki ob specifičnem podnebju, mešanju submediteranske klime in pozimi celinske ter alpske, značilno vpliva na kakovost vina. Kras že tisočletja goji sorto refošk, ki kraškemu vinogradniku daje vino Teran, označeno s priznanim tradicionalnim poimenovanjem (PTP). Teran PTP, ki izpolnjuje zahtevne kakovostne kriterije in ima potrdilo Konzorcija kraških pridelovalcev terana oziroma njegove devetčlanske komisije, ima na vratu sleherne steklenice oštevilčeno nalepko z znakom in številko konzorcija.

Konzorcij kraških pridelovalcev terana je leta 2005 ustanovilo 24 vinarjev za povezovanje večjih kraških vinarjev, za dvigovanje kakovosti terana ter za skupno promocijo tega posebnega vina. Pri ustanovitvi konzorcija je pomagal oče terantona dr. Miran Vodopivec in bil dolga leta tudi njegov prvi predsednik. Lansko leto je konzorciju predsedoval Boštjan Zidar, ki je z letošnjim letom zaradi odhoda kot enolog sežanske vinske kleti Vinakras v Vinakoper prepustil mesto Borisu Lisjaku.

Predstavitev konzorcija v Ljubljani v okviru čezmejnega projekta Agrotur

Po Trstu in Benetkah so se kraški pridelovalci terana enotno predstavili v Ljubljani, kar priča o enotnem kraškem teritoriju, na katerem daje trta refošk odlično vino teran. Bila je to tretja predstavitev v okviru čezmejnega projekta Agrotur, katerega vodilni partner

je Kmetijski inštitut Slovenije pod vodstvom koordinatorskega Klemna Lisjaka.

Številni novinarji in drugi sodelujoči na predstavitvi v prijetnem okolju ljubljanske gostilne As so izrekli mnoge pohvale proizvajalcem terana za izredno visoko kakovost vseh teranov. Predstavitve v Ljubljani, kjer sta zbrane pozdravila tudi kraljica terana Maruša Rogelja in sežanski župan Davorin Terčon, so se udeležili tudi štirje vinarji iz Praprota na Tržaškem Krasu, ki so v degustacijo ponudili dozorele terane letnikov 2007, 2008 in 2009, medtem ko je 17 članov Konzorcija kraških pridelovalcev terana predstavilo lanski letnik terana, torej letnik 2011.

V Ljubljani so se predstavili

V Ljubljani so se predstavili naslednji člani združenja Konzorcij kraških pridelovalcev terana: Matej Colja (iz Coljave), Durcik-Petelin in Rikardo Vrabec (oba iz Pliskovice), Boris Lisjak in David Štoka (oba iz Dutovelj), Vinarstvo Orel (Avber), Marko Pupis, Petelin Rogelja in Jožef Škerlj (vsi trije iz Tomaja), Darjo Pipan in Milena ter Bogdan Tavčar (vsi iz Križa), Vinarstvo Rebula (iz Brestovice pri Komnu), Bojan Radišič (iz Skopega), Širca-Kodrič (iz Godenja), Miroslav Stopar (z Vrhovelj), Vina Štoka (iz Krajne vasi) in Vinakras, z.o.j., iz Sežane. Tržaški konzorcij Krasa pa so zastopali: Edi Kante, Matej Lupinc, Sandi Škerk (predsednik tega konzorcija) in Benjamin Zidarič (vsi iz Praprota).

PETDESETIH LETIH

Kraljica terana Maruša Rogelja in lastnik gostilne As v Ljubljani gostilničar Svetozar Raspopović - Pope v družbi treh predsednikov Konzorcija kraških pridelovalcev terana. Spredaj z desne na levo prvi predsednik konzorcija dr. Miran Vodopivec, novi predsednik konzorcija Boris Lisjak in donedavni predsednik konzorcija Boštjan Zidar.

Novi predsednik Konzorcija kraških pridelovalcev terana Boris Lisjak (v sredini) v družbi Primoža Štoke (desno) predajata Spacalovo sliko enologu Boštjanu Zidarju za njegov trud in delo v konzorciju.

Sodelovali so tudi vinarji - pridelovalci terana s Tržaškega Krasa v Italiji.

Pozornost in druženje s teranom zaradi njegove dolge tradicije in zgodovine

Kakor je povedal dr. Miran Vodopivec, se bomo lanskega letnika terana vedno spominjali kot letnika štirih desetletij, zato so mu tudi tokrat posvečali tolikšno pozornost in druženje. Potem je nadaljeval:

»Današnja promocija ima namen predstaviti našo nacionalno ter svetovno vinsko posebnost, ki je v teh krajih sooblikovala človeško tradicijo, ki je del naše kulturne dediščine, ki bogati naš Kras in ki sooblikuje že od nekdaj našo zgodovino. Teran ni samo tržno zanimiv pridelek. Je mnogo več!

Trgatev 2011 je za nami. Zorenje grozdja je potekalo v čudovitih pogojih, vendar lahko suvereno trdim, da je vinski letnik odličen. Tudi količinsko. Posebno dobre rezultate beležimo sedaj pri mladih vinih (za starejše je še čas), ki po svojih parametrih kakovosti zagotavljajo odlično osnovo, tudi za vina starejših letnikov. Vinski ekstrakt, visoka koncentracija amino kislin, rudninskih snovi in glicerola so dovolj zgovorno zagotovilo, da letos pijemo vrhunske terane.

Visoka koncentracija terpenov, nosilcev sortne cvetlice, izraža obstojen vonj po gozdnih sadežih, ki krasijo teran. Prisotno je ugodno razmerje fenolnih snovi, zlasti žlahtnih fenolov, ki imajo pomembno vlogo pri oblikovanju in razvoju organoleptičnih lastnosti in dajejo temu vinu posebno specifičnost. Lanski terani so po okusu polno, mineralno, plemenito, harmonično sveže vino. Imajo prijetno sadno cvetico, v kateri prevladujejo okusi maline, ribeza in drugih gozdnih sadežev. Same kisline in tanini se v vinu dopolnjujejo in dajejo teranu

Z odličnim teranom Vinakrasa Sežana so nazdravili...

umirjeno harmonijo z dolgim priokusom. Letnik 2011 se odraža tudi po intenzivni barvi s karmin rdečimi toni, vsebnost anticianov je zelo visoka...

Vendar se zgodba tu ne konča! Sledimo razvoju sodobnih tehnologij - v vinogradu in v kleti - ki so zagotovilo, da bomo v bodoče pili še boljše vina, ki se ne bodo odražala samo v njegovi izraziti sadni cvetici, temveč v harmoniji okusa, v plemenitosti in v najčistejši izvornosti,« je še poudaril dr. Miran Vodopivec.

Odlični terani po zaslugi strokovnega dela v vinogradu in kleti

»Letnik 2011 je pokazal vse tiste attribute sorte refošk, ki jo lahko ponudi vino teran. Iz odličnega grozdja, pridelanega v lanskem letu, smo z zahtevnim in strokovnim delom v kleti pridelali odličen teran. Obrestujejo se vsa vlaganja v izobraževanje članov konzorcija, ki so znali ujeti vse tiste darove narave, kakršne je ponudil letnik 2011. Tako imamo krasen letnik in upamo, da se bo še velikokrat ponovil,« je povedal enolog Boštjan Zidar.

Člani konzorcija so svojemu drugemu predsedniku Konzorcija kraških pridelovalcev terana v znak zahvale za njegovo dosedanje uspešno delo izročili likovno delo kraškega slikarja Lojzeta Spacala.

Prireditve v Ljubljani, ki jo je vodila Ana Godnik, v kulturnem programu pa sta nastopila pevka Meta Erženičnik in kitarist Urban Logar, je obiskala tudi kraljica terana Maruša Rogelja s tomajske vinogradiške kmetije Petelin-Rogelja. V pozdravu navzočih je predstavila zgodovino terana skozi krize, ki so prizadele vinograde, še zlasti konec 19. stoletja s pojavom trsne uši, pa v časih italijanske okupacije in nekdanje Jugoslavije. Na kocu svojega nagovora je še povedala: »Kljub težkim časom in gospodarskim krizam pa se Kraševci

ne damo in ne obupamo. Zmagovalci se rojevamo v krizi. Verjamem, da bo kot vsaka kriza, ki nas je prizadela, tudi ta pomenila le nov začetek. S spoštovanjem do terana in Na zdravje« je s kozarčkom v roki nazdravila kraljica Maruša.

Harmonija terana s kulinaricnimi dobrotami Krasa

Degustacijo konzorcinskih teranov so spremljale še izbrane kulinarčne jedi gostitelja Svetozarja Raspopovića - Popeja, ki so se odlično ujemala s predstavljenimi terani. Prvi krožnik je predstavljal pršut s kraškim teranom (na toploti reduciran teran, prelit po pršutovih rezinah, v družbi štirih sirov in tradicionalno dobre polente). Sledil je foie gras z dimljeno pegatko (na popečene prsi pegatke položena pečena gosja jetra s kapljo konjanove omake) in trofie z divjim prašičem (drobcene domače testenine s koščki mesa, povezane v slastno celoto). Za glavno jed je Pope izbral izbrano kraško goveje meso (meso uležano 30 dni) v objemu pance (na pijanem pohanem kruhu se bohotijo izbrani kosi mesa, okrašeni z rožnobelo panceto). Meni je zaokrožila Asova čokoladna torta (močna čokoladna kombinacija za teran po avstroogrskem receptu, kajti stara monarhija je poznala lastnosti kraškega terana).

Na predstavitvi so sodelovali še Pršutarna Kras Šepulje, Kozjereja Matjaža Žerjela Tomaj, sirar Milivoj Božeglav iz Štorij in Društvo kmetič sežanske regije s potico in z domačim kruhom iz krušne peči.

Oba konzorcija se bosta prestavila še na Dunaju in v Zagrebu.

Slovenski kulturni prostor

AKTUALNO VPRAŠANJE: JE MEJA RES PADLA?

Rafko Dolhar

Seveda je konkretna meja padla, ker na mejni črti ne najdemo več zapornic. Ne potrebujemo več propustnice, zato menda nekaj več ljudi obiskuje drugo stran predvsem v gostinske in nakupovalne namene. Tudi nekaj družin, slovenskih in tudi italijanskih s te strani, se je preselilo na ono stran, čeprav delajo v Trstu. A na slovenskem Krasu je bolj ugodno in prijetno živeti. Ali se to pozna na poenotenju slovenskega kulturnega prostora, pa je seveda druga stvar...

Poglejmo, recimo, obojestransko razširjenost medijev! Pri tem ima revija »Kras« zelo zaslužno vlogo, saj obravnava Kras kot celoto in še kaj čez in to posreduje vsej slovenski javnosti.

Kaj pa drugi mediji? Italijanski dnevnik »Il Piccolo« vsak dan namenja veliko pozornost dogajanju med italijansko narodno skupnostjo v Sloveniji in na Hrvaškem. »Primorski dnevnik« in tednik »Novi glas« redno poročata o dogajanju v matični domovini. Kako pa slovenski osrednji dnevniki beležijo dogajanje med Slovenci v Italiji? Brez svojega dopisnika v zamejstvu!

In kako opravljajo najbolj razširjeni informativni mediji, televizija? Slovenci v Italiji lahko spremljamo dogajanje v Sloveniji v dveh rednih dnevnikih, ob dostojnih urah prenašanih oddajah. Primorsko kroniko TV Koper/Capodistria gledamo ob 10.45 in osrednji slovenski televizijski dnevnik ob 20.45. Ne glede na to, da marsikje po zamejskem teritoriju lahko oddaje slovenskih televizijskih postaj spremljamo direktno. A to je že drugo vprašanje!

Naj bo mimogrede omenjeno, da tržaškin sedež RAI prenaša tudi italijanski dnevnik TV Koper/Capodistria ob zelo gledani uri!

Kako pa lahko osrednji Slovenci po televiziji spremljajo dogajanje pri nas v zamejstvu? Slovenski TV dnevnik, ki ga pripravlja tržaški sedež RAI, RTV Slovenija ali pa izmenično TV Koper/Capodistria posreduje poročila iz zamejstva osrednjim slovenskim gledalcem ob tistih nemogočih nočnih urah, ko televizijo gledajo samo tisti, ki ne morejo spati in deskajo po ekranu ter slučajno kdaj naletijo na prenos slovenskega programa iz Trsta. RTV Slovenija iz Kopra občasno pošlje svojo dopisnico, da poroča o kakem posebno odmevnem dogodku v zamejstvu. O kakem stalnem dopisništvu pa ni govora! Na srečo se je in extremis rešila športna oddaja »Športel«, ki posreduje vsaj športne vesti tudi iz zamejstva.

Že zdavnaj se je govorilo, naj bi bilo Stalno slovensko gledališče v Trstu redno vključeno v osrednji slovenski prostor; in obratno, naj bi osrednje gledališke hiše iz Slovenije redno gostovale v zamejstvu. A se je samo govorilo! Niti o redni izmenjavi predstav med Trstom, Novo Gorico in Koprom ni govora. Iz vsega tega ni nič!

Povedati je treba, da veliko rojakov s Krasa redno obiskuje gledališke predstave v Sežani, saj so na splošno lažje dostopne, kot so dostopne tiste v Trstu. Kraševcem je Sežana bližja kot Trst, pa še s parkiranjem avtomobilov nimajo problemov.

Društvo slovenskih izobražencev v središču Trsta na svojih rednih ponedeljskih srečanjih pogosto gosti predavatelje iz matične Slovenije in predstavlja knjižne novosti, ki izhajajo v Sloveniji. Kaj pa posredovanje v obratni smeri? Kako naj zvedo osrednji Slovenci za knjige, ki se z velikim trdom in največkrat brezplačno izdajajo v zamejstvu? Pohvaliti je treba kot izjemi priložni osrednjega slovenskega dnevnika »Delo« Književni listi in revijo »Kras«, ki predstavljata tudi zamejsko literaturo!

Tako ostaja vsaj zborovska prireditev »Primorska poje« neka množična čezmejna prireditev, ki gotovo povezuje vsaj Primorje z obeh straneh nekdanje meje. Skupnih, čezmejnih prireditev - razen enega smučarskega prvenstva vsako leto - pa praktično ni!

Vse naštetu in tukaj opisano je torej zelo malo za vzdrževanje in pospeševanje poenotenja slovenskega kulturnega prostora. Kako naj bomo potem informirani o življenju drug drugega v osrednji Sloveniji in v italijanskem zamejstvu in kako naj čutimo skupaj, če se komaj ali sploh ne poznamo!?

Ob 50. obletnici smrti
arhitekta Maksa Fabianija (18.8.1962)

FABIANIJEVA DUŠA SVETÂ

Sandi Sitar

Rojstvo petih arhitektov mednarodnega pomena v eni sami generaciji - v obdobju 1856-1884 - bi bil izreden pojav že pri večjih narodih, še toliko bolj pa je to pri razmeroma maloštevilnem slovenskem narodu. Kar trije od peterice izvirajo iz kraških korenin: Anton Laščak se je rodil v Gorici, Maks Fabiani v Kobdilu pri Štanjelu, Jože Plečnik pa se je rodil v Ljubljani, vendar izžareva mnoge lastnosti svojih notranjsko-kraških prednikov. Iz širšega slovenskega kroga izhajata Janez Jager, rojen v Ljubljani, in Ivan Vurnik, rojen v Radovljici. Bili so nosilci različnih smeri in faz slogovnega razvoja, od klasicizma do secesije in so dosegli prag moderne arhitekture, ki jo označuje funkcionalna estetika, podprta z novimi tehnologijami in materiali. Vsi so dočakali visoko starost več kot 80 in tudi čez 90 let. Tako so doživeli zadnje polstoletno obdobje cesarske Avstrije in preživeli obdobje dveh svetovnih vojn 1914-1945. Prav letos, 14. avgusta, pa mineva od smrti Maksa Fabianija v Gorici okroglih 50 let. Ob tej obletnici smo pripravili v reviji Kras pričujoči zapis.

Kratek življenjepis

Fabianiji so se priselili v večjezični in tudi v mnogih drugih pogledih multikulturni prostor Tržaško-goriškega Krasa iz Južne Tirolske. Njihova prisotnost naj bi bila izpričana po listinskih dokazih v 17. stoletju, po ustnem izročilu pa že kmalu po začetku drugega tisočletja. Socialni razpon te rodbine je segal od kmečke do plemiške ravni. Goriški grofje so jim dali v fevd utrjeno naselje Štanjel z gradom, nakar se je njihova posest razširila na vasi Kobdijl, Branico in Hrušico. Ko je prišla 18-letna tržaška plemkinja Charlotte von Kofler na zdravljenje k Fabianijevim v Kobdijl, se je zaljubila v domačega sina Antona. Sledila je poroka, tej pa očitno izboljšanje Charlottinega zdravja, saj je doživela 96 let in rodila 14 otrok, med katerimi je bil Maks dvanajsti. Poimenovanje z imenom, ki kaže na presežnike, je njegov nosilec v svojem na številnih področjih zelo plodnem in še za leto daljšem življenju od materinega, vsekakor upravičil.

Poznejši arhitekt se je po izobraževanju doma vpisal na realko v Ljubljani, kjer je leta 1883 maturiral.

*Maks Fabiani (1865-1962),
dolgo in polno življenje ustvarjalnega
arhitekta in vsestranskega razumnika,
zaljubljenega v Kras.*

Prijateljevanje z leto dni starejšim in pozneje slovitim fizikom ter seizmologom Albinom Belarjem ga je usmerilo na Tehniško visoko šolo na Dunaj, kjer je leta 1892 diplomiral iz arhitekture. Še kot študent je deloval kot asistent za urbanizem na TVŠ v Gradcu. Za uspešen študij je prejel štipendijo Carlo Ghega, tako imenovano po vodji gradnje južne avstrijske železnice Dunaj-Ljubljana-Trst. Z njo je v letih 1892-1893 prepotoval velik del srednje Evrope, vključno z Anglijo, in sredozemske države Italijo, Grčijo in Turčijo, slednjo tudi v azijskem delu. To svoje študijsko potovanje, na katerem se je posvečal tako seznanjanju z zgodovinsko kot tudi moderno umetnostjo, je bilo, kot je sam zapisal, za njegovo osebno, strokovno in kulturno formiranje največjega pomena.

Posebne pomena za Fabianijevo študijsko in delovno usmeritev so bila tudi leta 1894-1896, ko je bil asistent pri profesorju arhitekture Ottu Wagnerju, ustvarjalni osebnosti, ki je z načrtovanjem, s teoretičnimi deli in s pedagoško prakso iz dunajskega središča pomembno vplivala na razvoj arhitekture na prehodu iz 19. v 20. stoletje ne le v srednjeevropskem prostoru, ampak tudi širše. Tako je deloval tudi na mladega Plečnika in na Vurnika, pri čemer Fabianijev posredniški delež nikakor ni zanemarljiv. Nobeden od treh tu imenovanih arhitektov pa ni hotel pasti v epigonstvo, zato so se po nekaj letih intenzivnega študija pri Wagnerju podali na pot lastnega razvoja. Leta 1902 je Fabiani, kot prvi v Avstro-Ogrski, doktoriral iz arhitekture. V letih 1896-1910 je služboval na dunajski TVŠ kot asistent za kompozicijo, v letih 1910-1917 pa kot izredni profesor za ornamentiko in notranjo opremo. V letih 1917/18 so ga postavili za rednega profesorja kompozicije na dunajski univerzi, vabili so ga tudi na univerzi v Prago in Ljubljano, vendar pa je sklenil opustiti pedagoško prakso, da bi se posvetil lastnemu študiju in temeljni

poklicni ustvarjalnosti. V letih 1896-1917 je vzdrževal lasten atelje na Dunaju, po vrnitvi leta 1917 na domači Kras pa je imel v obdobju 1918-1962 svoj atelje v Gorici. Vsaj omembo zahteva tudi njegov poskus osnovanja lastne družine. Leta 1905 se je poročil s Francesco de Rochi. Leta 1906 se jima je rodila hči Charlotte (živela je do 1987), leta 1907 pa sin Lorenzo (živel je do 1973). Leta 1908 je zakon razpadel in mati z otrokoma se je odselila. Fabiani ni izkušal usode v novem zakonu.

Fabianijev opus

Fabianijev opus se začne z zelo odmevnim urbanističnim načrtom za obnovo Ljubljane, hudo poškodovane v rušilnem potresu 14. aprila 1895. Osnovni idejni načrt za najbolj prizadeto središče starega dela mesta je izdelal še isto leto, k urbanističnim problemom slovenskega glavnega mesta pa se je vračal tudi pozneje. V letih 1917-1922 je vodil in izvajal intenzivna dela za obnovo in prenovo v prvi svetovni vojni prizadetih severnoprimeških mest, sočasno s temi deli in še v 50. letih pa se je posvečal tudi teoriji arhitekture in urbanizma.

Pri stanovanjski gradnji je Fabiani reševal aktualno problematiko z obravnavanjem večjih stavbnih kompleksov (npr. Slovenskega trga južno od sodne palače in ob Miklošičevi cesti v Ljubljani) ter z načrtovanjem palač, vil, hiš in stanovanj. Iz dunajskega obdobja slovita palači Urania in Portois&Fix. V nacionalnem pogledu imata kulturni pomen palači slovenskega Narodnega doma v Trstu in slovenskega Trgovskega doma v Gorici, ki so ju požgali oziroma zasedli fašisti. V Ljubljani je njegovo zgledno delo palača Mladika, sezidana prvotno kot dekliška šola. Prav tako intenzivno kot za premožne investitorje se je Fabiani ukvarjal tudi s

Pri Ottu Wagnerju, pionirju napredne arhitekture na pragu 20. stoletja na Dunaju, so se šolali poleg Fabianija tudi njegovi pomembni arhitekti-sodobniki Jager, Plečnik in Vurnik.

Najbolj poznana arhitektura Maksa Fabianija iz njegovega dunajskega obdobja: palača Urania... Klasicizem je preteklost; nove ideje, materiali in tehnologije so prihodnost.

problematiko gradnje šol, bolnišnic, zdravilišč in socialno označene arhitekture ter s tem, kako graditi kakovostna, vendar širše dostopna najemniška stanovanja. Načrtoval je industrijske komplekse, na primer tovarno Fiat na Dunaju in tovarno ribjih konzerv v Bolzanu. Iskal je moderne rešitve za kulturne stavbe in med drugim načrtoval cerkve v Pevmi, Ločniku, Lokavcu, v Gorici pa nadškofijsko cerkev Sv. Srca ter uršulinski samostan. Po njegovih načrtih so zgradili most čez Muro v Gradcu (Graz) in leta 1909 Jakopičev paviljon, ki so ga leta 1961 zaradi premestitve železniške proge po nepotrebnem podrli, namesto da bi ga kot objekt posebnega kulturnega pomena prenesli na drugo lokacijo. Paviljon je bil lahke, pretežno lesene gradnje, s kakršno se je Fabiani proslavil na raznih mednarodnih in tedaj zelo priljubljenih svetovnih razstavah (Dunaj, Pariz, London, Liberec na Češkem itn.), na katerih je s ceneni in improviziranimi sredstvi ustvarjal veličasten videz. Kot arhitekt je sodeloval tudi pri postavitvi več javnih spomenikov, tako Gutenbergovega na Dunaju, kot sv. Frančiška v Gorici in Prešernovega v Ljubljani.

Poleg novih gradenj je Fabiani načrtoval še veliko delnih obnov, prenov in prilagoditev, zato je bilo njegovo ukvarjanje s problematiko, kako ohraniti vrednote obstoječe arhitekture, pri tem pa zadoščati zahtevam spremenjenih razmer in odpirati prostor za novo, še toliko bolj intenzivno. To velja zlasti za obe povojni obdobji, za čas po prvi vojni, ko je zavrnil možnosti za bleščečo kariero na tujem in se je vrnil obnavljati širše območje krvave soške fronte, in po drugi vojni, ko je opravljal podobno delo, najbolj pa se je posvečal obnovi Štanjela.

Štanjel

Štanjel na Krasu, obnovljen in prilagojen za kulturni turizem, bi bil tudi v mednarodnih primerjavah vrhunski spomenik in kot tak zgleden primer utrjenega naselja na višini ter zgodovinski pomnik za dogajanje od prazgodovine in antike do srednjega veka in našega časa. Fabiani je bil v letih 1935 do porušitve in požiga

leta leta 1944 župan tega mesta, tudi prej in pozneje pa si je prizadeval za ohranitev njegovih arhitekturnih vrednot in za celovit pristop k njegovi prezentaciji ter revitalizaciji. Pri tem je imel vedno pred očmi celoto, posebej pa se je skoncentriral na točke ključnega pomena, na obzidje s stolpi, na baročni grad, na ureditev poti, na cerkev sv. Daniela, na vilo in vrt družine Ferrari - v tem sklopu naj bi delovala privatna klinika, Štanjel pa bi pridobil status klimatskega zdravilišča in s tem nove razvojne možnosti. Za lastne in družinske potrebe je eno izmed propadajočih hiš spremenil v vilo Max. S temi in z drugimi spremembami je Štanjel pridobil v 30. letih dvajsetega stoletja prostorske kapacitete za javne funkcije, za delovanje županstva, otroškega vrtca, osnovne šole, dvorane za kino in javne prireditve, ambulanto itn. To je bil čas fašizma in Fabiani je moral kot župan preživeti tudi ta mračni čas. Krajane, od katerih je bila večina moških članov v partizanih, pa se je trudil zaščititi pred represalijami. Očitkov, da je bil kolaborant, ki so se tudi pojavili, ni bilo mogoče dokazati z dejstvi, ker so ta pričala drugače. Je pa partizanska vojska dopustila porušitev in požig Štanjela kot enega redkih krajev, ki je med fašizmom napredoval. Tedaj je zgorel tudi večji del krajevne dokumentacije, kar velja še posebej za Fabianijev arhiv: načrti, zapiski in tudi daljši besedili, roman IRI - Rdeči lasje ter esej Akma. Tako ne bomo nikoli v celoti poznali Fabianijevega opusa in načina njegovega nastajanja. Vendar že preostalo gradivo še dodatno utrjuje spoznanje, da je bil pomemben ustvarjalec iz naše polpretekle dobe, ne le arhitekt, marveč tudi kronist, mislec in načrtovalec prihodnosti.

Štanjel na Krasu, kjer je bil Maks Fabiani posestnik, župan, urbanist, arhitekt in pobudnik obnove po uničenju v drugi svetovni vojni. Kliče po obnovi in vzpostavitvi življenjskega utripa, ki bo prijazen za domačine in obiskovalce.

Leonardo da Vinci, Fabiani in reka Soča

Velik Fabianijev projekt, ki pa je potekal le na virtualni ravni, je bil povezan z morebitno ponovno vzpostavitev argonavtske vodne poti Črno morje - Donava - Sava - Ljubljana - kraški kopni prag - Jadransko morje in s hidrološkimi deli na širšem območju Gorice, ki jih je leta 1500 načrtoval Leonardo da Vinci. Vsestranskega renesančnega genija so najeli Benečani, da bi zaščitil njihovo mesto pred napadom turške konjenice iz Vipavske doline čez Sočo in prek Furlanske ravnine. Leonardo je med terenskim ogledovanjem spoznal, da je Turke treba ustaviti, še preden se na ravnini razvijejo v nezaustavljivo konjeniško falango. Vse njegove zapiske in skice so preštudirali najboljši Leonardovi poznavalci, pri nas pa prvi prav Fabiani. Geodetska simulacija po Leonardovih študijah, ki jo je naredil Peter Svetik, je pozneje pokazala, da bi nastala učinkovita protiturška vodna zapora bodisi z zaježitvijo Vipave pri Mirnu ali pa Soče in Vipave po njenem zlitju zahodno od tega kraja. Fabiani se je navduševal nad Leonardovim genijem predvsem zaradi sinteze med umetnostjo, znanostjo in tehniko, še posebej pa zaradi izumiteljstva, v dobršni meri posvečenega razvoju letalnih naprav. Fabiani je tudi sam izumljal, tako je patentiral napravo za podporo človeških mišic med hojo in še zlasti med vzpenjanjem v strmino. Izumljal je tricikel, za vojaško uporabo, opremljen z oklepom, lahko pa bi ga kombinirali z drugo, Leonardovim letalnikom podobno napravo, ki bi omogočala odskok v zrak in drsni polet (odtod poimenovanje Fabianijevih letečih naprav Drsalec in Skakalec). Zamislil si je dvokolo, ki bi se namesto preko verige

Ferrarijev vrt v Štanjelu, kjer se je Fabiani še posebej izkazal na področju parkovne ureditve. Zaradi sorazmerno dobre ohranitve je lahko tvorno jedro za urejevanje celotnega urbanega kompleksa in njegovih dejavnosti.

poganjalo z gor in dol nihajočimi stopalkami. Ohranile so se njegove skice za ladje, tako za topnjačo, ki bi bila nekakšna kombinacija s podmornico, ali pa podobno plovilo, katerega nadvodni del bi omogočal kamuflažo v videz nenevarne ladje. Bil je med številnimi izumitelji, ki so takšne in podobne predloge v 30. letih 20. stoletja pošiljali italijanski vojni mornarici, a so praviloma ostajale le na papirju..

Kot Leonardo je tudi Fabiani posvečal velik del svojega izumiteljstva razvoju letalnih naprav. V letih pred prvo svetovno vojno so v Gorici delovali Edvard Rusjan in drugi slovenski letalski pionirji, ki so svoje zanimanje za letalstvo prenesli tudi na vsestranskega Fabianija. V letih 1911-14 je patentiral napravo, ki je z možnostjo menjave posameznih delov omogočala povezovanje in delovanje različnih letalskih sklopov in poskuse z njimi. Iz 30. let je Fabianijev predlog za namestitev vrtečega se valja na sprednji del krilnega profila, kar naj bi zmanjšalo zračni upor. Ta zamisel bi utegnila biti plodna, je pa bilo tedaj zanj še nekoliko prezgodaj. Leta 1951, ko je bilo Fabianiju že 86 let, je naposled dobil v letalskem centru Nettuno pri Rimu možnosti za izdelavo in poskuse letenja z dvokrilnim brezmotornim letalom, ki naj bi se dvignilo v zrak s pilotovo mišično močjo, ojačeno s prej navito vzmetjo. Fabiani je nekoliko preveč optimistično domneval, da je blizu Leonardovim zamislim, in če ne uspehu s takšnim načinom letenja, vsaj odgovoru, zakaj uspeha ni bilo.

Akma, duša svetâ

Uničenje večine dokumentarnega gradiva o Fabianijevem poklicnem delu ter spremljevalnih panogah vse do izumiteljstva onemogoča natančnejše poznavanje in vrednotenje njegovega opusa. Izgube osebnega arhiva, dnevniških zapiskov in korespondence pa preprečujejo boljše poznanje takratnih razmer in arhitektovega osebnega odnosa do njih in do lastnega dela. Med tem gradivom je zlasti nenadomestljiva izguba rokopisa za avtobiografski roman Rdeči lasje. V požaru je propadlo tudi besedilo za esej oziroma zbirko esejev Akma, skupaj z avtentičnimi ilustracijami. Avtor je pripravil to delo za natis leta 1935, vendar do izida v takratnih časih navznoter in navzven agresivnega fašizma ter zaradi pisateljevega doslednega nasprotovanja vsaki obliki nasilja ni moglo priti. Fabianiju je bilo to delo tolikšnega pomena, da ga je rekonstruiral, pri tem pa ga je deloma spremenil: opustil je ideološke vsiljivke, ki bi bile za izid v času fašizma nujne, deloma pa je prvotni zapis dopolnil z aktualnejšo vsebino. Knjižica je izšla leta 1946 v italijanščini, na hitro razgradljivem reciklažnem papirju, zato je dandanes redka dragocenost. Avtor je delo na tem literarnem projektu nadaljeval vse do leta 1958, leta 1963 pa je tako izpopolnjeno gradivo izročil svojemu najpomembnejšemu biografu Marku Pozzettu. To besedilo je prevedel v slovenščino Teo Šinkovec, opremil pa so ga z ilustracijami, ki jih je Fabiani pripra-

vil za prvo italijansko izdajo, a jih v njej niso uporabili. Leta 1999 je pri Ustanovi Maks Fabiani v Štanjelu naposled prišlo do izida slovenskega prevoda. Temeljno študijsko izdajo tega nenavadno zanimivega dela pa še vedno pogrešamo.

Naslov Akma prihaja iz sanskerta (v tem jeziku pišejo: atma), avtentično pa ga pojasnjuje že avtorjev podnaslov: duša svetâ. Knjiga je torej o Fabianijevem duhovnem pogledu na dogajanja v realnem svetu, nekoliko zakodirano pa razkriva tudi njegove nazorske usmeritve, vrednotenja zgodovine, umetnosti in še posebej arhitekture, in piše o aktualnih problemih, ki so zaradi globoke vraščenosti v eksistenčne in bivanjske temelje človeštva tako vseprisotni, da so v veliki meri tudi problemi sedanjih generacij. Pisatelj, ki je eden redkih, vsekakor pa vodilnih slovenskih futurologov (preučevalcev prihodnosti), dodaja tudi svoj pogled na bodočnost človeštva. V tem delu je knjižica, ki vsebuje 180 strani redko tiskanega besedila, tudi Fabianijeva oporoka prihodnjim rodovom.

Pri iskanju akme je šel Fabiani globoko v filozofijo, k Anaksimandru in Anaksagori, Platonu in Aristotelu, pitagorejcem, Albertusu Magnusu, Spinozi, Pascalu, Rousseauju, Kantu, Schopenhauerju pa k pesnikom Hesseju in Novalisu, znanstvenikom Maxwellu, Lorentzu in Einsteinu ter k drugim, ki jih bodisi sam omenja ali pa so prisotni s svojimi idejami. Akma obsega celoto, od neskončnosti vesolja do neskončne majhnosti. V tem razponu odkriva nenehno nastajanje novega, vse stvari so podrejene vplivom vseh drugih stvari. Vsak posameznik vzpostavlja stik z vsemi drugimi, prav drugačnost od drugih pa mu omogoča lastno eksistenco. Sleherni posameznik je drugačen in nenadomestljiv. Socialna podoba človeštva je bedna, toda zlobnega posameznika ni. Je pa težko vedno izbrati pravo pot. Usmerja te akma, če ji znaš prisluhniti in se ji daš voditi. Posebno poglavje v tem eseju posveča Fabiani ženski. Primerja jo z rožo. Ugotavlja, da je v zgodovini doživljala tudi pretirano čaščenje, a se ji je realni družbeni status le počasi izboljševal. Narava je naložila ženski rojevanje, nenadomestljiva je kot gradnik družine, doma in pri vzgoji potomstva. Pozitivne lastnosti tako žensk kot moških nudijo dobro osnovo za sodelovanje in harmonično sožitje.

Višje strukture od posameznika so družina, družba, rod, narodnost, država, človeštvo. Družina je poseben svet, intimen, poln poezije in bridkosti ter jedro izjemnih energij, zapiše Fabiani. Narod je velika družina, v kateri so zajete skoraj vse želje, ideali, čustva in ljubezen. S tisočletno izkušnjo in intuicijo je človek pridobil globoko zavest o dobrem in zlu. Verstva so v zgodovini v moralnem pogledu marsikdaj dosegala slab učinek. Podobno velja za politiko. Kapitalizem spodbuja z nesorazmerno delitvijo bogastva utrudljivo tekmo za denar, posledica so korupcija, nasilje ter vojne. Nezasluženo vzpenjanje premožnih in ambicioznih ter njihovo bebavo občudovanje zatemnjujejo pristne vrednote, kot so družina, narod, sodelovanje. Družba je kaotična in akma v takšnih razmerah ne deluje kot bi morala. Le ravnesje med dajanjem in jemanjem lahko ustvari dobro sožitje. Človeštvo je bilo že večkrat prepričano, da je odkrilo pravo pot, toda velika vojna je razblinila iluzije. Za obnovo propadajoče družbe bo treba postaviti nove temelje.

Po rušilnem potresu leta 1895 v Ljubljani je Fabiani prispeval za njeno obnovo in nadaljnjo rast slovenskega glavnega mesta urbanistične načrte in več odličnih stavb.

Akma spodbuja stik vseh delov svetâ z vsem svetom. V ta namen bo treba okrepiti nekatera pomembna dogajanja, ki so že v teku, slabšalna pa zavreti in ustaviti. Pospešiti bo treba medsebojne izmenjave, saj so vsi izumi, od najpreprostejših do najzahtevnejših, rezultat izmenjave in vplivov med posameznimi dejavniki tega svetâ. Znanost je daleč od tistega, o čemer mnogi mislijo, da je. Filozofija se vse preveč ukvarja z vprašanji, ki niso več aktualna. Nasprotja med religijo in znanostjo so navlaka iz minulih časov. Enostranski nazori izobražencev škodujejo; potrebni so toleranca, dialog ter pestrost nazorov in idej. Akma prihaja najbolj do izraza v umetnosti, za katero so značilni: svetovni pretok plodnih misli, absolutna iskrenost, popolna predanost poklicu, novi materiali in tehnike, nenehno ustvarjanje še neobstoječega in izločanje odvečnega, nevrednega. V ta namen so, v umetnosti in zunaj nje, nujna enotna merila. Te zahteve je Fabiani še posebej postavljal arhitekturi, za katero pa je napovedoval, da se v velikem slogu približuje novi renesansi (zapisal je: ponovnemu rojstvu).

Fabianijeva slika prihodnosti

Zadnji del Fabianijeve Akme gleda v prihodnost. Že poglavja od 10 do 18 prehajajo od problematike posameznika na družbeno, ko obravnavajo tematiko Družina in rod, Človeška družba in Država. Poglavja od 19 do 21 pa so skupaj naslovljena kot Prihodnji razvoj, medtem ko je 61. podpoglavje pravi futurološki

generalni načrt, ki sega milijon let v prihodnost. Takšna dela so v slovenski literaturi redka. Slovenski humanisti so se v ta namen posluževali astrologije. Prešernov sodobnik Jakob Lorber je svoje zelo konkretne napovedi vrival med odstavke bolj posplošenega mističnega pisanja in še Fabiani se je v apokaliptičnem obdobju med dvema vojnama povzpel do vizij, ki so po formi in vsebini sicer lapidarne, zato pa toliko bolj jedrnate in domišljene. Z navezavo na razvoj novih tehnologij je približno v istem času napovedoval osvajanje vesolja Herman Potočnik Noordung. Na razvoju naravoslovnih ved in tehnologije pa sta utemeljevala svoje tovrstne študije elektrik Milan Vidmar ter statik in aerodinamik Anton Kuhelj. S teorijo javnega komuniciranja je po odmevnem kanadskem futurologu Marshallu McLuhanu napisal svoje Zagrinjalo prihodnosti Boris Grabnar. Ob teh in drugih prizadevanjih pa je šel naš kraševski arhitekt najgloblje: razmišljal je zelo pretanjeno in se v zmaterializiranih razmerah svojega časa ni dal odvrniti od poglavljenih duhovnih razsežnosti.

Kot je začetek svoje Akme utemeljeval na višji matematiki infinitezimalnega računstva, je Fabiani tudi celotno zgradbo eseja zasnoval in izpeljal strogo po matematičnih razmerjih, ki so temeljnega pomena za delo arhitektov, odkar ga pojmujejo kot ustvarjanje naravi vzporednega, funkcionalno in estetsko čimbolj dognanega ter v prihodnost naravnane svetâ. Svoje pisanje je razdelil na sedem delov, vsak del vsebuje tri poglavja, vsako od skupaj 63. poglavij pa ima tri podpoglavja. Tri in sedem so po nepreštevnih primerih iz kulturne zgodovine človeštva in še zlasti numerologije števila posebnega pomena. Tako je Fabiani, kot je v uvodu napovedal, svoje pisanje o svetovni duši tudi sklenil s »fantastično vizijo o daljni prihodnosti«, dodal pa ji je »kanček poezije«. Futurološke študije se praviloma odločajo med dvema možnostma za razvoj civilizacije: pesimistično in optimistično. Fabiani je pokazal na mnoge nevarnosti za prvo varianto, a je svoje delo na posled sklenil v napoved pričakovanega razvoja za pol milijona let nadaljnjega razvoja. Tako se njegova Akma konča nadvse optimistično, saj se odpira - v prihodnost.

Naloga prihodnjih generacij bo »sistematično gojenje značaja in duhâ, učenje ljubezni in požrtvovalnosti,« je bil glede tega, kar je ali bi vsaj moralo biti skupno vsemu človeštvu, prepričan Fabiani. Analiziral je posebnosti srednjeevropejcev (Italijana, Germana, Slovana) ter vzhodnjakov in zahodnjakov (Juda, Angloameričana, Francoza). V države bi se morale združevati vsaj 50 milijonov ljudi, poleg nujnosti zaščite manjšin je Fabiani opozoril tudi na potrebo po uresničevanju večinske misli. Predvidel je proces zlivanja nacionalnih skupin in manjših držav v večje tvorbe, vse do obsega federalnih držav. Odmiranje države, ki naj bi postala zgolj administrativna tvorba, pa naj bi bila po njegovem mnenju le »lepa, toda naivna zamisel«. Kakor narava ne pozna trajne kristalizacije v obliki premirja, je treba računati tudi na prihodnje vojne. Pri teh pa so žrtve in škoda zanemarljivi v primerjavi z dolgoročno delujočim moralnim propadom. Demokracija se kaže kot boljša možnost od totalitarnih sistemov (komunističnega, nacionalsocialističnega).

Države morajo biti pripravljene na obrambo, kar se začneja že pri šolanju in vzgoji novih generacij. To bi moralo temeljiti na totalitarni vzgoji (!) - ta del Akme kaže na vdor Fabianiju tujih načel, kar je bila posledica razmer med italijansko zasedbo Primorske. Nedvomno mu je bila vsiljena npr. takšna misel, ki meji na podcenjevanje ljudskega samoodločanja in demokracije: »Ljudstvo je skromno in naivno, ne more oceniti možnosti, in zahteva nič drugega kot varno življenje in eksistenco: ne pozna megalomanskih ambicij, ne rasnega sovraštva, ni požrešno, a vendarle vztrajno zahteva varno življenje in vsakdanji kruh.« - »Vlada in predstavniki ljudstva (pa) morajo najti dovolj energije za premostitev vseh ovir.« In malo nižje: »Potrebne bodo nove vojne, preden se bodo zbližali človeški rodovi,« kar je v nasprotju z naslednjo (Fabianijevo) mislijo: »Med vojno in že veliko prej smo imeli natančen vtis, da prisostvujemo propadu zelo pomanjkljive civilizacije in človeške družbe. Intuicija in refleksija nam pravita,

Prvotno šola in danes zunanje ministrstvo sta funkciji, ki jima zgledno zadošča Fabianijeva monumentalno zasnovana stavba. Najpogosteje jo imenujemo Mladika.

Urbanisti - in tako je bilo tudi z arhitektom Maksom Fabianijem - načrtujejo mesta prihodnosti. Za daljša obdobja morajo upoštevati predvidljive družbene spremembe in drugačnost zanamcev.

da obstajajo veliko boljše oblike življenja. Preveč smo ujeti v predsodke iz preteklosti, v prepričanje o lastni pomembnosti, da bi razumeli vrednote drugih. Preseči moramo fanatizme, lažni ponos, napačne predstave o svobodi.« Pot do novih ali obnovljenih, človeka vrednih vrednot pa ne bo ne lahka ne brez žrtev. Kajti: »Meščansko življenje je konvencionalno in prazno ... Spoštovanje javnega interesa je neznano ... Sodstvo deluje le na videz ... Delo ni vrednoteno ne spoštovano ... Država ne posreduje, kot bi morala, da bi popravila izpričenost, in zdi se, da jo onemogočajo stranke in stališča lažnega liberalizma.« Fabianijeva alternativa pravi: »Razumeti samega sebe, bližnjega in naravo, prodreti v majhna in velika vprašanja eksistence in univerzuma, izpopolnjevati samega sebe in prispevati k izpopolnjevanju vsega, kar nas obkroža, brez koristoljubnosti, iz čistega srca in z vsemi močmi, bi nas privedlo do polnega nastajanja (dd: novega).«

Na tem mestu nam Fabiani ponudi rešitve iz svoje Akme. Dolgoročne naj bi črpali iz napredka znanosti, tehnike in umetnosti. Biologija (danes bi rekli: genetika) naj bi z načrtnimi križanji izboljšala fizično in etično odpornost narodov (!). »Nobene znanstvene ovire ni, ki bi oporekala realizaciji fantastičnih programov, razen časa,« sklene Fabiani svoje pisanje, preden preide k časovni preglednici svojih predvidevanj za prihodnost. »Možnosti za preobrazbo vsake stvari so neomejene,« nas hrabri Fabiani. »Akma velikodušno poskrbi za to - vendar tudi opozarja na previdnost pri skoku v bodočnost.«

Kakšno prihodnost nam torej napoveduje Maks Fabiani po vseh predhodnih razmišljanjih? - Njegova predvidevanja do leta 2000 bi morala biti v našem času že več kot desetletna realnost. Presežena naj bi bila najbolj pereča nasprotja med narodi in znotraj njih. Ljudje naj bi začutili globalno pripadnost. V obdobju 2000-10.000 let naj bi se razvila nova zavest univerzalnih razsežnosti. Med ljudmi naj bi vladala prava ljubezen, znanost naj bi vključila tudi področja, kot je okultizem, in tako prinesla nova spoznanja. Začela naj bi se potovanja v vesolje, prišlo naj bi do prvih medplanetarnih srečanj. V letih 10.000-25.000 naj bi se odprlo človeštvu povsem novo obdobje. Razvila naj bi se nova plast ljudi s posebnimi lastnostmi (intuicija, reinkarnacija). V letih 25.000-100.000 naj bi človeška družba razvila jasno vizijo o prihodnosti in idealne lastnosti za njeno uredničev. Bitja z drugih planetov naj bi se pomešala med Zemljane in prinesla nove kulturne pobude. Opice naj bi se učile človeškega jezika. V obdobju 100.000-500.000 naj bi živeli ljudje močno poduhovljeno življenje, brez praktičnih omejitev. Spremenil naj bi se videz ljudi, ki bi živeli več generacij in iskali popolnost. Po letu 500.000 naj bi bil človek že daleč od nekdane napol zavedajoče se živali. Človeštvo naj bi se podalo na pohod po neskončnem vesolju. Evolucija človeka naj bi se nadaljevala v višjih sferah. Vprašanje, kaj je zadnji smoter človeške vrste in vsega svetâ, pa bi ostalo še vedno neodgovorjeno. Neskončnost naj bi razumevali kot zanikanje končnosti. Kot sedaj naj bi prihodnje življenjske oblike in usode oblikovala - akma.

Svetovna duša - anima mundi - naj bi vodila posameznike do osebne sreče in dobrih medosebnih odnosov. Človeštvo pa v mir in blagostanje. Fabiani te misli ni razvijal kot utopije, marveč kor realno vizijo prihodnosti.

Fabiani je kot inženir in v Avstro-Ogrski prvi doktor arhitekture razvil več inovativnih zamisli, nekatere tudi do patenta. Tako je načrtoval napravo za mišično podporo hoje, še zlasti pri vzpenjanju.

Klasse 77 c.

Ausgegeben am 25. Oktober 1912.

KAIS. KÖNIGL.

PATENTAMT.

Österreichische

PATENTSCHRIFT N° 55973.

Dr. MAX FABIANI in WIEN.
Vorrichtung zur Erleichterung des Bergsteigens.
Angemeldet am 4. August 1911. -- Beginn des Patentschutzes: 2. Juni 1912.

N° 55973.

Fig. 1.

Fig. 2.

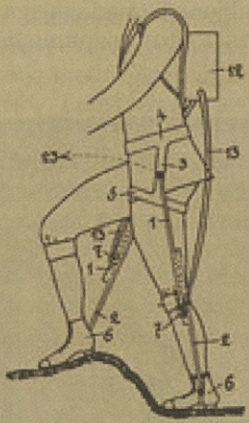
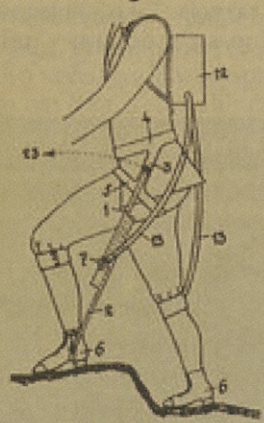
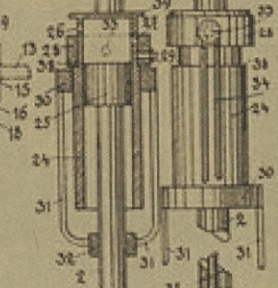
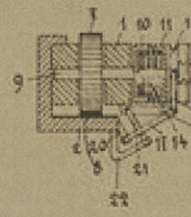

Fig. 3.

Fig. 4.

Bela žena

Sočasno z redakcijo novega zapisa Akme je nastala tudi Fabianijeva Bela dama (zapis je časovno opredeljen z velikim šmarnom 1946). Literarna črtica vzbuja zanimanje zaradi svoje nenavadnosti in nasprotujočih si elementov, ki se z aktivnim branjem očitno zlijejo v sintezo na višji ravni. Pripovedovalec (Fabiani?) naj bi našel v goriškem zgodovinskem muzeju zapis ljudske pesmi iz 15. stoletja. Pripoveduje o Dami izrednih lastnosti, ki naj bi se v kriznih obdobjih pojavljala med ljudmi in jim pomagala, še zlasti ubogim in bolehnim. Avtorju (pesmi?) naj bi se prikazala nekega poletnega večera v bližini gradu goriških grofov kot sedemnajstletna deklica, ki je vodila na vrvi dva psa. A naj bi se v trenutku spremenila v visokoraslega mladeniča in spet nazaj v dekle. Pritoževala naj bi se nad strašnim življenjem na gradu in nad grobstvo njegovih prebivalcev. Med grofovo odsotnostjo na bojišču naj bi za njegovo nečakinjo Katarino skrbela mačeha in stari stric. To je bil še posebej za ženske hud čas: sežigali so čarovnice, vklepali so jih v deviške pasove in jim počeli še druge surovosti. Katarina je bežala iz takšnih razmer na gradu med preproste, pomoči potrebne ljudi.

Tisti časi so minili in tisti ljudje so pomrli. Skrivnostna Bela dama pa je še vedno tavalna naokrog, največkrat v spremstvu psov in včasih v fantovski podobi. Tako je nekoč vstopila v bližnjo gostilno in se je pogovarjala z ljudmi. Njen oziroma njegov videz je pritegnil slikarje, da so se lotili portretiranja. Po moški je spet prevzela žensko podobo, o kateri pa že naslednji hip ni bilo več sledu.

O tej zgodbi so se porajali dvomi tako pripovedovalcem kot poslušalcem oziroma bralcem: gre za dvojno osebnost ali prikazen? Oglasi se znova Fabiani, ki trdi, da se nekateri komaj razločljivi pojavi očitno dogajajo tudi zunaj nam lažje dostopne materialne stvarnosti. Ob ugotovitvi, da se zadnje čase spet veliko govori o Beli ženi, to pa privablja njeno ponavljanje, naj bi naraščala verjetnost, da se bo znova prikazala.

Kakorkoli si že razlagamo to enigmatično pisanje, je le dokaz več, da Maksa Fabianija v vsej njegovi ustvarjalni širini in globini še ne bomo tako kmalu poznali. In to kljub študijam, ki jih je napisal sam in ki so jih prispevali Marko Pozzeto, Marjan Mušič, Nace

Šumi, Andrej Hrausky, Janez Koželj in drugi avtorji - ter še vedno nastajajo. Dragoceno je delovanje po Fabianiju imenovane Ustanove, k napredku na tem področju slovenske identitete prispevajo objave v reviji Kras ter v drugih publikacijah, pa Vodnik po Fabianijevih arhitekturnih spomenikih in predstavitev v leposlovju (Renato Ferrari) ter TV mediju (Amir Muratović). Našteta in druga prizadevanja, ki delujejo za ohranitev njegovih del ter za boljše poznanje in javno prisotnost Maksa Fabianija kot mednarodno pomembne ustvarjalne osebnosti, bogatijo življenje nam in ga bodo bogatile tudi našim zanamcem.

Dr. Sandi Sitar, doktor zgodovinskih ved, prof. umetnostne zgodovine - Ljubljana

Izbrani viri in literatura o Maksu Fabianiju
Najobsežnejše gradivo te vrste hrani Ustanova Maks Fabiani (UMF) v sklopu Centra za arhitekturo Krasa, Štanjel

Čeligoj, Ana; Jazbec, Tina; 2006: Vodnik po arhitekturi Maksa Fabianija v Sloveniji in Italiji.- Ustanova Maks Fabiani, Štanjel
Deu, Živa; 2008: Arhitektura domov znanih Slovencev.- Ljubljana
Fabiani, Max; 1946: Acma: l'anima del mondo.- Trst
Fabiani, Maks; 1988: Nove meje v arhitekturi. Uredil Marko Pozzetto.- Katalog Miramar, Trst
Fabiani, Maks; 1988: O kulturi mesta, spisi 1895-1960.- Trst
Fabiani, Maks; 1999: Akma, duša sveta. Prevedel Teo Šinkovec.- Ustanova Maks Fabiani, Štanjel
Ferrari, Renato; 1998: Murva Fabianijevih.- Trst
Gatti, Neera; 1951: Lettere ad un amica.- Gorica;
Hrausky, Andrej; Koželj, Janez; 2010: Maks Fabiani- Dunaj, Ljubljana, Trst.- Ljubljana
Jazbec, Tina; Čeligoj, Ana; 2006: Vodnik po arhitekturi Maksa Fabianija v Sloveniji in Italiji.- Ustanova Maks Fabiani, Štanjel
Katalog Nova Gorica; 1966: Arhitekt Max Fabiani.- Ljubljana
Korošec, Branko; 1978: Naš prostor v času in projekciji.- O Fabianijevem generalnem regulacijskem načrtu mesta Ljubljana, po potresu 1895.- Ljubljana
Mihelič, Breda; 2008: Maks Fabiani in dunajski urbanizem na prelomu 19. stoletja.- Urbani izzivi št. 1, leto 2008
Mušič, Marjan; 1963: Arhitektura in čas - poglavje o M. Fabianiju, str. 308-313, Maribor
Pozzetto, Marco; 1966: Max Fabiani architetto.- Gorica
Pozzetto, Marco; 1983: Max Fabiani. Ein Architekt der Monarchie.- Dunaj
Pozzetto, Marco; 1997: Maks Fabiani - vizije prostora.- Kranj
Stele, France; 1960: Umetnost v Primorju.- Ljubljana
Šumi, Nace; 1954: Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani.- Ljubljana

Sandi (Aleksander) Sitar, doktor zgodovinskih ved, profesor umetnostne zgodovine, se je rodil leta 1937 v Ljubljani. Po materini strani je primorskega izvora (Gorica - Trst). Kot novinar, publicist in pisatelj ter urednik se ukvarja z zgodovino tehnike, znanosti in umetnosti ter s sintezo teh področij in s futurologijo. Med drugim je napisal kratek roman »Veronika z Desenic«, knjige »Sto let slovenskega avtomobilizma«, »Letalstvo in Slovenci 1«, »Sto slovenskih znanstvenikov, zdravnikov in tehnikov« ter poskus alternativne slovenske zgodovine »Sto pričevanj o slovenski zgodovini«. Napisal je tudi biografska dela o Edvardu Rusjanu, Jožefu Stefanu in Juriju Vegi. Med leti 1968 in 1970 je služboval pri Primorskih novicah. V tem obdobju je sodeloval tudi pri poskusu ustanovitve študentskega kiparskega simpozija v Štanjelu in je bil med ustanovitelji mednarodne likovne skupine 2 x GO. V zadnjem času si prizadeva za popularizacijo slavnih osebnosti s Krasa in za pospeševanje obnove ter oživljanja mesta Štanjel. Pred izidom je njegova knjiga »Slovenci, državljani sveta«.

K novi knjigi

»Grajske stavbe v zahodni Sloveniji:
Kras in Primorje«

GRAJSKE STAVBE V SLOVENIJI

OD NEKOČ ŠTEVILNIH IN BOGATIH
GRAJSKIH STAVB LAHKO ZDAJ ZVEČINE
OPAZUJEMO LE ŠE NJIHOVE FRAGMENTE,
POGOSTO OBUPNO IZNAKAŽENE...

Igor Sapač

Izid nove knjige je vselej poseben dogodek. In kadar izide kakšna moja knjiga, to vselej občutim skoraj kot rojstvo otroka... Izid štiriindvajsete in zadnje knjige v zbirki »Grajske stavbe v Sloveniji« pomeni zame prav poseben praznik. Zaznamuje zaključek prizadevanja, da bi Slovenci v eni knjižni zbirki dobili kolikor toliko celovit in zaokrožen pregled tega pomembnega segmenta kulturne in arhitekturne dediščine na območju Slovenije, vsaj deloma pa tudi v slovenskem zamejstvu. In pomeni uresničitev sanj, ki sem jih začel sanjati pred šestindvajsetimi leti, ko sem kot devetletnik iz Maribora z dovolj razgledanima staršema na družinskem izletu po Goriškem in Posočju začel spoznavati bogastvo naravne in kulturne dediščine tega dela Slovenije - od presunljive modrine Soče do strah vzbujajočih sivih skalnih sten, gradov, Gregorčičeve rojstne hiše v Vrsnem, Ravnikarjeve Nove Gorice in vršiške ceste.

Ko sem vselej preveč vedoželjni otrok po izletu o videnem in doživetem želel izvedeti več, se je pokazalo, da je v knjigah o tem zapisanega pravzaprav zelo malo. O mogočnih gradovih so bile na voljo le redke drobcene knjižice iz zbirke vodnikov »Kulturni in naravni spomeniki Slovenije«. Pritegnile so me zlasti tiste o Rihemberku, Vogrskem in Štanjelu, ki jih je napisala Nataša Štupar Šumi in ki so bile opremljene s skrbno izdelanimi arhitekturnimi risbami. Zrcalile so veliko voljo po ohranitvi in obnovi grajene lepote in harmonije, ki so ju ustvarili pretekli rodovi, 20. stoletje pa ju je nato tako zlahka zapravilo. O številnih drugih gradovih in dvorcih v knjigah ni bilo zapisanega skoraj ničesar. Le njihovi razgaljeni zidovi so pripovedovali, da so nekoč uokvirjali zanimive zgodbe.

Nepotešena radovednost je bila kriva, da sem od takrat vneto zbiral ter z besedili, risbami in maketami beležil podatke o slovenskih gradovih in dvorcih, ki

jih v knjigah ni bilo mogoče najti. Ta velika strast me je spremljala vseskozi - v gimnazijskih letih, v času študija arhitekture in umetnostne zgodovine ter v času službovanja v Arhitekturnem muzeju Ljubljana. Pri tem sem se srečeval z različnimi usodami posameznih grajskih stavb, pa tudi s prizadevanji posameznikov, zlasti domačih zanesenjakov, konservatorjev, muzealcev, arhitektov, arheologov, zgodovinarjev in umetnostnih zgodovinarjev za njihovo raziskovanje in ohranjanje.

Da sem se začel ukvarjati prav z grajsko dediščino, najbrž ni bilo naključje. Že zelo zgodaj sem spoznal, da je to dediščina, ki ima na Slovenskem prav poseben pomen. Po eni strani so gradovi simbol začetka ponovnega preporoda in kultiviranja tega ozemlja po dokončnem propadu antičnega svetâ in torej na nek način temelj današnje poselitvene podobe Slovenije. Po drugi strani so to stavbe, ki zrcalijo vse ključne človeške vzpone in padce v minulem tisočletju. In ne nazadnje so grajske stavbe v času, ko sem se z njimi leta 1986 prvič srečal, ponovno stopile v ospredje zanimanja kot pomemben del slovenske kulturne dediščine. Pred tem so od konca druge svetovne vojne do okoli leta 1980 na splošno veljale za dediščino, ki nima globljih povezav s slovenskim narodom in ki se je še najbolj pogosto omenjala v temni luči v zvezi s kmečkimi upori in z narodnoosvobodilnim bojem. Zahodna Slovenija je v dvajsetem stoletju izgubila velik del te nekoč številne in bogate dediščine. Prva in druga svetovna vojna sta bili do gradov in dvorcev enako kot do ljudi neusmiljeni. Burna povojna leta so vojno pustošenje uspešno dopolnila. Od nekoč mogočnih stavbnih kompleksov so tako v številnih primerih ostali zgolj iznakaženi fragmenti. Le zaradi prizadevanj redkih posameznikov se je ohranilo najpomembnejše.

Pogumni konservatorji, zlasti Ivan Komelj, Emil Smole, Nataša Štupar Šumi in pozneje še Zorko Harej so poskušali rešiti, kar se je rešiti dalo, hkrati pa

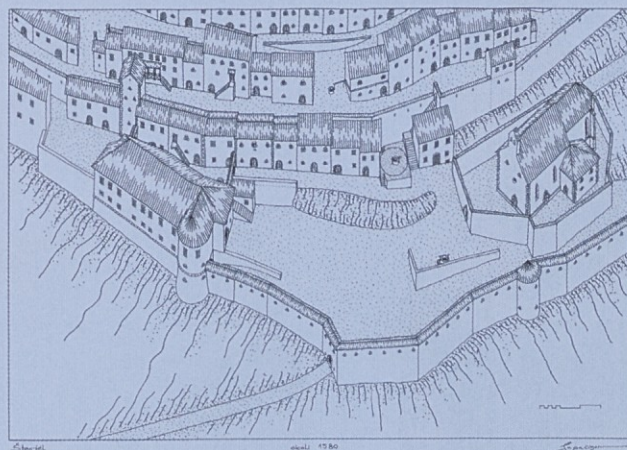
Sedanji pogled na dvorec v Štanjelu.

zabeležiti pomembna spoznanja. Izjemni rezultati njihovega dela, ki zrcalijo visoka etična načela, idealizem in neomajno vero v boljšo prihodnost, so mi bili vseskozi inspiracija. Želel sem dopolniti njihovo delo in strniti ter objaviti spoznanja, ki jih sami pogosto več niso uspeli celovito predstaviti. Pri tem mi je bil v veliko oporo moj spoštovani učitelj in mentor dr. **Ivan Stopar**, umetnostni zgodovinar in konservator, predvsem pa mož izjemno širokih kulturnih obzorij, ki je v osemdesetih letih, zavedajoč se izjemnega pomena grajske dediščine, začel sistematično raziskovati, popularizirati in publicirati to dotlej skoraj prepovedano dediščino na ozemlju vse Slovenije. Svoj ambiciozno načrtani program je najprej nakazal z bogato opremljeno in odmevno knjigo »Gradovi na Slovenskem«, izdano pri Cankarjevi založbi leta 1986, v kateri je pregledno, poljudno, a hkrati tudi dovolj strokovno predstavil najpomembnejše skupine in stavbe grajske dediščine od Ljubljane, Prekmurja in Štajerske, prek Gorenjske, Dolenjske, Bele krajine in Notranjske do Goriške in Primorja. Knjiga je nakazala pot do bolj poglobljene predstavitve grajske dediščine na ozemlju vse Slovenije, ki se je začela ureničevati leta 1990 z novo zbirko »Grajske stavbe«.

Ivan Stopar je do leta 2004 v tej zbirki, ki je od leta 1993 izhajala pri ljubljanski založbi Viharnik, izdal 16 knjig. V njih je sistematično predstavil grajsko dediščino Štajerske, Prekmurja, Koroške, Gorenjske z Ljubljano, Dolenjske in Bele krajine. Sleherne izmed teh knjig sem bil vedno znova prav posebej vesel. Hkrati sem se zaradi izjemne številnosti grajskih stavb oziroma njihovih ostankov zavedal, da bo Ivan Stopar ambiciozno zastavljeni program povsem sam le stežka izpeljal do kraja in dovolj zaokroženo predstavil grajsko dediščino na vsem slovenskem ozemlju. Tako sem mu podkrepljen z nebrzdanim mladostnim idealizmom sklenil po svojih najboljših močeh pomagati. Med letoma 1993 in 1994, v drugem letniku gimnazije, sem pod

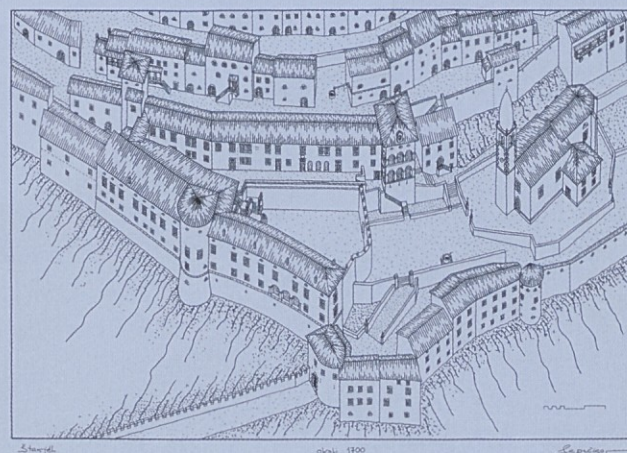
Štanjel z dvorcem okoli leta 1580.

Aksonometrična risba.- Risal Igor Sapač.

Štanjel z dvorcem okoli leta 1700.

Aksonometrična risba.- Risal Igor Sapač.

Prvi graditelj dvorca v Štanjelu
Janez Cobenzl okoli leta 1580.

Zvonik cerkve limonaste oblike sv. Danijela v Štanjelu.

negovim mentorstvom pripravil okoli 500 strani obsegajočo raziskovalno nalogo »Grajske stavbe v osrednji in zahodni Sloveniji«, ki je nato v naslednjih letih rabila kot osnutek za poglobljeno knjižno predstavitev grajske dediščine na tem območju. Naloga je bila seveda kljub velikemu obsegu le zelo pomanjkljiv osnutek. Manjkalo mi je znanja in izkušenj, pomembno terensko delo pa je bilo odvisno predvsem od dobre volje in potrpljenja mojih bližnjih, ki so me iz Maribora prevažali po vsej Sloveniji. Nalogo sem dokončal precej fizično izčrpan, a s pridobljenim izjemnim bogastvom podatkov in novih izkušenj. Pozneje sem to znanje s študijem dodatnih virov in literature, predvsem pa z večletnim terenskim delom, še bistveno poglobil in zaokrožil.

Leta 2005 mi je Ivan Stopar predal častno in odgovorno nalogo, da knjižno zbirko »Grajske stavbe« dokončam in v knjigah, ki so takrat še manjkale, predstavim grajsko dediščino na Notranjskem in v zahodni Sloveniji. Pri tem je bilo zelo pomembno tudi zaupanje založbe Viharnik, ki je v celoti sprejela moje predloge in usmeritve za nadaljnje delo. V veliko oporo mi je bil tudi dr. Peter Krečič, ravnatelj Arhitekturnega muzeja Ljubljana, ki mi je po končanih študijah arhitekture in umetnostne zgodovine ponudil službo muzejskega kustosa in vseskozi pri mojem rednem delu v muzeju z razumevanjem in navdušenjem podpiral mojo dejavnost v zvezi z grajsko dediščino. Le tako je bilo mogoče vsako leto dokončati in izdati po eno knjigo po predvidenem programu. Najprej sem se lotil notranjskih grajskih stavb in jih do leta 2007 predstavil v treh knjigah. Leta 2008 je prišel na vrsto tretji zaokroženi del zbirke, ki je bil namenjen predstavitvi grajskih stavb v zahodni Sloveniji. Do leta 2011 sem uspel začrtani program v celoti uresničiti in zbirko uspešno zaključiti kljub čedalje bolj zaostrenim razmeram, ko se je moja matična delovna organizacija Arhitekturni muzej Ljubljana zaradi nerazumnih političnih odločitev preobrazila v Muzej za arhitekturo in oblikovanje. Oddelek za starejšo arhitekturo na Slovenskem, v okviru katerega sem dotlej deloval, pa je bil brez posebne obrazložitve ukinjen, s čemer sem izgubil institucionalno podporo in sem moral zadnjo knjigo dokončati skorajda v ilegali.

Kljub vsemu je v sedmih letih le izšlo vseh osem knjig s skupno okoli 2050 stranmi. Pri njihovi pripravi me je naprej gnala zavest, da je to prva zaokrožena predstavitev pomembnega segmenta slovenske kulturne in arhitekturne dediščine, ki zrcali življenje in dogajanje na tem prostoru v minulem tisočletju. Po drugi strani sem se vseskozi zavedal velike moralne odgovornosti do mojih spoštovanih učiteljev in vzornikov, zlasti Ivana Stoparja, Naceta Šumija, Nataše Štupar Šumi in Emila Smoleta. Njihova spoznanja sem želel strniti in zaokrožiti ter smiselno dopolniti, nikakor pa ne zanikati njihovih nespornih zaslug, da bi morda na tak način nebrzdano prišel do izraza lasten ego. Tako je sedaj pred nami na knjižnih policah štiriindvajset enotno zasnovanih in oblikovanih knjig, ki sicer ne morejo prikriti, da so nastale v časovnem razponu skoraj četrto stoletja in da sta jih v različnih delovnih pogojih pripravila dva avtorja, pa vendar skupno zrcalijo veliko hotenje po spoštovanju na začetku začrtanih konceptov ne glede na vse premene časa.

Obravnava grajskih stavb v zahodni Sloveniji je prišla v okviru zbirke »Grajske stavbe v Sloveniji« na

vrsto zadnja. Grajska dediščina na tem območju je bila v slovenskem merilu poprej najslabše proučena in dokumentirana. Strokovne pozornosti so bile deležne le največje in najpomembnejše stavbe. A dolgotrajno čakanje na poglobljeno topografsko zastavljeno obravnavo in predstavitev se je izplačalo. V zadnjih dveh desetletjih so številne nove študije prinesle pomembne rezultate in odprle nove poglede. Ker so se v tem obdobju vsestransko povečale tudi tehnične možnosti, je bilo mogoče grajsko dediščino v zahodni Sloveniji obravnavati in predstaviti bistveno bolj poglobljeno, zaokroženo in obsežno kot grajsko dediščino v vzhodni Sloveniji dve desetletji poprej. Prvotno predvideni obseg treh knjig je zato narasel na pet knjig, med katerimi imajo zadnje tri zaradi vključitve predstavitev velikega dela grajske dediščine v slovenskem zamejstvu v Italiji skoraj podvojen obseg. V prvi knjigi je obravnavana grajska dediščina na območju zgornje Vipavske doline, v drugi na območju srednjega in spodnjega dela Vipavske doline, v tretji na območju Nove Gorice in Gorice, v četrti na območju Brd in zgornjega Posočja, v peti pa na območju Krasa in Primorja. Zaradi povečanega obsega je bilo mogoče najpomembnejše grajske stavbe predstaviti že skoraj v monografski obliki. Tako sta obravnavi gradu Rihemberk na 67 straneh in dvorca v Štanjelu na 52 straneh najboljše predstavitvi posamezne grajske stavbe v vsej zbirki, hkrati pa tudi najboljše in najcelovitejši predstavitvi obeh spomenikov v tiskani obliki doslej.

Pri tem je bilo možno upoštevati vse ključne pisne in slikovne vire, zaokroženo predstaviti podatke o lastnikih, opisati stavbe, dodati vse zbrane stare upodobitve in številne pričevalne stare fotografije, upoštevati dragocene rezultate arheoloških raziskav, strniti opažanja o stavbnem razvoju in jih interpretirati s pomočjo aksonometričnih risb, ki lahko tudi nestrokovnjaku dovolj nazorno predstavijo rezultate dolgotrajnih in zapletenih raziskav. Po drugi strani je bilo mogoče dovolj korektno in celovito predstaviti tudi manjše ali že izginule stavbe. V zadnji knjigi so tako dobili posebno mesto dvorec v kompleksu kobilarne Lipica, med drugo svetovno vojno razdejani dvorec v Komnu, pa tudi nekdanji srednjeveški dvorci v Tomaju, Povirju, Sežani in Vojsčici, iz katerih so se v času turških vpadov razvile taborne utrdbe. Že davno porušeni Dornberk, eden izmed najstarejših in najpomembnejših gradov v Sloveniji, je s pomočjo risb ponovno vstal iz ruševin.

Kljub tako obsežno in bolj poglobljeno zastavljeni predstavitvi grajskih stavb v zahodni Sloveniji pa je veljal za vso zbirko enotni temeljni princip: zbrati, kritično ovrednotiti in čim bolj celovito predstaviti vso temeljno gradivo o vsaki posamezni grajski stavbi, zlasti pisne vire in literaturo, stare upodobitve, situacije v katastrskih mapah, fotografije nekdanjega in današnjega stanja ter načrte.

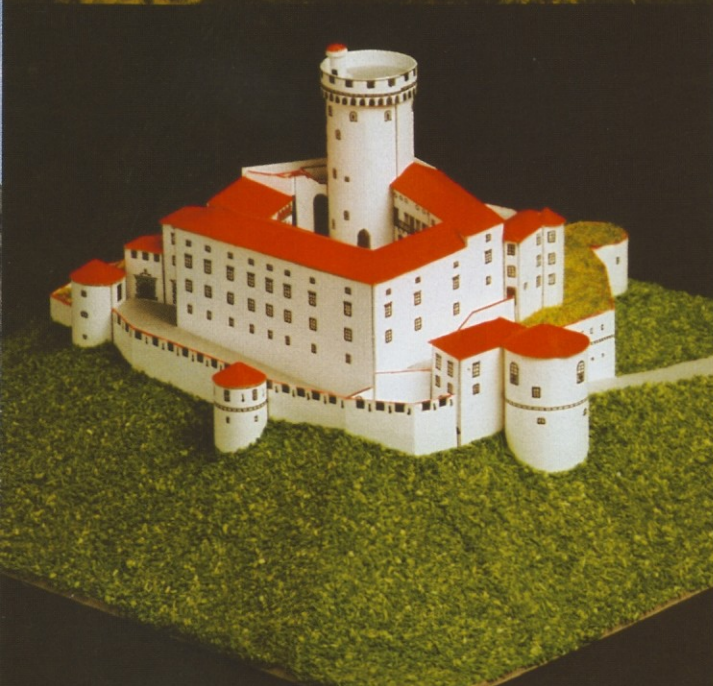
Zadnja knjiga v zbirki je prav gotovo vrhunec tega prizadevanja. Kljub vsemu pa tako zaključene

Razvaline požganega dvorca v Komnu leta 1944.

Sedanji pogled na grad Rihemberk.

Maketa gradu Rihemberk s prikazom predvidene podobe po zaključku obnove. - Izdelal Igor Sapač leta 1996.

zbirke in še zlasti zadnjih knjig, ki obravnavajo prostor zahodne Slovenije, nikakor ne gre razumeti kot zadnjo vseobsegajočo besedo o tukajšnji grajski dediščini, ampak zgolj kot temelj za nadaljnje poglobljene raziskave. S terenskimi raziskavami, poglobljenim študijem arhivskega gradiva, ponovnim kritičnim vrednotenjem obstoječe literature in spremenjenimi zornimi koti na obravnavano tematiko bo v prihodnje nedvomno mogoče zapisati še bistveno več pomembnih ugotovitev in se še bolj približati resnici o nekdanjem pomenu te dediščine. In treba je ugotoviti, da so bile knjige, ki so sedaj pred nami, v tem trenutku nujno potrebne. Opozarjajo na pomemben segment slovenske kulturne dediščine, ki je izgubil namen, za katerega je bil ustvarjen, in je sedaj večinoma zapisan neizbežnemu propadu. Opozarjajo na minljivost vsega človeškega, hkrati pa poskušajo okrepiti vnaprej izgubljen boj proti času in človeški neumnosti. Knjige beležijo razvoj grajske dediščine skozi čas in še posebej izpostavljajo povečini tragične usode večine stavb v 20. stoletju. Danes lahko od nekoč številnih in bogatih grajskih stavb v zahodni Sloveniji večinoma opazujemo le še njihove fragmente, pogosto obupno pohabljeni in iznakaženi. Prva in druga svetovna vojna sta tu pustili neizbrisen pečat. Vse grajske stavbe so izgubile svojo nekdanjo opremo. Izginili so nekoč številni in bogati vrtovi ter parki ob dvorcih. Le redke stavbe so po opustošenjih dobile novo primerno vsebino in pravico za svoje nadaljnje dostojno staranje. Kar nista uničili obe svetovni vojni, danes uničujejo malomarnost in brezobzirni gradbeni posegi. Kar so fotografski aparati zabeležili še pred nekaj desetletji, je danes pogosto že uničeno. Kdo ve, ali je bilo resnično treba več let po drugi svetovni vojni podreti ostanke obeh Lanthierijevih dvorcev pod gradom Rihemberk v Braniku, dopustiti, da se je sesula odlična arkadna galerija na dvorišču propadajočega dvorca v Velikih Žabljah, in zabrisati baročne poslikave v Lanthierijevem dvorcu v Vipavi? Razcvet uničevanja grajske dediščine v zahodni Sloveniji se plodno nadaljuje tudi v vseh letih po osamosvojitvi Slovenije! Najbolj žalostni novejši primeri so z novimi gradnjami iznakaženi ostanki srednjeveškega gradu v Vogrskem, do neraz-

Dvorišče gradu Rihemberk pred letom 1944. - Risal Igor Sapač.

poznavnosti predelana notranjost dvorca v vipavskem Taboru, z novo muzejsko stavbo pohabljeni kompleks vile Bartolomei v Solkanu, brez občutka za dragocene nadrobnosti prenovljeni Coroninijev dvorec v Šempetru, iznakažena pristava - kmečki dvorec - v Lisjakih v Braniški dolini, predelani notranjščini dvorcev v Lipici in Sežani, z masivnimi armiranobetonskimi konstrukcijami ozaljšani osrednji del dvorca v Štanjelu in še bi lahko naštevali! Slovenska spomeniškovarstvena dejavnost je tu povsem odpovedala.

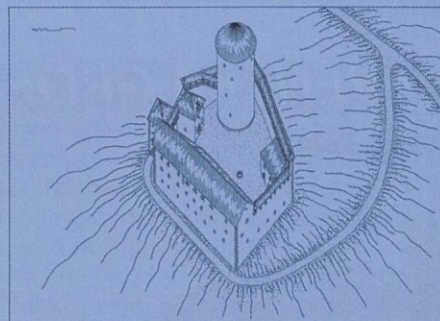
Na eni strani na ves glas samozavestno sklicujemo na UNESCO in združeno Evropo, na drugi strani z izjemno hitrostjo uničujemo še tisto malo, kar je po viharjih časov še ostalo. Žalostna je ugotovitev, da čedalje več grajskih stavb ali njihovih ostankov izgublja svoje obličje zaradi nestrokovno načrtovanih in izpeljanih prenovitvenih posegov. Zaradi prevelike vneme, preveč denarja, pohlepa in premalo razuma ter strokovne etike. Idealizem in vero v boljšo prihodnost sta tudi tu nadomestila cinizem in hlepenje po dobičku za vsako ceno. Izročila Plečnika, Fabianija, Komelja in Šumijeve so dokončno pozabljena. Tako ni težko odgovoriti na vprašanje, zakaj je mogoče najti edina resnično zgladna primera prenove grajske dediščine v tem prostoru že za slovensko mejno črto, v slovenskem zamejstvu ob sotočju Vipave in Soče v Rubijah in na gradu Petrapilosa v severni Istri na Hrvaškem. Tostran meje se bomo morali očitno zadovoljiti zgolj z dokumentacijo o grajskih stavbah, ki bo zanamcem najbrž edina lahko pričala o izgubljenem in jih opominjala na zamujene priložnosti. Ostala bo sedaj dokončana knjižna zbirka, ki bo pripovedovala o vrhuncih in padcih, o upanju in obupu, o v kamen vklesanih človeških usodah iz tega in iz prejšnjega tisočletja...

Dr. Igor Sapač, univ. dipl. arhitekt in univ. dipl. umetn. zgodovinar - kustos za starejšo arhitekturo na Slovenskem v Arhitekturnem muzeju Ljubljana.

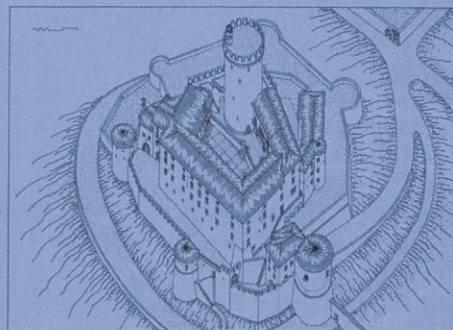
Slavna dvorana gradu Rihemberk. Risal Igor Sapač.

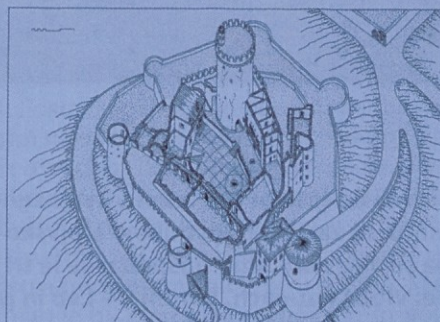
Grad Rihemberk
v drugi polovici
13. stoletja.

Grad Rihemberk
v drugi polovici
19. stoletja.

Razdejani grad
Rihemberk leta
1961.
Aksonometrične
risbe, Igor Sapač.

O avtorju

Dr. Igor Sapač, arhitekt, umetnostni zgodovinar, kasteolog, rojen 1977 v Mariboru. Leta 1994 je pod mentorstvom dr. Ivana Stoparja izdelal raziskovalno nalogo Grajske stavbe v osrednji in zahodni Sloveniji, ki je pomenila prvi osnutek za topografijo ali krajepisje grajske arhitekture tega območja. Med letoma 1989 in 1996 je izdelal serijo miniaturnih maket 200 najpomembnejših grajskih stavb na Slovenskem. Pozneje je pripravil že vrsto monografskih študij in člankov o grajskih stavbah na Slovenskem. Med letoma 1998 in 2003 je v sklopu diplomskih del na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani in Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pripravil obsežno študijo Razvoj grajske arhitekture na Dolenjskem in v Beli krajini. Leta 2008 je dokončal doktorsko disertacijo s področja konservatorstva z naslovom Rekonstrukcijski posegi v historičnih urbanih naselbinah na Slovenskem. Od leta 2005 je zaposlen kot kustos za starejšo arhitekturo na Slovenskem v Arhitekturnem muzeju Ljubljana, od leta 2007 pa predava tudi na Katedri za arhitekturo in prostor Fakultete za gradbeništvo Univerze v Mariboru. Prejel je Prešernovo nagrado Fakultete za arhitekturo v Ljubljani in Prešernovo nagrado Filozofske fakultete v Ljubljani.

RAVENSKA GROFICA IZABELA IN NJENA DEDIŠČINA

Drago Kolenc

Idilično okolje dvorca Ravne leta 1830. - Litografija v Östereichische Nationalbibliothek na Dunaju.

Slovenski gradovi so imeli v svoji zgodovini praviloma množico različnih lastnikov, s pivško graščino Ravne* pa so v šeststo letih gospodarile le tri plemenite rodbine: vitezi Raunach, baroni De Leo in grofovska družina Hohenwart. Prvi so pridobili posestvo v fevd, drugi so ga kupili, grofje Hohenwarti pa so ga leta 1725 podedovali.

V zgodovino je zapisal ravenski dvorec že vitez Bernardin Raunach v 15. stoletju, ponovno pa je bil v ospredju v letih od 1808 do 1844. Njegov lastnik je bil tedaj grof Franc Jožef Hanibal Hohenwart, eden izmed najuglednejših kranjskih plemičev in naravoslovcev. Med šolanjem v Firencah, pri svojem stricu Žigi, poznejšem dunajskem nadškofu, je bil učni tovariš poznejšega avstrijskega cesarja Franca I. Zlasti rada sta prisluhnila prikazom preteklosti in Franc Jožef Hanibal je še v svojih poznih letih na Ravnah prebiral stričev rokopis O metodi poučevanja zgodovine.

Po študiju na Dunaju je ravenski plemič opravljal več pomembnih državnih služb. Francoske vojne so ga zalotile kot okrožnega komisarja v Ljubljani, kar mu je zaradi zvestobe cesarju povzročilo nemalo težav. Poveljnik Trsta, general Seres, ga je ukazal aretirati. Pod stražo so ga prepeljali v Gorico in ga tam za 14 dni zaprli. Izpustili so ga šele po intervenciji generala Charpentiera, s katerim sta se osebno poznala. Med sovražnostmi leta 1809 je bil komisar v Novem mestu in tam je organiziral črno vojsko proti Francozom. Maršal Marmont ga je obsodil na smrt z ustrelitvijo, a ga je smrti zadnji hip rešila sklenitev premirja.

Po koncu francoske okupacije si je grof Franc Jožef Hanibal Hohenwart prizadeval za obnovo avstrijske oblasti, leta 1820 pa se je kot gubernijski svetnik v

Benetkah zaradi bolehnosti upokojil. Vrnil se je na Pivško in se predal svojim konjičkom. Od funkcij je obdržal vodenje Kranjske kmetijske družbe, najbolj pa se je posvetil ustanavljanju Kranjskega deželnega muzeja, sedanjega Narodnega muzeja v Ljubljani. Daroval mu je lastno zbirko školjk, okamnin in jamskih kapnikov, hkrati pa je prepričal cesarja, da je odkupil naravoslovno zbirko ljubljanskega znanstvenega mecena Žige Zois - zanj je moral plačati 6.000 goldinarjev - in jo podaril novi kulturni ustanovi. Ravenski gospodar je nato skupaj s Henrikom Freyerjem pet let skrbel za njeno finančno poslovanje.

Antona Tomaža Linharta je spodbudil, da je napisal prvo poglobljeno zgodovino Kranjske in avstrijskih južnih Slovanov. Leta 1832 je izdal prvi vodnik po Postojnski jami z 19 panoramskimi bakrorezi, štiri leta pozneje pa še drugega za obiskovalce ljubljanskega deželnega muzeja. Po njem so latinsko imenovali drobnovratnika (*Leptodirus hochenwartii*), prvega hroščka, ki so ga našli v kraškem podzemlju, in endemično slovensko rastlino Hohenwartov kamnokreč (*Saxifraga hohenwartii*). V planinsko literaturo se je zapisal tudi kot človek, ki se je prvi povzpел na četrti najvišji slovenski vrh, 2.679 metrov visoki Mangart.

Prizadevni Hohenwart je umrl leta 1844, star 72 let. Dejaven je ostal vse do zadnjega leta, ko so mu odprte rane na nogah onemogočile gibanje. Časniki so zapisali, da je umrl »dobrotnik revnih, objokovan od prijateljev in vseh, ki so ga poznali, posebej pa od soproge, s katero sta skupaj preživela 47 srečnih let.« Ker je njuna zakonska zveza ostala brez potomcev, so Ravne prešle na drugega pomembnega člana rodbine Hohenwart, na nečaka Karla Žigo.

Karel Žiga, pravnik po stroki, je bil dolga leta član avstrijskega deželnega zbora, kranjski deželni gla-

var, koroški deželni predsednik, cesarski namestnik v Spodnji Avstriji, leta 1871 pa celo avstrijski ministrski predsednik. V povezavi s Čehi je zagovarjal federalistično ureditev avstro-ogrske monarhije. Tudi Slovenci so od njega dosti pričakovali, a je imela ta njegova ideja takrat še preveč nasprotnikov.

Karel, ki je bil razprodan na vse strani, za Ravne skoraj ni imel časa, zato jih je prepustil sinu Hugu z namigom, naj se poroči in poskrbi za potomstvo. Fant je takrat služil kot vojak v cesarski konjenici. Njegova izbranka je postala Izabela pl. Marenzi, rojena leta 1848 v Ljubljani kot sredinka med sedmimi otroki. Njena starša sta bila grof Franc Anton Marenzi in Virginija pl. Putzer in Reybegg. Izabela je s poroko dobila čednega moža, ki pa s svojimi talenti ni bil kos prednikom. Hugo, ki je bil rojen leta 1849, je sicer imel grofovski naslov s pridevkom »gospod na Kolovcu, Vranji peči in Ravnah«, prav tako je bil dedni vrhovni strežaj na Kranjskem in v Slovenski marki, dejansko pa je gospodaril le na Ravnah. Grad Vranja peč ali Rabenstein v okolici Kamnika je bil v lasti Hohenwartov le do leta 1619 in že od konca 18. stoletja je bil v razvalinah, gospostvo Kolovec pri Radomljah pa so Hohenwarti prodali leta 1855. Funkcija deželnega strežaja je v 19. stoletju ostala samo še spomin na zgodovinske čase, ko so njegovi predniki ob slovesnostih prinašali na vojvodovo mizo prvi pladenj hrane. Hugo se je spoznal le na vojaške zadeve in še tu je prišel do konjeniškega ritmojstra drugega razreda. Ta čin je bil enakovreden položaju stotnika v drugih rodovih avstro-ogrske vojske. V družabnih kronikah časnikov, ki so izhajali na ozemlju sedanje Slovenije, je bil naveden le trikrat. Prvič so omenili njegovo zaroko, drugič pohvalo, ki jo je prejel leta 1878, tretjič pa so že spregovorili o koncu njegove kariere. 2. marca 1893 je bil namreč ocenjen kot nesposoben za vojaško službo in invalidsko upokojen. Kot upokojenec je živel pretežno v Trstu. Umrli je leta 1905, star komaj 56 let, pokopali pa so ga na vojaškem pokopališču Hütteldorf na Dunaju.

Potomstvo grofa Huga in grofice Izabele ostaja skrivnost. Grof Heinrich Marenzi je leta 2006 v svoji knjigi *Meine Familie* zapisal, da je bil njun zakon brez otrok, Majda Smole pa v svojem delu *Graščine* na nek-

danjem Kranjskem iz leta 1982 omenja sinova Gilberta in Rudolfa, ki da ju je mati razdedinila in spodila z doma. Kot dediča po pokojnem očetu sta namreč leta 1906 ravensko posest proti materini volji prodala, mati pa jo je že po desetih dneh odkupila. Seveda za višjo ceno! Odtlej ni hotela nič več slišati o svojih potomcih. Ko je ostala sama, je razmišljala o posvojitvi furlanskega dekleta z imenom Gina, ki jo je vzela k sebi. Punca pa se je zagledala v nekega Italijana, ki gospej Izabeli ni bil všeč. Da bi se odkrižala nesimpatičnega snubca, jo je poskusila omožiti celo z enim izmed svojih uslužbencev Jožetom Rozmanom iz bližnje vasi Šmihel. Muhasta Gina pa se ni dala. Ostala je pri svojem, neusojeni ženini pa je morda potem prav zaradi tega učakal kar 103 leta. Dogodkov na Ravnah se je spominjal še kot stoletnik. Bil je tudi edini med okoličani, ki je v hišnem albumu obdržal tudi grofičino sliko.

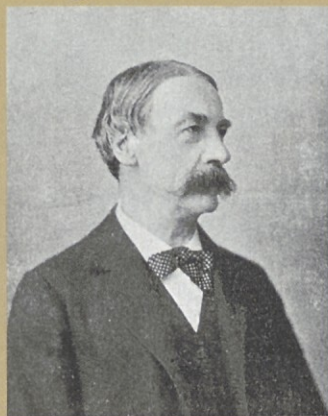
Grofica Izabela je po podatkih iz rodovnika umrla leta 1928. Zadnja leta je sicer prijateljevala s svojimi dunajskimi nečaki - Heinrich Marenzi, na primer, v omenjeni knjigi piše, da so se na Ravne hodili najedit rakov in kostanja - imetje pa je vseeno zapustila svojim mlajšima bratoma Karlu in Gabrijelu. Bila sta prav tako vojaka kot pokojni svak, a na visokih položajih. Karel Marenzi je leta 1878 s činom poročnika končal vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu, nato pa izjemno hitro napredoval. Postal je pehotni general in tajni dvorni svetnik s častnim nazivom »ekscelencja«. Najdemo ga v štabih različnih divizij in kot vojaškega atašeja v Bukarešti in Rimu. Leta 1906 se je v Budimpešti poročil s trideset let mlajšo Jozso pl. Pankota in zaradi nje prišel navzkriž s svojo družino. Bila je namreč igralka in zato po mnenju sorodstva neprimerna za grofovo ženo. Med prvo svetovno vojno je bil član glavnega štaba in vojaški poveljnik Budimpešte. Leta 1940 je umrl na Madžarskem.

Mlajši Gabrijel je vodil konjeniško divizijo. Med prvo svetovno vojno je skupaj z legendarnim nemškim vojskovodjo Mackensenom kot prvi vkorakal v osvojeno Bukarešto in sprejel vdajo mesta. V nasprotju z mnogimi ljudmi njegovega položaja je bil pravi zgled pobožnosti, dobrote in skromnosti. Njegov-

Naravoslovec Franc j. Hanibal
Hohenwart, lastnik Raven
v letih 1808 – 1855

Dedič in politik
Karl Žiga Hohenwart

Izabela Marenzi in Hugo,
grof Hohenwart ob poroki

Nesojeni ženini Jože Rozman
kot italijanski vojak

va presenetljiva posebnost je bila, da ni prenašal trpinčenja in ubijanja živali. Nekoč je nadrl svojega pribočnika že zaradi tega, ker je ubil muho. Sluga, ki mu je pripravljala ležišče, bolh in stenic v njem ni smel ubijati, pač pa jih je moral poloviti in spustiti na prosto. Včasih je sam prekinil vojaški posvet samo zato, da je rešil hroščka, ki se je znašel med zemljevidi. Vojna sama pa se mu ni zdela grešna. Nujne človeške žrtve je sprejemal brez obžalovanja, ob tem pa je bil eden izmed redkih poveljnikov, ki ni nikogar obsodil na smrt zaradi prekrškov med vojno. Spoštovali so ga tako vojaki kot oficirji. Včasih pa jih je presenetil s svojimi odločitvami. Tako je v Odesi tik pred koncem vojne s svojimi enotami priredil parado. Kot je razložil, zato, da bi dvignil moralo prebivalstva in vojakov, med katerimi bi se lahko razširil zli duh boljševizma. V nasprotju z bratom si je Gabrijel za soprogo izbral damo iz visoke družbe, grofico Gabrijelo Harrach iz ene najbolj slovečih družin v habsburški monarhiji. Bila je leto dni starejša od moža, klicali pa so jo Vella. Njun zakon je po dveh splavih ostal brez potomcev. Po vojni je grofovski par živel v Wellsu v Zgornji Avstriji. Gabrijel grof Marenzi je dočakal 73 let, žena pa ga je preživela za leto dni.

Izabelina dediča sta bila zadnja plemiška lastnika ravenske graščine. Že zaradi svojih funkcij na Ravnah nista mogla gospodariti, zato sta posestvo leta 1932 prodala. Novi lastnik Elitto Fornasari se s kmetijstvom ni dosti ukvarjal, pač pa je neusmiljeno izsekaval gozdove. V njegovem imenu so gospodarili oskrbniki, za nekakšnega slugo pa je v dvorcu ostal ostareli grofičin uslužbenec Alfonz Castelan, ki ni znal govoriti slovensko. Nekaj let je preživel v samostanu, posebej pa je bil že po videzu.

Bernarda Žužek, upokojena učiteljica iz Šmihela, se Alfonza Castelana spominja: »Videvala sem ga, ko je hodil v Šmihel v trgovino. Hodil je počasi in zamišljeno. Imel je dolgo sivo brado in ta brada je v meni zbujala posebno spoštovanje. Včasih se je ustavil pri mojem očetu, ki je imel mehanično in ključavničarsko delavnico. Sedela sta pred hišo in se pogovarjala. Alfonz nisem razumela. Oče mi je povedal, da je doma iz Furlanije in da govori v svojem narečju.«

Alfonz je bil znan tudi kot velik ljubitelj knjig. Zanj so bile svetinje, knjižnica grofov Hohenwart pa pravi božji tempelj. Bernarda je povedala: »Spominjam se, da sem bila enkrat v grajski knjižnici. Oče je popravljal police in me je vzel s seboj. Knjižnica je bila v prvem nadstropju in vedno zaklenjena. Na knjižnih policah je bilo veliko knjig, nekatere večjega formata, lepo vezane in s pridihom starinskega. Alfonz je vseskozi pazil, da ne bi prišla kakšne knjige ali jo kam na polici prestavila. Tako skrben je bil... Kam so te knjige odnesli, ne vem. Škoda, če so se izgubile.«

Ljudski glas ve povedati, da so knjige Hohenwartov po letu 1959 pometali skozi okno in zažgali. Dvorec so namreč preuredili za stanovanja delavcev kmetijskega posestva. Alfonza tedaj že ni bilo več. Ko je po vojni oslabil, so ga negovali okoliški vaščani. Umrli je po letu 1953, pokopali pa so ga v sedaj že neoznačen grob na šmihelskem pokopališču.

Izpraznjene graščinske prostore so po vojni zasedli učitelji - tečajniki. Od junija do septembra 1945 so se udeleževali prvega učiteljskega tečaja na Primor-

Izabelin brat Karl Marenzi.

Grof Gabriel Marenzi s soprogo Vello.

skem. Kakšne udobnosti pa v gradu niso imeli. Vodnjak je bil neuporaben. Vodo so jim vozili iz približno dva kilometra oddaljene mlekarne v Mrzleku. Pouk so imeli v šmihelski šoli, kamor so vsako jutro pripešali. Bernardini starši so imeli hišo na začetku vasi, zato so se tečajniki pogosto ustavljali pri njih. Nekateri samo zato, da so se odžejali, drugi zato, da so se umili. Profesorjem je gospodinja včasih segrela vodo, da so se lahko tudi obrili. Profesorja Tavčar in Lavrenčič sta se tam tako udomačila, da sta bila deležna tudi malic.

Tečaj je v letih 1953 do 1959 nasledila nižja kmetijska šola. Poučevali so poljedelstvo, sadjarstvo in vrtnarstvo, učenci pa so prihajali iz vse Slovenije. Skrbeli so za grajski park in zelenjavne grede. Domačini so se na posestvu brezplačno oskrbovali s sadikami. Predel Ograda, južno od graščine, je bil poln različnega sadnega drevja. Ravensko graščinsko posestvo je bilo tedaj še vzorno urejeno.

Bernarda: »Ob nedeljah smo zato radi šli na sprehod v Ravne. Sprehodili smo se po parku in si ogledali vrt. Pred kovinskimi vrati, ki so vodila na grajsko dvorišče, so na desni strani rasle jagode in nekaj sadnega drevja. V spominu mi ostajajo češnje in nešplje. Te so po določenem času, pokrite z listjem, prijetno dišale in postale slasten sadež. Park se je raztezal ob poti, ki je vodila v grad. Na desni strani so cvetele grmovnice - grmički različnih barv. Na levi pa so rastli višji in košati grmi. Posebej lepo je bilo spomladi, ko je v Ogradi v svojih nežnih barvah zacvetelo sadno drevje.«

Šolski ravnatelj je bil kmetijski inženir Drago Pranjc. Njegova žena Mira je učila gospodinjstvo, za ženske bližnjih vasi pa je vodila tudi večerne tečaje kuhe, peke in osnovnih veščin strežbe. Odziv je bil zelo velik in razočaranje ob ukinitvi šole je bilo veliko. Šolo so preselili na Ptuj. Zakonca Pranjc sta starejšim domačinom še vedno v lepem spominu.

»Po preselitvi kmetijske šole pa so gradu in Ravensčini namenili drugačno vlogo,« pripoveduje gospa Bernarda. »Prišli so novi gospodarji. Nič več ni bilo tako, kot je bilo prej. Na posestvu so začeli gojiti živino.

Dvorec Ravne z nekdanjega vrta danes

Zaradi košnje s traktorji so posekali vse sadno drevje. Odstranili so tudi veličastna drevesa v grajskem parku: macesne in druge redke vrste iglavcev, ki jih ni bilo mogoče videti nikjer drugje. Podrli so tudi kamnite stebre ob vhodu na grajsko dvorišče, ker je bil za stroje preozek. Park so nehali vzdrževati. Vse je opustelo. Mimo gradu so speljali cesto proti Novi Sušici. Pred tem je bila poljska pot speljana ob južnem robu Ograde in je peljala le na Ravenščino. Ogrado so samo še kosili, pozneje pa so na njej pasli živino.«

Po letu 1962 je ravensko posestvo prevzela Kmetijska zadruga. Tako je dobilo zaposlitev nekaj domačinov, še več delavcev pa so pripeljali od drugod. Zanje so uredili stanovanja v nadstropju grajske kašče. Samo hlev je ostal dlje časa zapuščen. Stavbo so imenovali Mavrah,

preporod pa je doživela šele leta 2001, ko so jo prenovili za mlade lipicance. Sedaj vsako leto pripeljejo iz Lipice na Ravne enoletne žrebičke in tam ostanejo do svojega četrtega leta.

Ne vemo pa, kdaj se bodo lahko na Ravnah nastanili tudi prvi turisti. Grad nameravajo spremeniti v protokolarni objekt z restavracijo in s poročno dvorano, grajsko kaščo pa v hotel visoke kategorije. Obnovili naj bi tudi nekdanji baročni vrt, obstoječe grajske objekte pa naj bi dopolnilo apartmajsko naselje z golf igriščem. Načrti so menda realni, toda doslej se je njihova izvedba vedno znova zataknila.

* Nekdanji dvorec Ravne pri Pivki je kilometer zahodno od Velike Pristave južno od Pivke. Iz Pivke se po cesti Pivka-Ilirska Bistrica zavije pod železniško progo v zaselku Hrastje s ceste v levo (iz smeri Ilirska Bitrica-Pivka pa na desno) proti jugu in skozi Veliko Pristavo ter v Šmihelu desno. Od Hrastja do Raven je skozi Veliko Pristavo in Šmihel nekaj več kot dva kilometra!

Viri in literatura:

Kolenc, Drago; 2006: Dober dan, Krpanova dežela.- Postojna

Marenzi, Heinrich; 2006: Meine Familie.- Wien

Rojc, Primož; 2012: Dvor, kjer lipicanci preživljajo otroštvo.- Slovenske Novice, 5.5.2012

Sapač, Igor; 2007: Grajske stavbe v osrednji Sloveniji - Notranjska, Porečje reke Reke z Brkini.- Ljubljana.

Žužek, Bernarda; 2012: Grad Ravne (Rovne, Rovenščina).- neobjavljen spominski zapis

www.deutsche-biographie.de: geslo Hohenwart.

Slovenski biografski leksikon online: geslo Hohenwart

Ustne informacije: Jože Rozman, Mala Pristava in Andrej Žužek, Šmihel

Slikovno gradivo

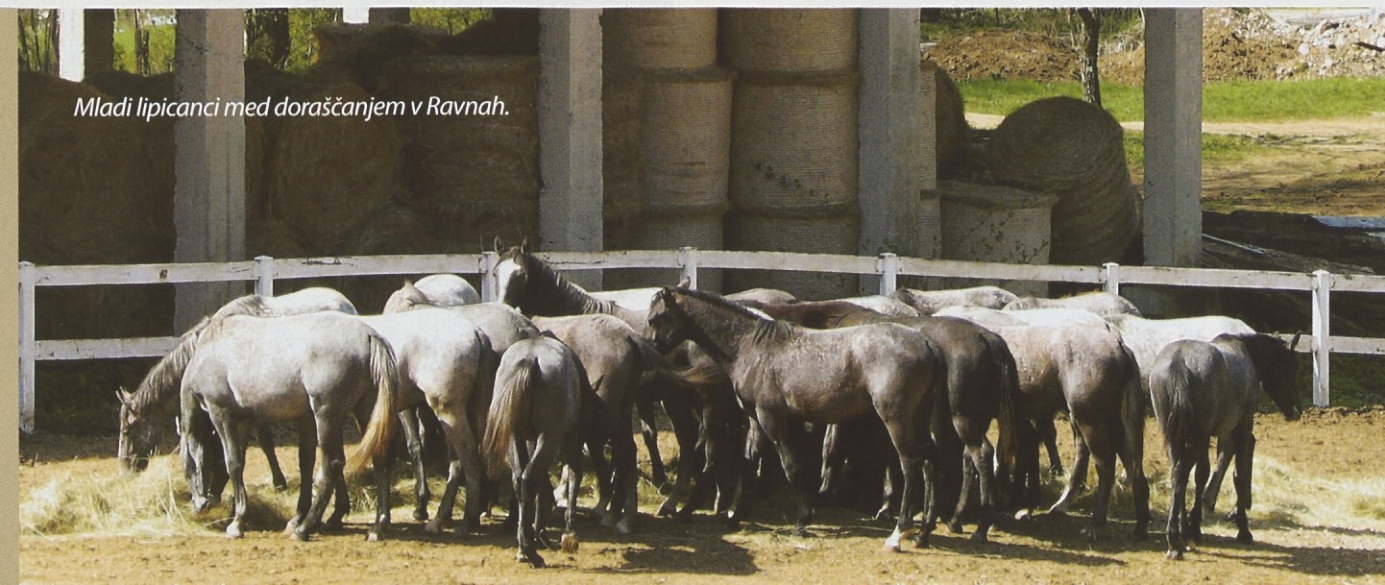
Heinrich Marenzi, Österreichische Nationalbibliothek Wien

Družina Rozman iz Male Pristave ter avtor Kolenc Drago

Wikipedia

Besedilo in fotografije: Drago Kolenc, univ. dipl. psiholog - Postojna

Mladi lipicanci med doraščanjem v Ravnah.

Nov tridnevni program terenskega jahanja v Kobilarni Lipica

Z VETROM V LASEH V SEDLU LIPICANCA

Nataša Kolenc, Tina Čič

V slikovitem kraškem okolju, sredi zelene oaze pod sinjim mediteranskim nebom in v senci stoletnih lip in hrastov leži Kobilarna Lipica, zibelka vseh lipicanskih konj na svetu. Sedaj eden izmed najlepših kulturno-zgodovinskih spomenikov Slovenije nudi dom več kot 350 lipicancem.

Ni lepšega, kot je spoznavanje Lipice in Krasa na hrbtu lipicancev. O tem se bodo lahko odslej prepričali gostje, ki so si že nabrali dovolj znanja in izkušenj, da se lahko priključijo tridnevni programu terenskega jahanja, ki ga je Lipica pripravila v letošnjem letu. Pot jih bo vodila po obširnem lipiškem posestvu pa tudi po okoliški kraški pokrajini, po suhih kraških travnikih, skozi gozd in v kraško vas. Omogočila jim bo pristen stik z naravo in z bogato kulturno dediščino Krasa.

Program tridnevnega programa terenskega jahanja se začne ob petkih popoldne. Vodniki gostom predstavijo konje in na krajšem preizkusu preverijo njihovo znanje jahanja. Spoznavanje in druženje skupine se nadaljuje ob skupni večerji, ob predstavitvi poti in programa. Eden izmed ključnih delov petkovega programa pa je tudi voden ogled Kobilarne Lipica ter predstava lipiške šole jahanja in Muzeja Lipikum. Tako gostje spoznajo, da so v središču kraja, ki je že 432 let namenjen reji lipicanske pasme konj.

Od Lipice do Orleka

V soboto zjutraj se jahači zberejo v »Jubilejnem hlevu« v kobilarni. Tam so nastanjeni konji, ki bodo naslednja dva dneva njihovi spremljevalci in sopotniki. Ko jezdeci pripravijo svoje konje, si privoščijo zajtrk še sami, nato pa odjahajo proti zahodu, proti cilju prvega jahalnega dne - vasi Orlek.

Slika zgoraj: Dunajski drevored imenujemo tudi drevored trojčkov. Maklenova drevesa so bila namreč posajena v gručah po tri v spomin na mlade triletne žrebce, ki so skozi ta drevored odhajali iz Lipice na dunajski dvor v znamenito Špansko jahalno šolo. Jeseni se ta drevored odene v čudovite odtenke toplih barv.

Jezdece pot prvi dan vodil po obširnem lipiškem posestvu in po okoliški kraški pokrajini. Drugi dan v sedlu prepotujejo 14 kilometrov, tretji dan pa prejezdijo še sedem kilometrov.

Že po nekaj konjskih korakih, ki so hkrati koraki nazaj v čas, skozi zgodovino Kobilarne Lipica, skupina prijezdi pred kompleks hlevov na Borjači. Ta več kot 150 let star hlevski kompleks je dom črede plemenskih kobil. V izpustih ob njem se v prvih korakih preizkušajo mladi lipicanski žrebički.

Ko jezdec nadaljujejo s potjo, jim pogled desno kmalu pokaže vhod v Hof, zgodovinsko središče kobilarne z najstarejšimi in najpomembnejšimi stavbami. A skupina se raje usmeri na levo, proti Tržaškemu drevoredu in nato proti hotelu Klub in Dolini Marije Lurške.

Mejni suhozid je star več kot 400 let

Pot jih pelje vzdolž starega mejnega zidu lipiškega posestva. Zid je dolg več kilometrov in star vsaj toliko, kolikor je stara kobilarna sama - torej 400 in več let! Zgrajen je v tradicionalni tehniki suhozida, kar je značilnost Krasa, in Lipico povezuje z drugimi deželami mediteranskega svetâ in s starodavnimi kulturami, ki so znale zidati iz kamenja brez uporabe malte in drugih veziv.

Skozi prehod v zidu skupina zapusti lipiško posestvo. Po mehki gozdni stezi jaha skozi barve in zvoke samoniklega kraškega gozda, mimo številnih bren, vrtač in kraških jam. Po približno kilometru ježe jo pot pripelje do stare Bazovske ceste. Približa se državni meji med Italijo in Slovenijo, nekdanji »železni zavesi« med Zahodno in Vzhodno Evropo.

Stara Bazovska cesta je tudi sama po sebi znamenitost. V času habsburške monarhije je bila zgrajena kot hitra in za svoj čas tehnološko napredna cestna povezava med rastočim Trstom in njegovim kraškim zaledjem pa tudi Dunajem. Zato je skoraj popolnoma

ravna - brez ovinkov - ter z mostovi oziroma nasipi tam, kjer so kraška tla razgibana z vrtačami.

Bogastvo biotske raznovrstnosti in kraške arhitekture

Ko skupina jahačev z lipicanci poltretji kilometer od meje zavije proti zahodu in zapusti Bazovsko cesto, jo objame nov svet. To je svet kraških travnikov in pašnikov, ena izmed točk Evrope z najvišjo stopnjo biotske raznovrstnosti. V sozvočju z naravo je ta svet ustvarjal in ohranjal človek, saj je tod skozi stoletja urejal kmetijske površine, pasel konje, govedo in drobnico, parcele pa ograjeval s kamnitimi zidovi. Redna košnja in drugi posegi so ustvarili pogoje za naselitev in ohranitev številnih živalskih in rastlinskih vrst s tako veliko pestrostjo, ki je marsikje v Evropi le še spomin.

Po slabi uri ježe skupina prispe v Orlek, kraško vasico s približno 160 prebivalci. Sprehod skozi vas na konjskem hrbtu odkriva značilno kraško arhitekturo: kamnite hiše, vhodne portale oziroma kalune ali kolone in umetelno izklesane vodnjake. Cilj jezdecev je dolina Drage, največja kraška vrtača, kjer razjahajo, sebi in konjem privoščijo kratek počitek ter uživajo v magičnosti tega posebnega naravnega okolja. Okoli poldneva prijezdijo nazaj v bližino vasi, kjer jih pričaka kosilo s piknikom na prostem. Po obedu odjezdijo nazaj proti Lipici.

Ob prihodu v kobilarno je za njimi že 14 kilometrov poti v sedlu. Zato najprej poskrbijo za konje, jih razsedlajo, očistijo, jim pregledajo kopita ter pospravijo opremo. Nato poskrbijo tudi zase, se zberejo v recepciji hotela Maestoso in odpeljejo v kraško gostilno, kjer so jim na voljo tipične kraške jedi.

...

Z Dunajskega drevoreda se odpre pogled na pašnike, kjer se že stoletja pasejo lipicanci. V ozadju je hrib Kokoš.

Ob poti se na vsakem koraku skrivajo čudoviti detajli narave.

Tržaški drevored je Lipico povezoval s Trstom

Tretji dan terenskega jahanja je pred jahači sedem kilometrov poti in vzpon na 670 metrov visok hrib Kokoš z izjemnim razgledom. Po jutranji pripravi konj in zajtrku skupina jezdecov odjaha proti jugu. Pot jo vodi mimo kobilarniških stavb, ki so zrastle v 70-ih letih preteklega stoletja. V duhu tedanjega časa so bili zgrajeni velik nov hlev, pokrite jahalnice, senice in hipodrom, ki je gostil številne konjeniške prireditve; tudi svetovno prvenstvo v vožnji vpreg s poniji lansko jesen.

Od tod gostje že zaslutijo pravo podobo Lipice: obsežne pašnike, zasenčene s hrastovimi drevesi. Pot nadaljujejo skozi Tržaški drevored, nekdanjo glavno vstopno os v kobilarno, ki je Lipico povezovala s Trstom.

Že po nekaj korakih vzdolž Tržaškega drevoreda se jim odpre čudovit pogled na Dunajski drevored, po katerem je bila Lipica stoletja dolgo simbolno in dejansko povezana z dunajskim dvorom, s sedežem monarhije, kateremu je pripadala. V dobrem kilometru poti skozi Tržaški drevored se jezdecem odpirajo pogledi na pašnike, na katerih se že stoletja pasejo lipicanci. Pogled desno pokaže cilj tretjega dneva poti - hrib Kokoš.

Z vrha Kokoši se odpira razgled na celoten Kras

Jezdci zapustijo lipiško posestvo skozi južni vhodni portal in kmalu prijezdijo do mejnega prehoda Lipica. Tod se odpravijo po označeni gozdni cesti navkreber, na Kokoš. Pot proti vrhu se strmo vzpenja, zato je potrebne kar nekaj spretnosti jahačev in potrpežljivosti konj. A je trud kmalu poplačan. Na vrhu se odpre čudovit pogled po vsem Krasu, v lepem vremenu od Jadranskega morja vse do Julijskih Alp ali še dlje.

Na vrhu si jahači in konji privoščijo zaslužen počitek pri koči Planinskega društva Sežana. Predvideno je okrepčilo v kraškem slogu, po uri postanka pa jahače čaka pot navzdol, po ovinkasti gozdni cesti, mimo mogočnih dreves črnega bora.

Ob vrnitvi v Kobilarno Lipica je prva skrb spet namenjena konjem, ki so skupini jezdecov omogočili pristno doživetje narave v osrčju Krasa. Jahači lahko svojo avanturo nadaljujejo ob druženju in kraško zgodbo zaključijo s poglavjem o kraški kuhinji.

Avtorici besedila:

Tina Čič, vodja službe za odnose z javnostmi -

JZ Kobilarna Lipica

Nataša Kolenc, univ. dipl. inž. arhitekture -

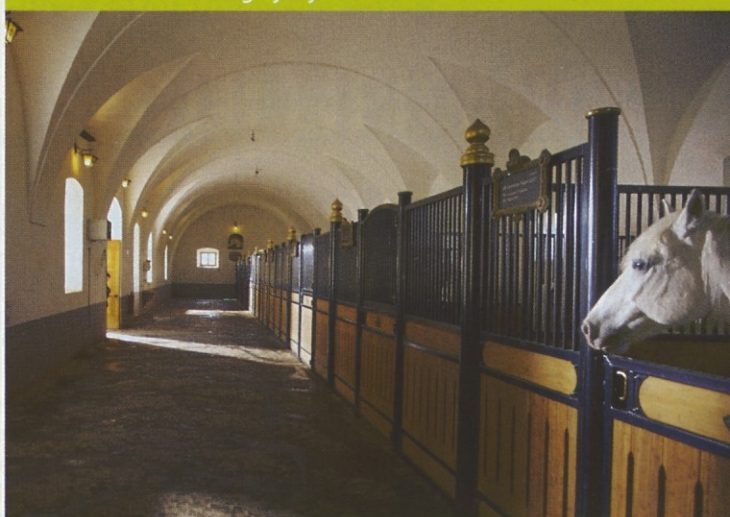
pomočnica direktorja za projekte v JZ Kobilarna Lipica

Fotografije: arhiv Kobilarne Lipica

Kobilarna Lipica je zibelka lipicanskih konj na svetu.

V Hofu, zgodovinskem središču kobilarne je tudi najstarejši hlev, imenovan Velbanca. Zgrajen je bil leta 1703.

Nastope lipicanskih žrebcev občudujejo obiskovalci z vsega sveta.

Kobilarna Lipica je gostila visok državniški obisk

LIPICA JE NAVDUŠILA BAN SOON-TEAK IN URŠKO BAČOVNIK JANŠA

Služba za odnose z javnostmi Kobilarne Lipica

Kobilarno Lipica sta 20. julija 2012 obiskali soproga generalnega sekretarja OZN Ban Soon-taek in soproga predsednika vlade Republike Slovenije Urška Bačovnik Janša.

Pred »Jubilejnim hlevom« ju je sprejel direktor Kobilarne Lipica Tomi Rumpf.

Ob jahališču na prostem, ki je bilo za to priložnost posebno lepo urejeno, sta si visoki gostji ogledali nastop lipiške šole jahanja. Da bi bila predstava dresurnega jahanja še bolj privlačna, sta na vajetih lipiških jahačev nastopila črn in bel lipicanski žrebec v točki pas de deux.

Po ogledu nastopa sta se državniški gostji z muzejsko kočijo landauer odpeljali na ogled lipiškega posestva, ki je že 432 let namenjeno reji lipicanskih konj. Iz Lipice sta se poslovili v prijetnem vzdušju, z mnogimi novimi vtisi. Ban Soon-taek in Urško Bačovnik Janša je lepota lipiškega posestva navdušila. Očarani sta bili nad predstavo vrhunsko izšolanih lipicanskih žrebcev.

Direktor Kobilarne Lipica Tomi Rumpf je zadovoljen, da je državni protokol za eno izmed dveh zna-

menitosti, ki sta si ju ogledali visoki gostji, izbral Kobilarno Lipica: »To pomeni, da se državni protokol zaveda pomena Kobilarne Lipica in lipicanca ter ob najvišji državniških dogodkih pripelje goste v Lipico. Tako si je kobilarno pred časom ogledala tudi britanska kraljica Elizabeta.«

Obisk Ban Soon-taek in Urške Bačovnik Janša v Kobilarni Lipica je bil del uradnega obiska generalnega sekretarja OZN Ban Ki-moona v Sloveniji. Ban Ki-moon se je sestal z gostiteljem predsednikom Vlade RS Janezom Janšo. Sprejela sta ga tudi predsednik RS dr. Danilo Türk in predsednik Državnega zbora dr. Gregor Virant.

Služba za odnose z javnostmi Kobilarne Lipica
Fotografije: arhiv Kobilarne Lipica

Direktor Kobilarne Lipica Tomi Rumpf je Ban Soon-taek in Urški Bačovnik Janša predstavil Kobilarno in njeno dediščino.

Ban Soon-taek in Urška Bačovnik Janša sta si ogledali nastop črnega in belega lipicanskega žrebca v točki pas de deux.

 Prihod črede plemenskih kobil

OKTOBRSKI DNEVI KOBILARNE LIPICA VABIJO S PESTRIM PROGRAMOM

Služba za odnose z javnostmi JZ Kobilarna Lipica

Prvi konec tedna v oktobru prireja Kobilarna Lipica tradicionalne Dneve Kobilarne Lipica, ki v Lipico vsako leto privabijo številne obiskovalce iz vse Slovenije. Tako bo tudi letos. Dogajanje bo doseglo vrhunec z Veliko gala predstavo v nedeljo, 7. oktobra ob 15. uri.

Lipiška šola jahanja se bo predstavila z veliko šolsko kvadriljo, z nastopom dveh vrhunsko izšolanih žrebcev v točki pas de deux in z vedno atraktivnimi skoki šole nad zemljo. Obiskovalcem bo približala klasično dresurno jahanje - temeljno konjeniško disciplino, ki temelji na večtisočletni tradiciji ter na popolni usklajenosti jezdec in konja.

Temelje klasičnega dresurnega jahanja je že v antični Grčiji postavil Ksenofon. Nadaljnji razvoj je klasična dresura doživela od 15. stoletja dalje v Italiji, Franciji, Španiji, na Portugalskem in v Španski dvorni jahalni šoli na Dunaju, od šestdesetih let preteklega stoletja pa tudi v Lipici.

Cilj klasične dresure konj ni športni rezultat, ampak je njen namen tehnično mojstrstvo; ob tehničnem perfekcionizmu tudi estetski in umetniški vtis, predvsem pa pristna in vsestranska usklajenost med konjem in jezdecem.

Gost letošnje velike gala predstave bo svetovno znani virtuoz neverbalne komunikacije s konji Hans

Jürgen Neuhauser. Spomladi mu je Kobilarna Lipica zaupala v trening dve mladi plemenski kobili, sedaj se z njima vrača iz Nemčije v Lipico, da bo predstavil, kaj ju je naučil, in pokazal svoj način komunikacije s konji.

Nastopili bodo tudi čikoši - tradicionalni jezdeci madžarske puste. Vozniki vpreg se bodo pomerili v adrenalinski spretnostni vožnji v točki Vroča kolesa, za konec pa se obeta še prizor, ki vselej pritegne, to je nepozaben prihod črede lipicanskih kobil z žrebeti.

Zanimiv in pester bo tudi uvodni program, ki bo goste že četrte ure pred 15. uro vabil na lipiški hipodrom. Po slavnostnem nagovoru direktorja Kobilarne Lipica Tomija Rumpfa se bodo v mimohodu predstavili policisti na konjih, mažoretke, pihalni orkestri, obiskovalci si bodo lahko ogledali slovenske narodne noše in pse kraške ovčarje.

Pester animacijski program za otroke se bo pričel ob 11. uri. Najmlajši obiskovalci se bodo lahko zabavali na igralih, se fotografirali ob lipicanu in igrali ob kamniti pastirski hiški s kozami in ovci. Da bi obiskovalcem približali življenje in delo v Kobilarni, bodo zaposleni v Lipici pripravili prikaze treninga, kovanja in vpreganja konj. Otroci bodo lahko jahali ponije, družine se bodo lahko peljale s kočijo, obiskovalci pa bodo lahko sedli tudi v sedlo lipicanca, seveda na lonži, pod vodstvom usposobljenih vodnikov.

Otrokom in družinam bo namenjen pester animacijski program.

Najmlajši bodo lahko jahali ponije.

Velika gala predstava bo obiskovalcem približala klasično dresurno jahanje. Prihod črede plemenskih kobil z žrebeti je prizor, ki vedno znova očara. Najmlajši bodo lahko jahali ponije. Otrokom in družinam bo namenjen pester animacijski program

Služba za odnose z javnostmi JZ Kobilarna Lipica
Fotografije: Arhiv Kobilarne Lipica

KONEC SEPTEMBRA MEDNARODNO TEKMOVANJE V VOŽNJI VPREG

Lipicanec je poznan in uspešen tudi kot vprežni konj, zato Kobilarna Lipica vsako leto gosti mednarodno tekmovanje v vožnji vpreg. Letos ga bo priredila med 28. in 30. septembrom. Prvi dan, v petek, bo na programu dresurna vožnja; drugi dan, v soboto, bo atraktivna maratonska vožnja; tretji dan, v nedeljo, pa bo spretnostna vožnja med stožci. Pred tekmovalci in njihovimi konji so torej trije zelo zahtevni dnevi, zato bo spodbuda gledalcev dobrodošla.

Velika gala predstava bo obiskovalcem približala klasično dresurno jahanje.

**Potujoči kino Julija Bogataja -
stišišče Nanetove domačije v Matavunu s filmom**

PRETEKLOST NAVDIHUJE SEDANJOST

Sabina Pugelj

Letos mineva 65 let od prve filmske projekcije Julija Bogataja v Hrpeljah. Uporabljal je projektor, ki so ga italijanski vojaki med begom pustili na Nanetovi domačiji - v sedanjem promocijsko-kongresnem centru Parka Škocjanske jame - v Matavunu. Pričevanja o njegovih poznejših projekcijah na dvorišču te domačije so nas

napeljala na zamisel o organizaciji bienalnega festivala znanstvenega in dokumentarnega filma in video gradi-va o jamah, naravi in kulturi, ki se letos septembra obe-
ta na vrtu Nanetove domačije. Še pred tem pa se želimo skromno pokloniti spominu na vir našega navdiha in pionirju kinematografije na Krasu Juliju Bogataju.

Povojna leta in še dve desetletji zatem je na Primorskem prijetno zapolnil Julij Bogataj iz Rodika s svojim potujočim kinom. S kino predstavami je začel leta 1947, kar je trajalo do njegove upokojitve leta 1970, občasno pa je vrtel filme še leta zatem. Predstave so se odvijale po celotni Primorski, občasno tudi drugod, in sicer v kino dvoranah, v toplejših mesecih pa so bili kul-ture deležni tudi kraji brez dvoran, kjer je prirejal letni kino.

Življenjska zgodba Julija Bogataja

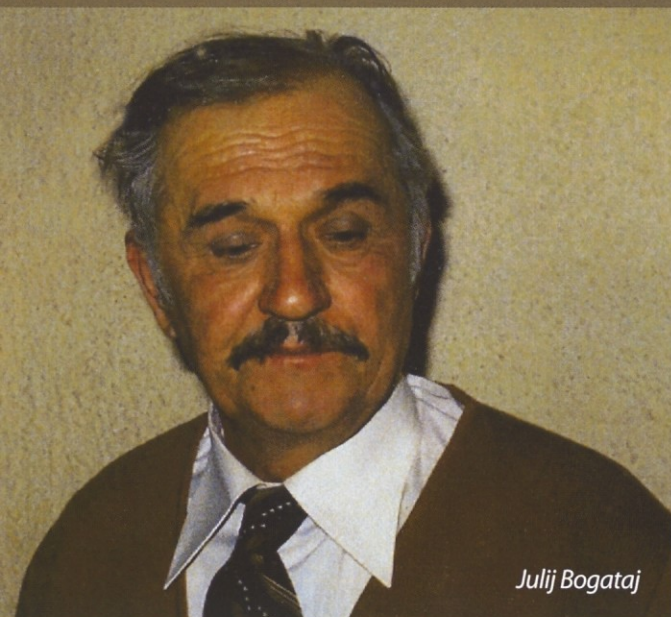
Julij Bogataj se je rodil leta 1914 ali 1915 v vasi-ci Govejk nad Idrijo. Bil je drugi najstarejši izmed dva-najstih otrok. Najstarejši brat je padel med bombardi-ranjem v Celovcu med drugo svetovno vojno in tako je Julij kot drugi najstarejši sin začel služiti kot hlapec po okoliških kmetijah. Pod italijansko okupacijo je delal kot cestni delavec, pozneje pa je šel v italijansko vojsko in Abesinijo. Tam je služil kot fotograf do kapitulacije Italije, nato se je pridružil partizanom. Kot partizan je bil aktiven po Cerkljanskem, Logaškem oziroma v nje-govih domačih krajih. Leta 1947 je prišel na Kozinsko, kjer se je zaposlil kot ekonom v dijaškem domu v Hr-peljah (Pugelj). Osemindvajsetega julija 1947 je v stari dvorani v Hrpeljah prvič zavrtel prvi film *Zdravstvuj, Moskva!*

Zanimivo pa je, da se celotna zgodba začne v Nanetovi gostilni v Matavunu št. 8. Prvi Julijev kino-projektor so namreč tam uporabili italijanski vojaki na neki propagandni predstavi, med katero so zbežali, Matavunec Janko Gombač starejši pa naj bi ga vzdal v zid svoje hiše skupaj s pisalnim strojem in z vsemi inštrumenti za godbo na pihala in naštetu skril pred Nemci. Po vojni so projektor prepeljali v Ajdovščino. Ob ustanovitvi sežanskega okraja, ki je tedaj imel sedež v Hrpeljah in na Kozini, je Pokrajinski narodno osvo-bodilni odbor za Slovensko Primorje odstopil projektor

Okrajnemu ljudskemu odboru Sežana in tako se je zna-šel v Hrpeljah. Ker je bil pokvarjen, ga je Julij peljal na popravilo v Ljubljano. Ko so ga pripeljali nazaj, so se dogovorili, da bo potujoči kino obiskoval kraje na Kra-su, po Istri in Brkinih. Kasneje je Julij v svoj program vključil še vasi na Bistriškem, Postojnskem, Ajdovskem in Tolminskem. Zaneslo ga je tudi na Črnomeljsko in Kranjsko; še posebej, ko je štiri mesece neprestano vrtel film *Na svoji zemlji*. Za uspešno predvajanje tega filma je prezidij Zvezne skupščine Jugoslavije odlikoval Julija z medaljo dela. Na III. festivalu jugoslovanskega filma v Pulju mu je trgovinska zbornica podelila posebno di-plomo, Tito pa mu je podelil medaljo dela za sodelova-nje pri snemanju filma *Na svoji zemlji* (Rener; Marinac).

Leta 1948 je Julij zapustil delovno mesto ekono-ma ter prešel k republiškem podjetju za razdeljevanje filmov, vendar tako, da je še vedno deloval v sežanskem okraju. Leta 1948 je podjetje za razdeljevanje filmov ku-pilo pri Milivoju Širci v Dutovljah star poltovornjak, na katerega je Bogataj pritrdil zvočnik. Staremu avtomobi-lu so baje prerokovali le še šest mesecev življenja, Julij pa je to dobo podaljšal kar do leta 1965. V šestdesetih le-tih mu je Tovarna optičnih in steklarskih izdelkov (TOS) iz Ljubljane na pobudo hrpeljskega kolektiva poklonila lečo v takratni vrednosti 180.000 din. S tem mu je omo-gočila predvajanje cinemaskopskih filmov. Ko je Julij leta 1965 pristal pri kinu delavsko prosvetnega društva Svoboda iz Sežane, je dobil tudi novejšo vozilo (Rener).

Upokojil se je leta 1970, vendar je filme vrtel še naprej. Ob 20. in 30. obletnici predvajanja sta bila obja-vljena članka o njegovem delovanju, avtorjev P. Renerja in Boža Marinaca, verjetno v Primorskih novicah. Prav tako sta se takrat v Hrpeljah odvijali slovesnosti na ra-čun pomembne obletnice. Ob 30. obletnici so predvajali v spomin na prvo predstavo v hrpeljski steklarni slo-venski film *Vdovstvo Karoline Žašler*. Julij je filme vrtel do leta 1980 ali leta 1981, ko so v Brkinih delale mladinske delovne brigade. Umrl je leta 1987 (Rener; Marinac; Pu-gelj).

Julij Bogataj

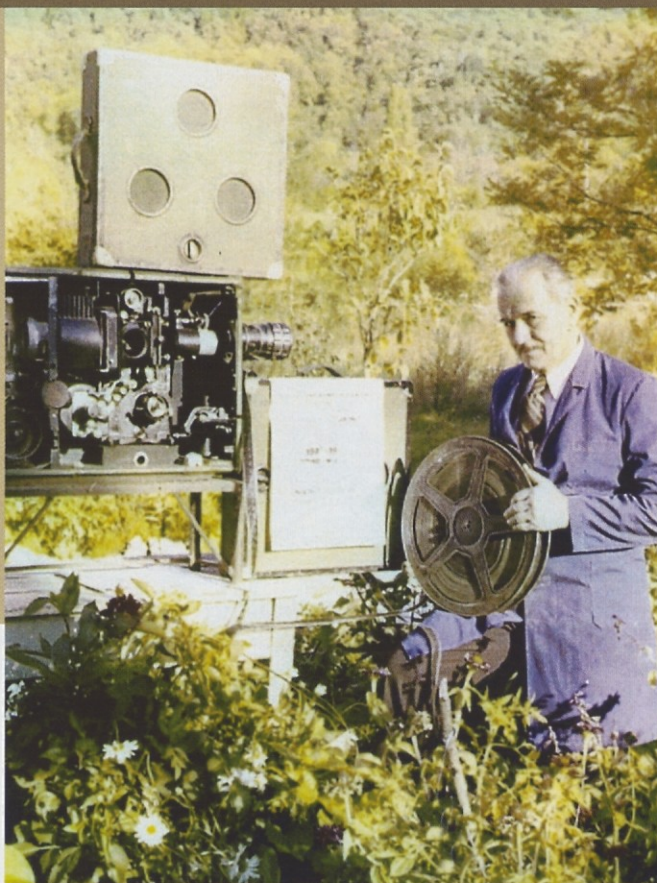
Oprema

Omenjeno je bilo že, da je Julijev prvi projektor izhajal prav iz Nanetove gostilne v Matavunu. Bil je sestavljen iz treh delov, izmed katerih je samo osrednji tehtal 70 do 80 kg, zraven pa sta spadala še ojačevalec in transformator. Osrednji del je stal na stojalu in je imel dva ročaja za dvigovanje. Ko je Julij predvajal s tem projektorjem, je projekcijo filma med menjavo koluta prekinil (Pugelj).

Prvi projektor je Julij uporabljal do sredine oziroma druge polovice 60. let, ko je v Ljubljani dobil nepovratna sredstva. Takrat je kupil novo dvodelno, rusko *aparaturu*. S tem projektorjem mu ni bilo več treba delati pavz. Ko se je predvajanje prvega koluta filma bližalo koncu - to je vedel, ko so se na platnu začeli pojavljati beli krogi - je s stikalom vklopil drugi kolut s filmom (film je običajno imel pet kolutov). Oba projektorja hranijo Julijevi sinovi v Rodiku (Pugelj).

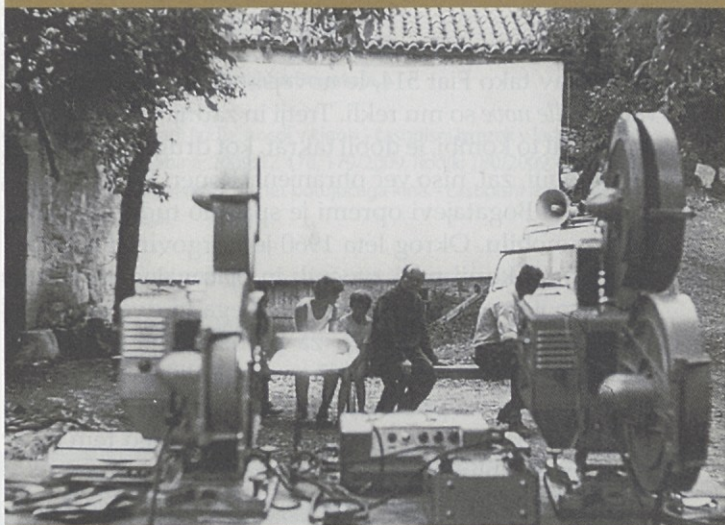
Na fotografiji z rusko *aparaturu* je vidno platno velikosti 10 x 5 m. To ni navadna rjuha, temveč je bilo močnejše platno, sešito iz več manjših kosov. To je bilo v času, ko je Julij že imel na razpolago leče za predvajanje cinemaskopskih filmov, pred tem pa je bilo platno kvadratno, ker so bili filmi standardni. Na določenih lokacijah, kjer je imel projekcije, so bili klini za napejavo vrvi za obešanje platna že pripravljeni oziroma so ostali od prejšnjih (Pugelj).

Potujočega kina ni tvoril samo Julij in njegov projektor, temveč je k temu sodilo tudi njuno prevozno sredstvo. Sprva pa avtomobila sploh ni imel. Rener v članku ob 20. obletnici piše, da je Bogataj prevažal projektor od vasi do vasi na različne načine - s priložnostnim avtomobilom, z volovsko vprego in celo z ročnim vozičkom, čeprav za slednje pravi njegov sin Damijan, da je to malo verjetno... Prvi avto je dobil leta 1948, to je bil Fiat 514, *kamionet*, v katerem je imel tudi posteljo, da je v oddaljenih krajih, ko je odšel na teren za več dni, v

Julij Bogataj s prvim projektorjem

Druga aparatura, v ozadju je vidno platno

Vabilo Juliju za projekcije v senožeškem zdravilišču

BOLNICA ZA TUBERKULOZO SEŽANA	
Datum: 27. Julija 1955.	
Op. št.: 9/85	
Predmet: Tor. Bogataj Julij	RODNIK
Vnapredu Vas, da bi s Vašim potujočim kinom večkrat obiskali Zdravilišče v Senožestih, kjer bolniki razen skromne kajifnice niso imajo drugega razvedila.	
V kolikor bi imeli glede kina sredstev v Senožestih kakšne posebne pogoje, prosimo da nam jih sporočite.	
Zart inštituta	svoboda narodni
Zdravstveni direktorjat	
/ Ljudi Karol /	

Proslava ob 30. obletnici predvajanja

njem tudi prespal. Drugi avto je dobil verjetno leta 1963. Bil je prav tako Fiat 514, le novejši tip, predelan v karavana, *mille nove* so mu rekli. Tretji in zadnji avto, pravzaprav je bil to kombi, je dobil takrat, kot drugi projektor... Avtomobili, žal, niso več ohranjeni (Rener; Pugelj).

H Bogatajevi opremi je spadalo tudi ozvočenje na avtomobilu. Okrog leta 1960 je v trgovini *Radio Trieste* v Trstu kupil prvi zvočnik in ojačevalec. Na drugi avto je potem dodal še enega velikega in dva mala. Za oglaševanje v avtu in tudi za predstave je uporabljal običajen gramofon. Leta 1965 so se v Italiji začeli prodajati *mangia dischi* - prenosne gramofone na baterije. Okoli leta 1970 je kupil magnetofon na trak, pred tem pa je menda uporabljal tudi magnetofon na žico (Pugelj).

Filme si je Julij izposojal pri distributerjih. V Ljubljani pri *Vesna filmu*, na Hrvaškem pri *Croatia filmu* in v Srbiji pri beograjskemu distributerju *Avala Genex*. Od distributerja je bil odvisen jezik, v katerem so se vrtili podnapisi. Na hrbtni strani plakata iz leta 1974 je ohranjen obračun: inkaso bruto 27.000 din, najemnina filma 15.000 din, prevozni stroški 15.000 din, *Sutjeska* 30.000 din. Vstopnina je tega leta znašala 5 din (Pugelj).

S filmi je po pošti dobival reklamne plakate; za vsak film približno pet ali šest. Zraven je dobil plakate velikega formata s slikami iz filma in fotografije standardne velikosti, ki jih je skupaj s filmi ob koncu predvajanja vračal distributerju. V roko obiskovalcem na predstavi pa je delil manjše letake, na katerih so bili natisnjeni naslov filma, vsebina in nekaj slik (Pugelj).

Julijev delovni dan

Priprave na večerno predstavo so se začele zjutraj. Takrat je Julij raznesel plakate in začel z oglaševanjem. Če je bila predstava napovedana v bolj oddaljenih krajih, kot so recimo Zabiče ali Novokračine na Bistriškem, je plakate poslal po pošti. V tem primeru je bil dogovorjen z domačinom, da mu je plakate raznesel. Zjutraj je torej začel tudi s promocijo. Po vasi je naredil

Prvi avto, Fiat 514

z avtom dva kroga in skozi zvočnik kričeče vabil v kino. Povedal je, kateri film se bo vrtel in ob kateri uri, potem pa je šel domov kuhat kosilo (Kranjc; Pugelj).

Proti večeru se je pripeljal s projektorjem, naloženim v avtomobil, in včasih sam, včasih mu je kdo pomagal, postavil vso potrebno opremo. Pomagala mu je žena Slavica, leta 1967 pa mu je začel pomagati sin Damijan, ki se je sicer šolal v Novi Gorici, ampak je pol leta prakse opravljal doma, tako da je lahko edini od treh sinov pomagal očetu pri projiciranju filmov.

Začetek predstave je bil odvisen od letnega časa. Če se je film predvajal v dvorani, je bil začetek ob 20.00, 20.30, pozimi pa tudi prej. Poleti so morali počakati, da se je zmračilo, pa tudi obiskovalci, ki so čez dan delali na polju ali pašniku, so morali imeti čas, da so se šli domov uredit.

Za kino je bilo treba plačati vstopnino, ki pa verjetno ni bila visoka glede na revna povojna leta. Julijev sin Damijan se spominja vstopnic pravokotnih oblik, ki so bile dvakrat perforirane, levo in desno, v blokih po 100 kosov. Na vstopnici je pisalo *Kinovstopnica, vrsta, sedež, ...* Ko si kupil vstopnico, ti je blagajnik odtrgal levo perforacijo, pri vstopu v dvorani pa še desno (Pugelj).

Med znanimi filmi, ki jih je vrtel Julij, so bili: *Zdravstvuj, Moskva!*, *Na svoji zemlji*, *Mama Huanita*, *Nevidni človek*, *Vdovstvo Karoline Žašler*, *Bitka na Neretvi*, *Užička republika*, ... (Rener, Marinac, Kranjc; Pugelj).

Anekdota v Lokvi

Damijan Bogataj se spominja anekdote, ki se je zgodila v Lokvi med vaškimi otroki in Julijem: »Stric, kaj n's sp'stiste d'ns u kino z'stu'jn?« »Ja«, je rekel Julij, »d'ns z' d'nar, jutri z'stu'jn.« »Ja, ma kaj res?«, »Ja, d'ns z' d'nar in jutri z'stu'jn.« Drugi dan so prišli spet: »Stric, ma d'ns gr'jmo z'stu'jn u kino!« »Ja, ma sej s'm v'm povedou, de d'ns z' d'nar in jutri z'stu'jn!« »Ja, ma ste n's potj'gnli!«

Julko v Matavunu

Julij, ki so mu rekli tudi Juljo ali Julko, naj bi v Matavunu zavrtel samo dva filma jeseni leta 1953, ko so bili tod nastanjeni vojaki. Na Nanetvem vrtu je projiciral filma *Nevidni človek* in *Mama Huanita*. Kino so verjetno naročili sami vojaki, vendar so bili med obiskovalci tudi domačini iz Matavuna, Škocjana, Betanje in verjetno iz Naklega. Reklamiral naj bi zgolj v Matavunu, kjer je potem postavil kino. To je bilo na današnjem dvorišču hiše Matavun št. 8/a. Tam je na zid obesil platno s pomočjo palice. Gledalci so sedeli na gostilniških stoli ali pa so jih prinesli s seboj (Kranjc; Pugelj).

Tovrstno izkušnjo v malo drugačni preobleki bomo na vrtu Nanetove domačije letos ponudili tri petke v septembru. Za več informacij obiščite našo spletno stran: <http://www.hisa-odlicnosti-bok.si/slo/jamnarkult> !

Sogovorniki

Bak Albina, Škocjan
Bogataj Damijan, Rodik.
Ivančič Mira, Matavun
Žnidarčič Vilma in Jože, Betanja.

Viri

Kranjc, Darja; 2009: TZ 177/2009, Betanja

Vse fotografije so last Damijana Bogataja.

Marinac, Božo: »Dragi ljudje, nocoj v kino!« - časopisni izrezek v lasti Damijana Bogataja Pugelj, Sabina; 2009: TZ 178, 179/2009, Rodik; 180/2009, Matavun; 181/2009, Škocjan Rener, P.: 20 let potujočega kina. - časopisni izrezek v lasti Damijana Bogataja.

Sabina Pugelj, univ. dipl. arheologinja, JZ Park Škocjanske jame, Slovenija

Drugi avto, Fiat 514

Tretji avto oziroma kombi, Fiat 850

ZAKAJ VZDRŽEVATI SUHI ZID NA KRASU?

Darja Kranjc

V petek, 6. julija 2012 se je na obnovljeni Nanetvi domačiji v Matavunu na območju parka Škocjanske jame odvil dogodek, ki naj Kraševce spodbudi k ponovnemu spoznavanju dediščine kraških suhih zidov ter k njihovemu vzdrževanju in s tem prispeva k ohranitvi podedovanega znanja, ki se vleče od bronaste dobe do danes. Z vzdrževanjem suhih zidov se bo tudi ohranil pristnejši videz kraške kulturne krajine, ki je na nacionalni ravni prepoznana za izjemno.

V nagovorih ob tokratni otvoritvi razstave »Suhi zid na Krasu« - sofinancirala sta jo Javni zavod Park Škocjanske jame in nekdanje Ministrstvo za kulturo - ki je že gostovala v ljubljanskem atriju Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, so sodelovali: avtorja razstave doc. dr. Domen Zupančič in prof. dr. Borut Juvanec s Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani, promotor pastirske in duhovne dediščine Krasa Boris Čok in kustodinja Pokrajinskega muzeja Koper arheologinja mag. Maša Sakara Sučević. Izrazili so željo po prenosu znanja funkcionalno domišljene kraške suhozidne gradnje na mlajše »FB« generacije. Kraševce je vselej imel malo vode in veliko kamenja. S tem je preživel in bo moral živeti tudi v bodoče. Zato je pametno in pomembno ohranjati stara znanja. Poleg že ustanovljene Organizacije za suhi zid Slovenije Boris Čok načrtuje ustanovitev društva, ki naj poveže vse kraške poznavalce tovrstne gradnje, in tiste, ki bi radi spoznali njene zakonitosti.

Enako je sporočilo polurnega dokumentarno-igranega filma RTV Slovenije »Zazidan kamen Krasa«, ki ga je po otvoritvi razstave na Nanetovi domačiji v Matavunu prinesel na predpremierni ogled Krasu zavezan režiser in scenarist Jadran Sterle. Film potegne lok od kamna, njegovih tipov, načinov pridobivanja do različnih funkcionalnih rab suhozidnih gradenj na kraški gmajni. Zgodbo s Sterletom predstavijo Boris Čok iz Lokve in Viljem Ražem iz Bazovice ter dr. Aleksander Panjek iz Trsta, ki problematiko tehtno umesti v širši življenjski kontekst naših prednikov. V filmu, ki bo na sporedu Televizije Slovenija predvidoma septembra, pa za kratek čas nastopijo tudi učenci razreda učiteljice Mirjam Trampuž iz Osnovne šole dr. Bogomirja Magajne iz Divače na sprehodu po »Učni poti Škocjan«.

Med sproščenim druženjem, ki je sledilo uradnemu delu prireditve tisti petek v juniju v Matavunu, se je rodilo kar nekaj pobud. Med drugimi tudi ta, da bi film moral gostovati z razstavo po kraških šolah, knjižnicah in - ne nazadnje - tudi v Kobilarni Lipica.

Ob tem ne bo odveč v vedenje vsem prebujajočim se ljubiteljem suhega zidu, da so slednjega naši

*Udeleženci predpremiere filma »Zazidan kamen Krasa«.
Fotografije: Borut Lozej.*

Govorniki ob otvoritvi razstave Suhi zid na Krasu. Od leve proti desni: doc. dr. Domen Zupančič iz Ljubljanske Fakultete za arhitekturo, Darja Kranjc iz Parka Škocjanske jame, arheologinja mag. Maša Sakara Sučević iz Pokrajinskega muzeja Koper, Boris Čok iz Lokve, prof. dr. Borut Juvanec iz Ljubljanske Fakultete za arhitekturo in dr. Gordana Beltram direktorica Parka Škocjanske jame. Fotografija: Vanja Debevec.

Dr. Gordana Beltram direktorica Parka Škocjanske jame, Slovenija in režiser Jadran Strele med uvodnim nagovorom pred projekcijo filma »Zazidan kamen Krasa«. Fotografija: Borut Lozej.

predniki postavljali s točno določenim namenom, na točno določen način in na točno določenih lokacijah, kar velja spoštovati, da ne bomo zapadli v estetiziranje in banalizacijo tega segmenta dediščine. Tako res ne kaže v vznesenosti ob ponovnem odkritju pastirskih hišk slednje postavljati kot atrakcijo vse povprek, npr. na domačem vrtu, kjer nikoli niso stale in tam nimajo neke izpričane kontinuitete in ne funkcije ter na način, ki za neko lokacijo ni značilen. Tak prostor je tudi ožje zavarovano območje parka Škocjanske jame, kjer pastirskih hišk po pričevanju najstarejših domačinov niso poznali, so pa zato zelo bogati z različnimi izvedbami podpornih suhih zidov in (bližnjih) ledenic. Kot varuhi suhega zidu doma na tem območju se moramo usmeriti predvsem v slednje.

Zakaj vzdrževati suhi zid na Krasu? Da bi ohranili stik s predniki, ki so na tem območju živeli v sožitju z naravo, in se od njih učili zakonitosti trajnostnega življenja na tako občutljivem koščku zemlje. Da bi ponovno premislili trajnostno rabo kamna, ki nas obdaja. Da bi ohranili podedovanega »dinozavra« kulturne dediščine Krasa, ki tu »živi« že vsaj 3100 let, a je vedno v slabšem stanju. Da bi ohranili stik s krajino in zemljevide našega kolektivnega, spomina odtisnjene v njej. Da bi ohranili Kras in ne le kras!

Darja Kranjc, univ. dipl. etnologinja in kult. antropologinja - kustodinja in naravovarstvena svetovalka v Javnem zavodu Park Škocjanske jame, Slovenija

VELIKO NOVEGA V POSTOJNSKI JAMI IN V NJENI OKOLICI

Postojnska jama, d.d., Postojna

V sklopu tradicionalnega praznovanja binkoštnega praznika je bila v gospodarski družbi Postojnska jama novinarska konferenca, na kateri je predsednik njene uprave Marjan Batagelj predstavil novosti v infrastrukturi in ponudbi ter spregovoril o aktualnih trendih v povpraševanju in načrtih za prihodnost...

Samopostrežna restavracija in picerija Briljant

Leta 1971 je bil za takratne čase zgrajen sodoben hotel, ki je obiskovalcem nudil udobje, kot so ga nudili hoteli visoke A kategorije. Slednjo investicijo je spremljala tudi zgraditev bazena in Erazmove kleti ter ureditev Rdeče dvorane - nove dvorane med starim delom hotela in bazenom. V pritličju hotela so takrat našle prostor trgovine s spominki, samopostrežna restavracija, slaščičarna in turistična agencija ter pozneje tudi brezarinska trgovina. Kot so zapisali v takratni številki internega časopisa, je bil za popestritev ponudbe in podaljšanja zadrževanja obiskovalcev 16. julija 1982 odprt plavalni bazen, ki je gostil tudi Aperitiv bar, savno, trim kabinet ter Erazmovo klet s kuhinjo.

Po štiridesetih letih se je začela intenzivna obnova objekta, ki ga je dodobra načel zob časa. V prvi fazi je urejeno pritličje hotela Jama ter delno stavba bazena. Picerija, samopostrežna restavracija, kavarna in slaščičarna so odslej deli različne ponudbe novega gostinskega objekta Briljant v pritličju hotela Jama. S svojimi zaozkroženimi enotami omizij, ki so dobile imena po domačem okolju: kmečko dvorišče, kraško dvorišče, terasa tvori celoto in pomeni posebnost v dosedanji gostinski ponudbi. Skupaj lahko gostijo 160 gostov v notranjosti

in še enkrat toliko na zunanji terasi, kjer je zaživela tudi ponudba jedi z žara.

Sedaj stavba, v kateri je bil plavalni bazen, dobiva novo podobo in novo vsebino; v njej bodo našle prostor različne zbirke.

Sprejemni center za obiskovalce in Ticketing

Prodajalna vstopnic za Postojnsko jamo je po prenovi Jamskega dvorca v letu 2006 dobila prostore na promenadi ob Vivariju Proteus, kjer je bil objekt postavljen kot začasen. Po šestih letih so se preselili v sodobno urejene prostore v pritličju hotela Jama, kjer bo tako za zaposlene kot za obiskovalce okolje veliko prijetnejše, saj ni več podrejeno vremenskim razmeram. V sklopu Ticketinga se razvija tudi sodoben Sprejemni center za obiskovalce - Visitors center, v katerem bodo gostje dobivali vse potrebne informacije, za ogled Postojnske jame pa si lahko izposodijo tudi avdiovodnike, ki so na voljo v 14 jezikih, kar je svojevrstna posebnost med svetovnimi znamenitostmi. Med jeziki, ki jih obiskovalci lahko izbirajo, so tako poleg najbolj razširjenih svetovnih jezikov še npr. japonski, kitajski in hebrejski pa tudi jeziki vseh sosednjih držav.

Gasilna brizgalka iz leta 1883

Ob praznovanjih 600. obletnice priključitve Kranjske ostalim habsburškim deželam je 15. julija 1883 cesar Franc Jožef (1830-1916) drugič obiskal Postojnsko jamo. Njegov obisk je organiziral predsednik jamske komisije in okrajni glavar Anton Globočnik. Dve uri pred cesarjevim prihodom je vas Veliki Otok zajel požar, v katerem so pogorele vse hiše razen štirih. Cesar je za pogorence namenil 1500 goldinarjev in jim podaril gasilno brizgalno. Gasilna brizgalna je sedaj last Prostovoljnega gasilskega društva Postojna. Obnovo je leta 2012 omogočila Postojnska jama, d.d., delo je opravil Bojan Vilhar po navodilih mag. Nuške Dolenc Kambič iz Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, prenovljena gasilska brizgalka pa je razstavljena v novi restavraciji Briljant.

Most čez reko Pivko in stopnice pri Modrijanovi domačiji

Po prenovi mostu pri ponoru reke Pivke pred dvema letoma smo se zaradi dotrajanosti kompletne

konstrukcije lotili tudi prenove **mostu, ki povezuje parkirišča s promenado** in je torej del poti, ki jo prehodijo skoraj vsi obiskovalci Postojnske jame. Obnovljeni sta bili tako betonska kot lesena konstrukcija mostu. Za leseni del je bil uporabljen domač (slovenski) macesnov les, ki je že in še bo uporabljan v Parku Postojnske jame tudi za lesene dele drugih objektov. Most, ki poteka nad jezom, je dolg skoraj 50 metrov, njegove pohodne površine je skoraj 140 m², tudi dolžina ograje je 140 m. Obnova mostu je trajala mesec dni.

Po slabem desetletju, ko pot med gostinskim vrhom Modrijanove domačije in cesto pred hotelom Jama ni bila prehodna, se je za lažje povezovanje v Parku Postojnske jame in tudi zaradi zanimivega razgleda z mostu po okolici izoblikovala ideja o **postavitvi stopnic**, ki bi se vklapljlale v to okolje. Stopnice so klesane iz kraškega kamna repen.

Hkrati z ureditvijo infrastrukture je urejena tudi ozelenitev okrog objektov, ki prispeva k novi podobi okolice. Vrata pa je obiskovalcem odprl tudi **Modrijanov mlin**, v katerem se lahko seznanijo z nekdanjo eno izmed najpomembnejših obrti ob Pivki - mlinarstvom. Do konca leta bo urejena tudi žaga v neposredni bližini.

V samopostrežni restavraciji in piceriji Briljant so na voljo tudi prigrizki iz sveže pečenega, domačega kruha.

Sobe - apartmaji Restavracije Proteus

Prenovljena Restavracija Proteus v središču Postojne je v letošnjem letu bogatejša za novo pridobitev. V isti zgradbi ter novo zgrajeni stavbi poleg nje se nahajajo nove prenočitvene zmogljivosti: sobe in apartmaji Proteus (3 zvezdice). Obiskovalcem so od letošnje pomladi na voljo tri sobe s skupno 11 ležišči ter šest apartmajev z 28 ležišči, ki so namenjeni trem, štirim ali petim obiskovalcem. Skupaj je torej v ponudbi 39 postelj. Tako sobe kot apartmaji imajo kopalnico s tuš kabino in s sušilnikom za lase, apartmaji pa še priročno kuhinjo. Vsi imajo tudi klimatske naprave ter televizijski sprejemnik s kablenskimi priključki, ki omogoča spremljanje različnih TV programov, gostom pa je tako v restavraciji kakor v sobah in apartmajih na razpolago brezžična internetna povezava.

140 let železnica v Postojnski jami: 16. junij 1872 - 16. junij 2012

Železnica v Postojnski jami letos praznuje 140 let obstoja. Po prvih vozičkih, ki so jih ročno potiskali vodniki, je prešla več faz razvoja: prek bencinskega motorja do električnega pogona lokomotiv. Cilj upravljalca je, da bi leta 2018 ob 200-letnici odkritja Postojnske jame v njej vozilo novo, sodobno prevozno sredstvo. Rešitev

Apartmaji ob restavraciji Proteus

bomo iskali bodisi v tehnologiji vlaka ali tramvaja na kolesih iz gume oziroma na možnosti avtomatskega prevoznega sistema.

Prenova osvetlitve v Postojnski jami

V Postojnski jami prenavljamo tudi električno osvetlitev. V novi luči sijeta kapniška skupina Briljant in Bela dvorana v Lepih jamah. Predvidoma bo na novo osvetljena, s hladno led svetlobo, celotna turistična pot do leta 2014.

Obiskovalci se na mostu radi ustavijo in pogled proti ponoru izkoristijo za zanimiv posnetek.

INDIJCI SE ZANIMAJO ZA SNEMANJE FILMOV NA POSTOJNSKEM

Postojnska jama, d.d., Postojna

V prvi polovici avgusta 2012 so bili na obisku v Sloveniji predstavniki Bollywooda iz Indije, druge največje filmske industrije na svetu. Gostili smo jih tudi v Postojnski jami, kjer jih je sprejela izvršna direktorica marketinga gospa Katja Dolenc Batagelj. Gostje, katerih obisk naše države je organizirala in koordinirala Katarina Karlovšek iz Regijske tiskovne agencije, so bili nad naravnimi lepotami navdušeni in so predvideni čas za obisk v Postojni precej podaljšali. V Sloveniji so namreč iskali nove lokacije za snemanje filmov, ki so v Indiji zelo priljubljeni in ki jih velikokrat snemajo v znanih turističnih destinacijah.

Po ogledu smo gostom predstavili bogato turistično zgodovino Postojnske jame ter spregovorili o številnih snemanjih dokumentarnih in igranih filmov, ki so tu potekala, ter tudi o uglednih gostih iz Indije, ki so v preteklosti že obiskali našo podzemno znamenitost. Tako je prav z zgodovino razvoja jamske železnice povezan eden izmed odličnejših gostov maharadža iz

Dhalampurja, ki se je s svojo ženo v juniju 1924 popeljal na eno izmed prvih voženj z vlakom po takrat popolnoma prenovljeni železnici. Vlak je seveda eden izmed razpoznavnih simbolov Postojnske jame, ki je njen sloves ponesel po svetu in omogočil številnim obiskovalcem, da si ogledajo postojnsko podzemlje. V kroniki Postojnske jame je zabeleženo tudi, da je le slabo desetletje pozneje, v oktobru 1933, Postojnsko jamo občudovala princesa Rajkumari Amrit Kaur (1889-1964) iz države Kapurthala v severni Indiji, ki je dejala, da je Postojnska jama eno izmed svetovnih čudes. Med številnimi uglednimi obiskovalci, ki smo jih gostili v Postojnski jami, je bil leta 1955 pri nas na obisku tudi tedanji predsednik indijske vlade Jawaharlal Nehru.

Te in druge zanimivosti iz zgodovine turističnega razvoja Postojnske jame, kakor tudi sama razsežnost in mogočnost jamskih struktur, njena dostopnost in opremljenost so na obiskovalce naredile močan vtis in vsi se veselimo ponovnega srečanja z njimi.

Gostje iz Indije z gostiteljema Katjo Batagelj Dolenc (tretja z leve) in Pedtrom Štefinom (prvi z leve) ter organizatorico turističnega ogleda Slovenije Indijcem Katarino Karlovšek (četrt z leve) ob simbolu Postojnske jame.

DOLINA BRANICE IN NATURA 2000*

Irena Kodele Krašna

Med severni rob Krasa in Vipavske griče je stisnjena prelepa, od vrveža odmaknjena dolina. Ime je dobila po reki Branici, kateri svoje vode prispevajo še hudourniška Raša in številni manjši potoki. Nekaterim potokom voda napolni strugo le ob deževju, medtem ko drugi redkokdaj presahnejo. Nekoč so ob reki Branici ropotali štirje mlini, a danes mlinov ni več in ob vodi se razlega le ptičja pesem.

Pobočja doline poraščajo predvsem hrastovi in gabrovi gozdovi, plodna ravnica pa je mozaik travnikov, pašnikov, njiv in sadovnjakov. V zgornjem delu doline, Gornji Branici, kjer ni pogojev za intenzivno kmetovanje, so se ohranili visokodebelni travniški sadovnjaki, orhidej in drugih cvetic polni travniki ter potoki, ki še vedno tečejo po naravno oblikovanih strugah.

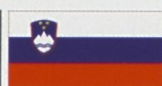
Ohranjene gozdne površine, čisti potoki in naravi prijazno kmetovanje zagotavljajo v dolini reke Branice ugoden življenjski prostor številnim rastlinskim in živalskim vrstam. **Med njimi so tudi najbolj dragocene in ogrožene vrste v Evropi, zato je Gornja Branica vključena v omrežje posebnih varovanih območij Natura 2000.**

Naravni potoki so življenjsko okolje redkih in ogroženih vrst

Ko se potoki spustijo z Vipavskih Brd v dolino Branice, se njihov tok upočasni in v mirnejših predelih struge najdejo svoje zatočišče ličinke različnih dvoživk, kačjih pastirjev in drugih vodnih živali.

Ena izmed najbolj izjemnih vrst, ki jih varujemo na območju doline Branice, je prav gotovo **laška žaba** (*Rana latastei*). Njeno življenjsko okolje so vlažni in poplavni predeli listnatih gozdov na širšem območju Padske nižine, od juga Švice do severne Istre na Hrvaškem. Zaradi majhnega območja razširjenosti in vedno redkejših nižinskih poplavnih gozdov sodi med najbolj ogrožene živalske vrste v Evropi.

Rjava barva kože in temna očesna maska sta značilnosti rjavih žab, za laško žabo pa sta značilna še temno marogasto ogrlje in bela proga, ki se razteza nad zgornjo ustno vse do očesa. Večino leta preživi v gozdu, k tolmunom potokov in mirnejšim delom reke Branice pa se napoti zgodaj spomladi, ko se stopi led v potokih in se sneg umakne spomladanskemu cvetju. Žabja svatba poteka pri laški žabi pod vodno gladino in je običajno ne opazimo, saj ne slišimo nobenega regljanja. Samčki laške žabe namreč čakajo na dnu tolmunov in z nežnimi paritvenimi klici opozarjajo samice na svojo prisotnost. Parjenje se odvija pod okriljem noči in zjutraj o nočnem dogajanju pričajo le na potopljene vejice in korenine dreves pritrjeni sveži mresti. V vsaki kepi je več sto jajčec in čez nekaj tednov se iz njih izležejo pa-

**ZGORNJE VIPAVSKE DOLINE
IN KOMENSKEGA KRAŠA**

Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja - Evropa investira v podeželje

glavci. Boj za obstanek pa je hud, zato odraslost dočaka le nekaj osebkov.

Poleg laške žabe živijo v Branici in njenih pritokih tudi druge vrste, ki jih varujemo v okviru omrežja Natura 2000. Naravni gozdni potoki s peščenim ali rahlo muljastim dnom so življenjsko okolje največjega kačjega pastirja v Evropi - **velikega studenčarja** (*Cordulegaster heros*). Ličinka živi v vodi več let, preden zleze na breg, kjer se še zadnjič levi in zaživi življenje odraslega kačjega pastirja. Celo poletje patroljira gor in dol ob potoku, si lovi plen, odganja vsiljivce in išče samico, da bi izpolnil svoje življenjsko poslanstvo. Čeprav njegov rumeno-črni črtasti vzorec spominja na oso, je strah pred njim odveč, saj tako kot ostali kačji pastirji ne piči in ne grize.

Naravni gozdni potoki ustrezajo tudi **močvirskemu krešiču** (*Carabus variolosus*), ki se zadržuje predvsem na vlažnih in zamočvirjenih brežinah. Ker nima drugega para kril, ne more leteti, se pa odlično znajde v vodi, kjer si išče plen. Aktiven je predvsem ponoči, zato bomo nanj redko naleteli.

Hitro tekoče vode ima rada riba **grba** (*Barbus plebejus*), ki se v manjših jatah zadržuje ob brežinah. S svojimi mesnatimi izrastki ob ustih, ki spominjajo na brčice, si pomaga pri iskanju plena na rečnem dnu. Drsti se na prodnatih in peščenih tleh, zato potoki, katerim smo bregove utrdili s kamenjem, niso več primerni zanj. V takih potokih bomo zaman iskali tudi **laškega**

piškurja (*Lethenteron zanandreaei*), saj naseljuje muljaste ali mivkaste plitvine ob bregu rek in potokov. Njegove ličinke žive zarite v muljasto dno več let, preden se preobrazijo v odraslo žival.

V manjših stoječih vodah pogosto srečamo **hribskega urha** (*Bombina variegata*). To je majhna brezrepa dvoživka, ki jo prepoznamo po bradavičasti koži in rumeno-črnih lisah na trebušni strani telesa. Tako kot laška žaba je tudi hribski urh gozdna vrsta. Večino časa med obdobji parjenja preživi v vlažnem zavetju pod kamni, v skalnih razpokah in luknjah. Hribski urh se pari večkrat v obdobju od aprila do avgusta. Izbira osončene občasne luže v gozdu ali njegovi bližini, pa tudi kale, tolmane manjših potokov, mlake ob izvirih... Urhi določenega območja se ne parijo istočasno, kot npr. laške žabe, saj bi propadel ves njihov zarod, če bi se luža, kamor so odložili jajčeca, prehitro posušila.

V gozdovih na širšem območju doline Branice živi največji evropski hrošč

Gozdovi so na širšem območju doline Branice zelo raznoliki. Gričevnate predele poraščajo hrastovi gozdovi, ki se jim pogosto primeša tujerodna robinija. Na nekoliko bolj sušnih rastiščih prevladujejo toploljubni panjevci, kjer je glavna drevesna vrsta črni gaber, ob

Laška žaba je med najbolj ogroženimi živalskimi vrstami v Evropi! - Fotografija: Irena Kodele Krašna.

Kačji pastir veliki studenčar je tudi varovan v okviru omrežja Natura 2000. - Fotografija: Matjaž Bedjanič.

Močvirski krešič je aktiven predvsem ponoči.
Fotografija: Irena Kodele Krašna.

Hribski urh, majhna brezrepa dvoživka.
Fotografija: Irena Kodele Krašna.

vodotokih pa uspevajo predvsem črne jelše in različne vrbe, saj potrebujejo rastišče z več vlage. Marsikje lahko vidimo umetno osnovane sestoje črnega bora, ki pa se počasi umikajo domorodnim toploljubnim listavcem, kot so hrast (graden in cer), črni in beli gaber ter mali jesen. Med številnimi drevesnimi vrstami, ki se pojavljajo na območju, naj omenimo še pravi kostanj, oreh, veliki jesen, poljski brest, lipo, češnjo, maklen, brek, skorš in mokovec.

Hrastovi gozdovi so življenjsko okolje **rogača** (*Lucanus cervus*), največjega hrošča v Evropi. Rogače najlažje opazimo v toplih poletnih večerih ob gozdnem robu, ko v mraku letajo naokrog. Samce prepoznamo po čeljustih, ki so preobražene v rogovju podobno tvorbo, medtem ko so te pri samicah komaj opazne. Kljub grozečemu videzu rogač ni plenilec. Ličinke se hranijo z razpadajočim lesom listavcev, odrasli rogač pa z rastlinskimi izločki. Čemu torej samcu služijo ti »rogovi«? Uporablja jih za ritualne borbe s tekmeči za samico, z njimi pa si pomaga tudi pri parjenju, da ujame samico, če mu hoče pobegniti.

Tipična gozdna žival, ki za svoje preživetje potrebuje velika strnjena gozdna območja, je tudi **bukov kozliček**. Prepoznamo ga po sivo modri barvi in štirih črnih pegah na pokrovkah. Ker nima drugega para kril, ne more leteti. Vse svoje poti opravi peš, pa naj si išče samico, hrano ali primeren les za odlaganje jajčec. Prometne ceste in vodotoki mu pri tem predstavljajo nepremostljivo oviro, a mogoče prav zaradi tega živi dlje od drugih vrst hroščev. Rogači poginejo takoj po parjenju oziroma odlaganju jajčec, medtem ko imajo bukovi kozlički priložnost opraviti svoje življenjsko poslanstvo še naslednje poletje. Hranijo se z lesom različnih drevesnih vrst in tako pripomorejo k hitrejši razgradnji odmrlega lesa, s tem pa tudi h kroženju snovi v naravi. Bukove kozličke privablja vonj odmrlega ali posekanega drevja,

v katerega pozno spomladi in zgodaj poleti samice odlagajo jajčeca. Razvoj bukovega kozlička od jajčeca do odrasle živali traja več let in če samica odloži jajčeca v les, ki je namenjen kurjavi, bo njen zarod končal v peči. Da bi to preprečili, moramo les, ki smo ga posekali spomladi ali poleti, takoj po sečnji spraviti iz gozda.

Nočni prhutarji letijo iz doline Branice tudi na Kras

V dolini Branice živi več vrst netopirjev, v okviru omrežja Natura 2000 pa varujemo **vejicatega netopirja** (*Myotis emarginatus*) in **velike podkovnjake** (*Rhinolophus ferrumequinum*). Obe vrsti sta v Sloveniji redki. Za poletna zatočišča, v katerih samice vzgajajo mladiče, si izbirata podstrešja večjih stavb in zvonike.

Vejicati netopirji imajo radi listopadne in mešane gozdove v bližini vode, naselijo pa se tudi v parkih. Hranijo se v glavnem s pajki, pa tudi z gosenicami in z ostalimi žuželkami, ki jih poberejo z listov, vejic in s tal. Primerno zatočišče za vzgojo mladičev in primeren prehranjevalni habitat sta dva razloga, da je v dolini Branice ena največjih porodniških kolonij vejicatih netopirjev v Sloveniji.

Veliki podkovnjaki raje lovijo večje hrošče in druge žuželke, ki so pogoste na pašnikih. Iz doline Branice se podajo na lov za njimi tudi na travnišča in z brinom poraščene površine na Krasu, saj lahko letijo tudi več kot 10 km daleč od zatočišča. Velikim podkovnjakom najbolj ustrezajo topla južna pobočja in doline s stoječo ali s tekočo vodo. Hrano si iščejo v pokrajini, kjer se kot mozaik prepletajo listopadni gozdovi in aktivni pašniki. Glavna hrana so jim hrošči, ki se hranijo z iztrebki živine, lovijo pa tudi nočne metulje in nekatere druge velike žuželke.

Rogač kljub svoji velikosti in grozečemu videzu ni plenilec.
Fotografija: Irena Kodele Krašna.

Netopir veliki podkovnjak lahko leti tudi več kot 10 kilometrov daleč.- Fotografija: Dušan Klenovšek.

Bukov kozliček se hrani z odmrlim lesom in s tem prispeva k njegovi hitrejši razgradnji.- Fotografija: Alja Pirnat.

Poletje se bo kmalu umaknilo jeseni in še preden se bo ruj odel v rdeče rumeno pisano preobleko, bodo netopirji zapustili svoja poletna zatočišča. Prezimujejo običajno v jamah, kjer so varni pred burjo in nizkimi temperaturami. Veliki podkovnjaki kot suhe hruške visijo s stropa jame, vejicati netopirji pa se običajno držijo vsak zase, zato jih težko opazimo. Koliko od njih preživi, je odvisno od dolžine in ostrine zime, saj marsikateri netopir porabi vso podkožno zalogo energije še pred pomladjo. Manj kot jih bomo med prezimovanjem motili, večja je verjetnost, da bodo njihove zaloge zdržale do pomladi.

Predstavili smo vam le nekaj zanimivosti iz živlega svetâ doline Branice, zato vas vabimo, da se podate na raziskovanje in sami odkrivате njene skrivnosti. Obiskovalcu, ki vidi lepoto v naravi, v dolini Branice ni nikoli dolgčas ne glede na letni čas.

* Ta prispevek je nastal v okviru projekta »Natura 2000 v dolini Branice«, ki je sofinanciran iz sredstev ukrepa LEADER. Nosilec projekta je Zavod RS za varstvo narave, Območna enota Nova Gorica.

Viri

Bertok M.; Budihna, N.; Povž, M.; 2003: Strokovne osnove za vzpostavlanje omrežja Natura 2000 - ribe (Pisces), piškurji (Cyclostomata), raki deseteronožci (Decapoda) (Končno poročilo).- Naročnik: MOPE, ARSO, Ljubljana, Zavod za ribištvo Slovenije, Župančičeva 9, SI-1000 Ljubljana.
Čelik, T.; (ur.); 2003: Strokovna izhodišča za vzpostavlanje omrežja Natura 2000. Metulji (Lepidoptera). Predhodno poročilo.- Naročnik: MOPE, ARSO, Ljubljana. Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Biološki inštitut Jovana Hadžija, Ljubljana.
Drovenik, B.; Pirnat, A.; 2003: Strokovna izhodišča za vzpostavlanje omrežja Natura 2000: Hrošči (Coleoptera) (končno poročilo).- Naročnik: MOPE, ARSO, Ljubljana. Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU, Ljubljana.

Kotarac, M.; Šalamun, A. & Weldt, S.; 2003: Strokovna izhodišča za vzpostavlanje omrežja Natura 2000: Kačji pastirji (Odonata) (končno poročilo).- Naročnik: MOPE, ARSO, Ljubljana. Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju. 104 str., digitalne priloge.
Kryštufek, B.; Presetnik, P. & Šalamun, A.; 2003: Strokovne osnove za vzpostavlanje omrežja Natura 2000: Netopirji (Chiroptera) (končno poročilo).- Naročnik: Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, ARSO, Ljubljana. Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana. 322 str., digitalne priloge.
Poboljšaj, K. & A.; Lešnik; 2003: Strokovna izhodišča za vzpostavlanje omrežja Natura 2000: Dvoživke (Amphibia) (končno poročilo).- Naročnik: MOPE, ARSO, Ljubljana. Center za kartografijo favne in flore, Miklavž na Dravskem polju.
Natura 2000 območja v Sloveniji - Dolina Branice.- Dostopno na elektronskem naslovu: http://www.natura2000.gov.si/index.php?id=105&no_cache=1&area_id=206. (20. 5. 2012)

Irena Kodele Krašna, univ. dipl. biologinja, vodja projekta Natura Branice, Zavod RS za varstvo narave, Območna enota Nova Gorica

Prenova kompleksa ob trgu Kontrada v Kanalu ob Soči

V PRENOVLJENI FIŠČEVI HIŠI TUDI SPOMINSKA SOBA SLIKARJA RIKA DEBENJAKA

Mitja Mozetič

Kanal ob Soči, zgrajen na levem bregu reke, ki je na tem mestu ustvarila razmeroma ozko korito, ima že staro zgodovino, povezano prav z njegovo izjemno lego. Tu so najlažji prehod čez reko Sočo zaznali že Rimljani in zgradili most. V strmih skalnih bregovih so še vidna izklesana ležišča za lesene opornike, sedanji most pa je bil obnovljen zaradi poškodb po prvi svetovni vojni.

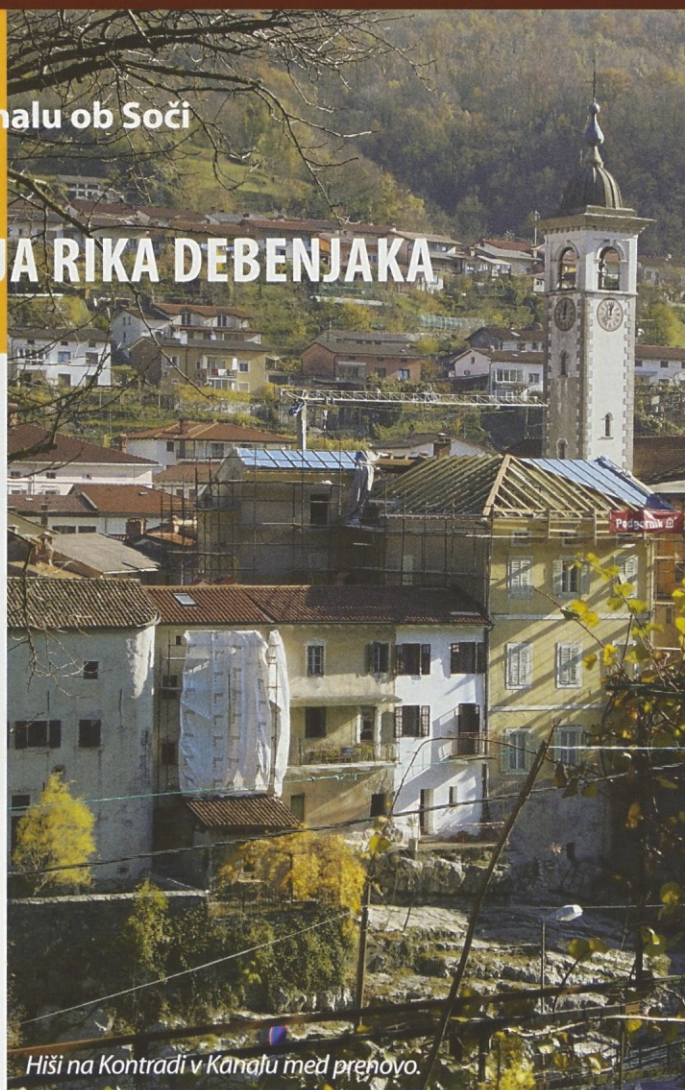
Srednjeveško obzidje, s še delno ohranjenimi stolpi, je oklepalo jedro s trgi in z ozkimi uličnimi nizi stavb. Večji trg, imenovan „Na placu“, krasi Neptunov vodnjak iz leta 1815, manjši trg pa se imenuje Kontrada, to je kraj, kjer so se srečevali prebivalci, kar pove že samo ime. Danes je to center kulturnega dogajanja kraja, povezanega z dolgoletno tradicijo, saj se Kanal ob Soči ponaša tudi z velikimi imeni iz svetâ glasbene in likovne umetnosti, kot so Kogoj, Kocjančič, Stanič, Nanut in seveda Riko Debenjak. Slednjemu je bila v letošnjem letu odprta spominska soba v prenovljeni Fiščevi hiši.

Prenova kompleksa ob trgu Kontrada se je začela s preureditvijo severnega obrambnega stolpa in objekta ob njem. V tem delu je bila v letu 1977 odprta galerija Rika Debenjaka. Deset let pozneje smo prenovili tako imenovano Gotsko hišo, v kateri sta knjižnica Josipa Kocjančiča in spominska soba skladatelja Marija Kogoja. V mansardi je dvorana za predavanja in kulturne prireditve, v pritličju pa je še prostor za družabna srečanja in z izhodom na teraso nad Sočo. Z željo po ohranjanju vidnega ostrejša s poslikanimi opečnimi planetami smo konstrukcijo strehe opravili tako, da je bila potrebna toplotna izolacija nameščena nad planetami.

Kmalu za tem se je izpraznilo stanovanjsko hišo, imenovana Kolarjeva, ki je vpeta v niz med galerijo in Gotsko hišo. Prenova je bila zasnovana tako, da sicer ohranja vse značilne elemente, vključno z zunanjimi stopnišči, izvedeni pa so bili tudi novi notranji prehodi. Ti pomenijo kvalitetno notranjo povezavo med objekti in ustvarjajo zanimiv, višinsko razgiban razstaveni prostor.

Najnovejša pridobitev tega pomembnega turistično-kulturnega sklopa pa sta bila nakup in prenova objekta, imenovanega Fiščevo hiša. Lastnik, ki ima v pritličju keramičarsko delavnico, si je gornje prostore sicer začel preurejati za bivalne potrebe, vendar se je pozneje odločil za njihovo prodajo. Občina Kanal ob Soči je hišo odkupila z namenom, da se v njej uredi spominska soba slikarja Rika Debenjaka, v pritličju pa ohrani keramičarsko delavnico. V prvem nadstropju, ki je dostopno po zunanjih stopnicah, se je ustvaril prostor za delovanje Prosvetnega društva Kanal ob Soči, nad njim pa je urejena spominska soba. Oba prostora sta po šestih stopnicah povezana s sosednjo Gotsko hišo in s tem tudi z galerijskimi prostori. Vsaka enota je dostopna tudi s trga po zunanjih kamnitih stopniščih, ki so značilna za trško jedro Kanala.

Stropne konstrukcije in streha so ohranjene, odstranjen je bil le dotrajan strop v zgornjem nadstropju,

Hiši na Kontradi v Kanalu med prenavo.

tako da je sedaj v prostoru ostreje vidno. Notranji zidovi so zglašeni z apneno malto, tudi fasadni ometi so narejeni z apneno malto, obarvano z naravnimi pigmenti. Pozidave so narejene z naravnimi materiali, kot so kamen, opeka in apnena malta. Podovi in stavbno pohištvo so iz masivnega macesnovega lesa.

Gradbena in obrtniška dela je opravilo podjetje Zorana Simčiča, mizarska dela Anton Goljevšček, kamnarska pa Kamnoseštvo Brezavšček. Izvajanje del je nadzirala služba Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, območna enota Nova Gorica.

S prenovo Fiščeve hiše je do nadaljnjega končana revitalizacija niza objektov, ki predstavlja pomemben prispevek h kulturni in turistični ponudbi kraja.

Sočasno z deli na obravnavanem objektu je potekala tudi prenova strehe in fasade bližnje stanovanjske hiše na trgu Kontrada, kot se vidi na posnetku.

V prihodnosti je predvidena tudi ureditev infrastrukture in tlakov na trgu po načrtih, ki jih je ob sodelovanju Zavoda za varstvo kulturne dediščine izdelal arhitekt Vojteh Ravnikar. Tako bo trg dobil še lepšo podobo. Je pa še nekaj objektov, pretežno v zasebni lasti, ki potrebujejo kvalitetno prenovo, že prenovljeni objekti pa zahtevajo vedno znova vzdrževalna dela, kot so popravila streh, barvanje stavbnega pohištva, slikanje oziroma sanacije fasad.

Prosvetno društvo »Soča« za ureditev spominske sobe slikarja in grafika Rika Debenjaka v Kanalu ob Soči

URESNIČENA UMETNIKOVA ŽELJA

Milica Zimic

Prosvetno društvo »Soča« Kanal je že kmalu po odprtju galerije Rika Debenjaka imelo željo, da bi bila ob stalni galerijski zbirki urejena tudi spominska soba v poklon slikarju, vendar so bili ves čas problemi s pomanjkanjem finančnih sredstev in primerne prostora ob galeriji v starem mestnem jedru Kanala. Slikar nam je bil pred več kot tridesetimi leti pripravljen odstopiti tudi del svojega arhiva. Vseh petintrideset let delovanja galerije smo se trudili povečevati galerijske prostore in lani se nam je ponudila priložnost za uresničitev naših dolgoletnih želj za ureditev spominske sobe z odkupom »Fiščeve hiše« tik ob galeriji Rika Debenjaka. Občina Kanal ob Soči je odkupila in revitalizirala objekt izključno za ta namen. Vsa dela pri revitalizaciji objekta je nadziral arhitekt Mitja Mozetič iz Zavoda R Slovenije za varstvo kulturne dediščine - območna enota Nova Gorica.

Željo, da se dokončno uredi arhiv pokojnega slikarja in grafika, je izrazil tudi slikarjev sin dr. Božidar Debenjak. Tako so bili dani vsi pogoji, da smo pričeli z intenzivnimi aktivnostmi za ureditev obsežnega arhivskega gradiva in ob tem tudi za ustrezno ureditev spominske sobe v Kanalu. Tehnični pogoji in velikost prostorov za hranjenje vsega arhivskega gradiva v Kanalu ne zadovoljujejo vsem standardom arhivske stroke, zato smo k sodelovanju povabili Pokrajinski arhiv iz Nove Gorice. Direktor Pokrajinskega arhiva iz Nove Gorice mag. Drago Trpin je bil takoj pripravljen za sodelovanje in tako je bila sklenjena tripartitna pogodba o prevzemu arhivskega gradiva, ki jo je v imenu dedičev po pokojnem slikarju podpisal njegov sin dr. Božidar Debenjak. Gospa Ivanka Uršič, strokovna delavka Pokrajinskega arhiva iz Nove Gorice, je opravila vsa strokovna dela pri izboru in ureditvi ter hranjenju gradiva. Galerija Rika Debenjaka pa je z ureditvijo lepe spominske sobe dobila svojo zaokroženo celoto.

V spominski sobi so razstavljeni najpomembnejši dokumenti iz slikarjevega zasebnega in umetniškega življenja ter nekateri njegovi osebni predmeti in umetniška dela, ki jih je imel v svojem ateljeju. Med njimi je zagotovo najlepša slika »Rdečelaske«, ki jo je slikar do konca življenja hranil v svojem ateljeju in je bila zelo poškodovana. Restavratorica Ana Sirk iz Goriškega muzeja je uspela po dolgotrajnih restavratorskih posegih vrniti njen sijaj in sedaj predstavlja osrednji in najlepši eksponat v stalnem fondu galerije Rika Debenjaka. Sliki »Rdečelaske« so se v spominski sobi pridružili tudi slikarjevi portreti Gabrijela Stupice in Božidarja Jakca, portret slikarjeve nečakinje in nekaj slikarjevih manjših akvarelov, ki jih je imel v ateljeju.

Prepričana sem, da smo se s pametnim dogovorjanjem o stalni hrambi arhivskega gradiva v Pokrajinskem arhivu in o razstavitvi njegovega manjšega dela v spominski sobi slikarja in grafika Rika Debenjaka v Kanalu vsi sodelujoči v ureditvi arhivske zbirke pravilno odločili. Vsem, ki se zanimajo za raziskovalno delo v zbirki, je tako omogočen najboljši možni strokovni servis in dostop do gradiva, ki je hranjeno po veljavnih standardih arhivske stroke. Kanal je z ureditvijo spominske sobe zagotovo veliko pridobil na kulturnem, turističnem in arhitekturnem področju. S primerno gradbeno ureditvijo stavbe pa se urejuje del starega mestnega jedra Kanala, ki predstavlja edinstven arhitekturni biser.

V Prosvetnem društvu »Soča« smo ponosni, da smo lahko pripomogli k ureditvi celotnega arhiva slikarja in grafika Rika Debenjaka, v galeriji pa dodatno odprli lep kulturni kotiček, ki bo zagotovo privabljal v našo galerijo številne ljubitelje likovne umetnosti iz Slovenije in tujine. To si je ves čas želel tudi umetnik sam!

Milica Zimic, predsednica Prosvetnega društva »Soča«

*Spominska soba Rika Debenjaka.
Vse fotografije: Mitja Mozetič*

O ideji, predstavljeni v turistični nalogi učenk OŠ Komen

VŠEČ MI JE, KO MED NAMI PO SIVKI ZADIŠI!

Martina Fabjan, in Tanja Spačal

Turistična naloga z naslovom Všeč mi je, ko med nami po sivki zadiši! bralcu obogati njegovo znanje o gojenju, pridelavi in predelavi sivke. Ker sivki ustrezajo suha, za vodo propustna tla, in sončna lega, kar Kras tudi je, je sivka primerna za zasaditev opuščenih, neobdelanih kraških polj. Raziskovalne metode, ki so jih učenke Osnovne šole Antona Šibelja-Stjenka Komen uporabile pri odkrivanju turističnih možnosti na Krasu, povezanih s sivko, so jih pripeljale do spoznanja, da lahko s ponudbo različnih proizvodov iz sivke (punčke, kozmetika, eterična olja, jedi iz sivke, šopki itn.d.) in z izvedbo s sivko povezanega Sivkinega festivala ponudijo nepozabno doživetje na Krasu prav vsem generacijam. Iz turistične naloge je mogoče razbrati, da ima v turistični ideji izredno pomembno vlogo aktivna udeležba in sodelovanje čim več ljudi (od mlajših do starejših, od vaščanov oziroma občanov do tujcev iz sosednjih držav) pri njeni organizaciji in izvedbi.

V tem prispevku predstavljamo le eno izmed možnosti, ki je ta čas med najbolj priljubljenimi in še zastonj modna muha na področju promoviranja Krasa. Omogoča pa vključevanje širše javnosti v naš turistični projekt - to je profil na družabnem omrežju Facebook, po katerem lahko prav vsak »všečka« v smislu zadovoljstva: »Všeč mi je, ko med nami po sivki zadiši!«

Zakaj so se učenke odločile za turistično idejo, povezano s sivko?

Pri načrtovanju in izvedbi projekta so jih vodili štirje poglobljeni motivi:

- predstaviti novo turistično ponudbo v povezavi z go-

jenjem sivke širši javnosti na Krasu in v Sloveniji;

- **seznaniti ljudi** z možnostjo za gojenja sivke na Krasu ter jih spodbuditi k širjenju te dejavnosti v obliki zadrugništva;
- **oblikovati turistični produkt** Sivkin pevski festival, ki bo povezoval vse generacije ljudi na Ivanjem Gradu, v občini Komen in širše;
- **spodbuditi mlade k sodelovanju** pri organizaciji in izvedbi turističnega produkta;
- **druženje, učenje in pevsko tekmovanje** med mladimi iz različnih krajev in držav.

Od ideje do izvedbe

Preden so se učenke odpravile na obisk na Bučvo domačijo na Ivanjem Gradu, so poiskale **splošne informacije o sivki** na spletni strani *Wikipedija*. Pomemben vir informacij je bil **obisk Bučve domačije**, kjer jim je gospa Tanja Arandjelović pripovedovala o sivki ter o njihovem gojenju, pridelavi in predelavi sivke. Predstavila jim je izdelke iz sivke, ki jih proizvaja in prodaja podjetje Ekotera, d. o. o. Ogledale so si tudi prostor v Novatorjevi hiši, kjer predelujejo sivko, ter šle še na sivkina polja na Ivanjem Gradu.

Učenke so informacije pridobivale iz prve roke, torej pri ljudeh, ki so kakorkoli povezani s sivko. Tako so se **pogovarjale z gospo Tadejo Rodman**, ki izdeluje punčke iz sivke. Za izvedbo turistične ideje, predstavljene v turistični nalogi, jim je pomemben vir informacij predstavljalo tudi **mnenje vaščanov** Ivanjega Grada. Ti so z zanimanjem

sprejeli pobudo in izpolnili anketni vprašalnik, v katerem so izrazili svoje poznavanje že obstoječe turistične ponudbe v zvezi s sivko na Ivanjem Gradu in svoje mnenje o njej.

S pomočjo vseh naštetih metod in virov raziskovanja so učenke dobile vpogled v to, kako bližnja okolica sprejema in ocenjuje njihovo **idejo o mednarodnem sivkinem pevskega festivalu**. To naj bi bila nadgradnja Sivkinega festivala, ki poteka vsako leto v juniju oziroma juliju na Ivanjem Gradu. V okviru tega festivala je na podlagi turistične ideje, predstavljene v že omenjeni turistični nalogi, letos prvič sodelovala tudi OŠ Antona Šibelja-Stjenka Komen, in sicer z organizacijo **Sivkinega pevskega festivala**. V komenski cerkvi so se 29. junija 2012 predstavili trije pevske zbori: Mladinski pevski zbor Krasje, Dekliški pevski zbor Kraški slavček in Mladinski pevski zbor OŠ Komen. Svojo poezijo pa je predstavila Darja Mihelj, profesorica angleščine na OŠ Antona Šibelja-Stjenka Komen. Osnovna šola Komen namerava tudi v prihodnje sodelovati na Sivkinem festivalu.

Program aktivnosti na Sivkinem festivalu

V nadaljevanju tega prispevka za revijo Kras predstavljamo **program aktivnosti na Sivkinem festivalu**, kot so ga učenke OŠ Antona Šibelja-Stjenka predstavile v turistični nalogi.

Zbor učencev - organizatorjev

Učenci - organizatorji se zberejo pred Novatorjevo hišo na Ivanjem Gradu pred pričetkom dogajanja (v petek, soboto in nedeljo). Za dobrodošlico obiskovalcem ponudijo sivkin čaj in piškote iz sivke. Seznanijo jih z dejavnostmi ter jih usmerjajo.

Sprehod do sivkinih polj.

Ogled polj ter poskus žetve sivke.

Obiskovalci spoznavajo kraško pokrajino z značilnim rastjem.

Prikaz destilacije ter sušenja šopkov iz sivke.

Obiskovalci si ogledajo prostor, kjer poteka destilacija sivke ter sušilnico sivke.

Ogled izdelkov iz sivke

Obiskovalci lahko občudujejo proizvode, kot so dišavne blazinice, voda v pršilu (osvežilec prostorov), sivkine dišeče sveče, sivkino milo, osvežilni sivkin tonik, naravna sivkina voda, eterično sivkino olje, šopki iz sivke, butarice iz sivke, punčke s sivko, sivkin med ...

Pričetek turnirja v košarki za Pokal sivke

Prijavljene skupine iz sosednjih vasi in skupine iz zamejstva se zberejo pred vaškim domom, kjer tekmujejo v košarki.

Izdelovanje šopkov iz sivke

Med košarkarskim turnirjem obiskovalci lahko v vaškem domu s pomočjo prijaznih domačink izdelujejo šopke iz sivke in rmana. Narejene šopke se pozno zvečer raznosi od hiše ter se jih obeša na vhodna vrata. Z njimi organizatorji in sodelujoči naznanijo začetek Sivkinega festivalskega dogajanja v vasi ter simbolično prinašajo v hiše sproščenost, ki jo ustvarja sivkin vonj.

Delavnice

Društvo »An bot« iz Pirana prizadevne domačinke in gospa Tadeja Rodman vodita delavnice. Obiskovalci

lahko izberejo sodelovanje v eni izmed naslednjih brezplačnih delavnic:

- izdelovanje punčk iz blaga in sivke;
- izdelovanje butaric iz sivke;
- izdelovanje sivkinih venčkov;
- izdelovanje dišečih vrečk.

Vse, kar se dogaja v dopoldanskem času, lahko udeleženci fesitvala, obiščejo tudi v nedeljo.

Obisk domačij s kraškimi dobrotami

Sprehod po Ivanjem Gradu se nadaljuje do dveh domačij. Na prvi kraški domačiji »Pri Mačk'vih« udeleženci sprehoda ob zvokih narodne glasbe v živo poskusijo kraške jedi (pršut, teran, pecivo s sivko). Na drugi domačiji poskusijo sivkin sirup, sivkin čaj ali sivkin med in si ogledajo čebelnjak ter prislunhejo pripovedi čebelarja domačina gospoda Stojana Tavčarja.

Nadaljevanje turnirja v košarki za Pokal sivke

Prijavljene košarkarske skupine tekmujejo na turnirju do sklepne finalne tekme za Pokal sivke.

Delavnice za otroke

Otroke se na istem prizorišču zaposli z družabnimi tekmovalnimi igrami ter z likovno delavnico, na kateri se lahko sproščeno izražajo ter ustvarjajo z različnimi materiali.

Podelitev Pokala sivke

Zmagovalno košarkarsko moštvo prejme Pokal sivke. Moštva, ki osvojijo prva tri mesta, prejmejo simbolične nagrade (pršut, izdelki iz sivke).

Mednarodni pevski festival

Prijavljene pevske zборе iz okoliških šol in iz tujine učenke seznanijo s potekom festivala ter jih popeljejo do njihovega nastopnega prostora. Vsak zbor zapoje tri pesmi. Izbrana žirija po prej določenih in objavljenih kriterijih izbere zmagovalca Mednarodnega sivkinega pevskega festivala in ga nagradi. Vsak pevec zmagovalnega zbora prejme šopek iz sivke; vodja zbora prejme venček iz sivke ter priznanje za zmago. Vsi sodelujoči zbori dobijo tudi priznanje za sodelovanje.

Dobrodošli na Facebook profilu „Všeč mi je, ko med nami po sivki zadiši!“

Svojo turistično idejo učenke promovirajo na spletni strani "Všeč mi je, ko med nami po sivki zadiši!" na spletnem omrežju Facebook. Na spletni strani se vrstijo naslednje aktivnosti:

- zapisovanje misli, citatov, povezanih s sivko, in spodbujanje dobrega počutja;
- informacije o sami rastlini sivki (zasaditvi, gojenju, pridelavi, predelavi);
- razpis za najboljšo sivkino fotografijo;
- nagradne igre in vprašanja za obiskovalce Facebook profila;
- objavljane receptov za jedi in pijače iz sivke;
- vabilo na Sivkin festival, itn.

Martina Fabjan, univ. dipl. profesorica slovenščine in pedagogike -

Osnovna šola Antona Šibelja-Stjenka Komen

Tanja Spačal, univ. dipl. profesorica razrednega pouka -

Osnovna šola Antona Šibelja Stjenka Komen

Prispevek osnovne šole Komen k razvoju turizma na Krasu

IZ PRETEKLOSTI IN SEDANJOSTI ZA PRIHODNOST

Nives Cek

Avtorji raziskovalne naloge pred vhodom na osmico mladih. Fotografija: Vojko Franetič.

»Veseli smo, da živimo na Krasu, med ponosnimi, trdnimi, skromnimi, a tudi družabnimi in gostoljubnimi ljudmi. Ponosni smo na naravne in kulturne znamenitosti, ki nas obdajajo in k nam privabljajo številne turiste,« so v uvodu v turistično nalogo »Štanjel in Kras - ali vaju poznam?« zapisali učenci Osnovne šole Antona Šibelja-Stjenka Komen leta 2010. Sicer pa ta svoj ponos, to svojo pripadnost rodni zemlji utrjujejo zadnja leta tudi s sodelovanjem v projektu »Turizmu pomaga lastna glava«, ki ga razpisujeta Turistična zveza Slovenije in Zavod za šolstvo Republike Slovenije.

Projekt »Turizmu pomaga lastna glava« je edinstven sistem organiziranega delovanja osnovnošolske mladine pri nas. Namenjen je vpeljevanju mladih v turizem kot družbeno gibanje in kot vse pomembnejša gospodarska dejavnost. Vsebina projekta je vezana na raziskovanje turizma v domačem kraju, na ugotavljanje možnosti za hitrejši razvoj in na oblikovanje take ponudbe, ki bo spodbudila trženje naravnih danosti in kulturnih dobrin ter kulinarčnih in drugih produktov v vseh možnih oblikah. Sodelovanje vključuje pripravo turistične naloge na razpisano temo s poudarkom na oblikovanju turističnega proizvoda in njegova predstavitev na turistični tržnici na javnem mestu. Projekt nudi veliko možnosti za razvijanje ustvarjalnih zamisli mladih in je zelo primeren za uresničevanje koncepta dela z nadarjenimi učenci v osnovni šoli.

Kronologija sodelovanja

V nadaljevanju predstavljam bralcem revije Kras »kronologijo« sodelovanja učencev centralne šole Komen in njene podružnične šole Štanjel na omenjenem festivalu, bralcem revije Kras pa dajem v »pokušino« inm povzetek letošnje turistične naloge »Všeč mi je, ko med nami po sivki zadiši!«

V letih od 2008 do vključno 2012 so učenci opravili naslednje raziskovalne naloge:

- 2008: OD ZRNA DO MIZE: Ajda
- 2009: VODA - ZDRAVJE - IZZIV ZA PRIHODNOST: Fabianijev izvir
- 2010: MOJ KRAJ - MOJ PONOS: Štanjel in Kras - ali vaju poznam? in Kulturna pot ponosa
- 2011: IMEJMO SE FAJN - OŽIVITE NAŠ KRAJ!:

Osmica mladih in Venčki sv. Ivana

2012: VŠEČ MI JE! Všeč mi je, da se na Krasu marsikaj godi in tudi dober pršut se dobi! in Všeč mi je, ko med nami po sivki zadiši.

Ajda

V tej raziskovalni nalogi so mladi s pomočjo mentoric Katarine Pleško in učiteljice Vide Uršič spoznavali ajdo kot avtohtono in nekoč zelo razširjeno kulturno rastlino na Krasu. Opisali so samo rastlino, ki jo nekateri napačno uvrščajo med žita (spada med zeljnarice in je v resnici sadje in celo sorodnica rabarbare). Opisali so njen pomen v življenju Kraševca. Poiskali so kmetije, kjer ajdo še vedno gojijo. Obiskali so čebelarja in poudarili pomen ajde v čebelarstvu. S pomočjo znanih in manj znanih gostincev ter prizadevnih kuharic so zbrali tudi več receptov za izbrane jedi iz ajde in jih tako pomagali iztrgati pozabi. Recept za ajdino jed so kot enega izmed turističnih produktov natisnili na priročni skodelici. *Za nalogo in predstavitev na tržnici v Novi Gorici so si prislužili srebrno priznanje.*

Fabianijev izvir

Fabianijev izvir je bil nekoč pomemben vir pitne vode v Kobdilu (ki je del Štanjela), last prednikov slovitega arhitekta Maksa Fabianija. Ti so s prodajanjem vode iz edinega živega vodnega vira na tem delu Krasa cel obogateli. Učenci podružnice Štanjel so z mentorico učiteljico Tadejo Bogdan raziskali to v današnjem času vse pomembnejšo naravno danost, opisali osebnost in dela Maksa Fabianija ter pripravili prospekt, ki je na voljo obiskovalcem Turističnega informacijskega centra - TIC - v Štanjelu. Ker je vodni izvir del »Fabianijeve poti«, so učenci v nalogi pristojne opozorili tudi na neugledno podobo samega izvira in dali tudi nekaj koristnih predlogov, da bi izvir spet služil svojemu namenu. *Za nalogo so si učenci prislužili srebrno priznanje ter vzbudili zanimanje širše javnosti, saj so jo pozneje tudi zgledno predstavili poslušalcem Radia Koper.*

Štanjel in Kras - ali vaju poznam?

»Štanjel in Kras - ali vaju poznam?« je bila naloga, ki jo je ob pomoči mentorice psihologinje Špele Grmek izdelalo šest učencev iz podružnične šole v Štanjelu. Po natančnem in slikovitem opisu tega čudovitega srednjeveškega mesteca z umestitvijo v širši prostor Krasa ter s prikazom dveh znamenitosti (Lipica, Rilkejeva pot) je nastal turistični proizvod, ki je v Štanjelu namenjen tudi širši javnosti. To je didaktična igrca s petinštiridesetimi polji, ki se jo igra podobno kot Človek ne jezi se. *Tudi za to nalogo se je učencem zasvetilo srebro.*

Kulturna pot ponosa

To je bila naloga, ki so jo izdelali učenci iz Komna pod mentorstvom knjižničarke Vlaste Metlikovec in profesorice slovenščine Martine Fabjan. Njihov namen je »gojiti« (lat. *cultura* = gojiti) ponos na kraško kulturo in ljudi, ki so prispevali k njenemu ustvarjanju. Naloga, ki čaka na uresničitev v »naravi«, predstavlja pomembne osebnosti, ki so kakorkoli povezane z občino Komen. V nalogi so tako zajeti dosežki zbiratelja ljudskih pesmi Karla Štreklja, pisatelja Marjana Rožanca, likovnega umetnika Lojzeta Spacala, gozdarja Avgusta Kafola, slikarja Viktorja Birse, prevajalca Jožeta Abrama, arhitekta Maksa Fabianija, duhovnika Antona Mahničja in sestavljavca slovarja tujk Stanka Bunca. Ideja je, da bi uredili kulturno pot ponosa od Gorjanskega prek Volčjega Grada, Komna, Kobjeglave, Tupelč in Štanjela do Kobdila z umestitvijo pomembnih mož in z opisom njihovih dosežkov. Učenci so pripravili natančen zemljevid poti, DVD pa je na voljo vsem, ki bi jim večkilometrski pot predstavljala prehud zalogaj. *Predstavitev naloge na tržnici v Postojni je bila res izjemna: učenci so domov prinesli srebrno priznanje.*

Osmica mladih

Jubilejni, 25. festival »Turizmu pomaga lastna glava« je bil za naše učence še posebej uspešen. *Ustvar-*

Avtorice raziskovalne naloge pri Tanji Arandjelovic v Ivanjem Gradu.

Stojnica učencev podružnične osnovne šole Štanjel v Postojni. Fotografija: Dunja Peric.

Prenos znanja starejših na mlajše o izdelovanju venčkov sv. Ivana v podružnični osnovni šoli Štanjel. Fotografija: Dunja Peric.

jalni in zabave željni mladi Komenci so z mentorico Martino Fabjan pripravili zlato nalogo »Osmica mladih«. V njej so na izviran način združili tradicijo prodaje domačih dobrot odraslim z idejo o ponudbi pristne kulinarike, zabave, prikaza življenja na kmetiji ter sproščenega druženja z obilico osebnih komunikacije - namenjene zgolj mladim. In ker je računalnik njihovo orodje, so v nalogo vključili tudi Facebook, po katerem so mladi po spletu sporočali dodatne predloge za dobro zabavo na kmetiji, označeni s »frasko« bršljanovo vejico. Stojnico na predstavitvi v Postojni je s svojo prisotnostjo popestrila aktualna vinska kraljica Slovenije Karolina Kobal, sicer učiteljica razrednega pouka.

Venčki sv. Ivana

Drugo stojnico v postojnskem Mercatorjevem centru so »zasedli« učenci podružnične šole Štanjel, ki so navdušili z izjemno lepo predstavitvijo venčkov svetega Ivana. Z mentoricama Dunjo Peric in s Špelo Grmek so v turistični nalogi »zagrizli« v pred leti obujen običaj pletenja venčkov sv. Ivana v Štanjelu. Spretnosti pletenja venčkov, ki se jih na kresni večer obesi na vrata vaških hiš, da bi njihove prebivalce varovali pred nesrečo in hudo uro, so se s pomočjo prizadevnih domačink naučili domala vsi učenci podružnične šole in tako poskrbeli, da lep običaj zagotovo ne bo šel v pozabo. Ohranjanje tradicije, povezanost z naravo in vera v dobro, ki ga simbolizirajo skromne cvetice kraške gmajne, so mlade navdušili, da so svoj proizvod natisnili kot razglednice in jih dodali štanjelski turistični ponudbi. Poleg izjemnih izkušenj, pridobljenih z izdelavo naloge in s predstavitvijo na tržnici, so učenci bogatejši še za srebrno priznanje Turistične zveze Slovenije.

Všeč mi je, da se na Krasu marsikaj godi in tudi dober pršut dobi!

Mentorici, ki sta sodelovali pri omenjeni nalogi, sta učence podružnice Štanjel navdušili tudi za letošnjo

Turizma na Krasu

nalogo »Všeč mi je, da se na Krasu marsikaj godi in tudi dober pršut dobi!«. Naloga, pri branju katere se bodo bralcem zagotovo pocedile sline, prinaša opis kraške pokrajine in njenih znamenitosti s poudarkom na kulinariki. Izbrani recepti naših non so kot turistični proizvod zbrani v priročni zgibanki in obiskovalcem na voljo v Turističnem informacijskem centru TIC v Štanjelu. Za to nalogo in predstavitev v Postojni so si učenci prislužili srebrno priznanje.

Všeč mi je, ko po sivki zadiši

Da je bila stojnica komenskih učencev prava paša za oči, ni mogel zanikati nihče, ki ga je k njej privabil opojni vonj sivke. Za njihov estetski (in siceršnji učinek) sta poskrbeli prizadevni mentorici Tanja Spačal in Martina Fabjan, ki sta z učenci v Postojni predstavljali nalogo »Všeč mi je, ko po sivki zadiši!«.

Daljši povzetek te naloge je za bralce revije Kras napisala profesorica slovenščine Martina Fabjan in je objavljen na naslednjih straneh revije.

Sklepna misel

Naloga šole že dolgo ni več zgolj prenašanje vedenj in vrednot s starejših na mlajše. Če želimo, da bodo učenci znali ceniti naravne danosti in kulturne dobrine, ki jim jih nudi ožje okolje, je prav, da odgovorni izkoristimo sleherno možnost, ki se nam ponudi v tej smeri. Če bodo učenci doma globoko pognali korenine, če jim bomo odrasli odprli oči za lepo in dobro in jim podali krila za dober vzlet, bodo kot odrasli z zavestjo domoljuba lahko živeli kjerkoli... Si lahko učitelj želi še več?

Nives Cek, prof. pedagogike in slovenščine -
ravnateljica Osnovne šole Antona Šibelja-Stjenka Komen

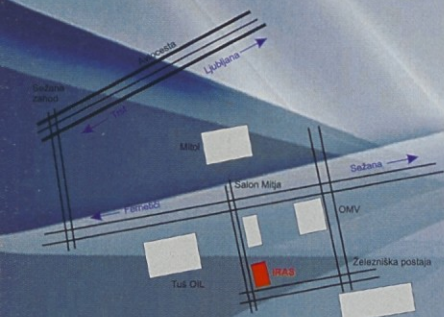
Tadeja Rodman s svojimi dišečimi punčkami, napolnjenimi s sivko (na levi), in učenka Meta Švagelj.

Informacijske in računovodske storitve

Celovite rešitve na področju Informacijskih Tehnologij

IRAS Sežana d.o.o.

IRAS Sežana, d.o.o.
Partizanska cesta 71
SI-6210 Sežana

T: +386 5 731 37 70

M: +386 51 363 644

F: +386 5 731 37 77

E: info@iras.si

Matična številka: 5298652

Davčna številka: 85615625

Davčni zavezanec: DA

Transakcijski račun: 05100-8010146192-0 ABANKA

Osnovni kapital: 232.766,00 EUR

Projektiranje sistemov
Razvoj poslovne programske opreme
Prodaja računalniške opreme
Računovodske storitve
Izobraževanje
Servis računalniške opreme
Svetovanje
Prodaja pisarniškega materiala
Vzdrževanje informacijskih sistemov

Zakaj IRAS Sežana d.o.o. ?

Profesionalnost
Strokovnost
Konkurenčne cene
Vse na enem mestu
Reference

www.iras.si

Projektiranje sistemov

Postavljate novo poslovno dejavnost? Adaptirate obstoječi sistem? Gradite novo infrastrukturo? Zamenjujete ali iščete nov informacijski sistem? Niste ravno domači s termini *domena*, *VPN*, *strežnik*, *DHCP*, *požarni zid*, *lan*, *wan*, *SQL*, *UTP*? Brez skrbi. Vse razlage in strokovno pomoč lahko poiščete pri nas. Z veseljem se Vam bomo posvetili, svetovali in skupaj bomo poiskali ustrezne rešitve za vaše poslovanje.

Vzdrževanje informacijskih sistemov

Tudi če Vaša oprema ne prihaja iz naše trgovine lahko sklenemo dogovor ali pogodbo o vzdrževanju vaše opreme. V okviru vzdrževanja lahko svetujemo izboljšave, nudimo sistemsko podporo, servisiramo opremo, nudimo pomoč in podporo uporabnikom, koordiniramo vaše IT projekte,... Vse z namenom, da se Vi ukvarjate izključno z vašim poslom.

Prodaja računalniške opreme

Ponujamo kakovostno računalniško opremo, ki sledi času in potrebam uporabnika. Sodelujemo in pomagamo pri izbiri in nakupu: od posameznih komponent, računalnikov in tiskalnikov do zahtevnih računalniških omrežij. Trudimo se za doseg optimalnega razmerja med zahtevano kvaliteto in ceno. Poskrbimo lahko za funkcionalno namestitvev opreme v delujoč računalniški sistem. Na Vašo željo prodano opremo tudi vzdržujemo in servisiramo. Le učinkovito vzdrževan sistem odtehta vrednost nakupa.

Svetovanje

Nudimo svetovanje na vseh področjih našega delovanja. Stopite v stik z nami in prisluhnili Vam bomo.

Prodaja pisarniškega materiala

Ker se zavedamo dragocenosti Vašega delovnega časa, poskrbimo tudi za dostavo naročenega pisarniškega materiala. Dovolj je telefonski klic in blago iz zaloge Vam dostavimo še isti delovni dan. Pri nas dobite: *neskončni in fotokopirni papir*, *računske trakove in etikete*, *registratorje in mape*, *razne obrazce*, *pomnilniške medije*, *trakove*, *kartuše in tonerje za tiskalnike*,...

Računovodske storitve

Ne glede na Vašo izbrano dejavnost, se računovodskim evidencam in spremljanju zakonodaji ne morete izogniti. Področje računovodstva zahteva svojevrstna znanja in izkušnje, ki jih marsikdo težko zagotavlja ob svoji osnovni dejavnosti. Kakovost in profesionalnost našega računovodskega servisa na lastni programski in računalniški opremi lahko izkoristite prav Vi. Bogato znanje tega področja s pridom izkoriščamo za nadaljni razvoj računalniško podprtih informacijskih sistemov.

Izobraževanje

Dobro zasnovan in v prakso postavljen informacijski sistem je le temelj za učinkovit pretok informacij znotraj in zunaj podjetja. Dejansko vrednost mu daje končni uporabnik s svojim znanjem, izkušnjami in strokovno usposobljenostjo. Zato dajemo računalniškemu izobraževanju velik pomen. Prirejamo izobraževalne tečaje iz splošnih računalniških vsebin: *Okna*, *Elektronska pošta*, *Internet*, *Osnove računalnikov*,... in najbolj razširjenih uporabniških programov: *Word*, *Excel*, *Power Point*, *Corel Draw*,... Poudarek je na individualnih praktičnih vajah.

Razvoj poslovne programske opreme

Desetletja izkušenj in visokega strokovnega znanja je vloženo v razvoj sodobnega, prilagodljivega in modularno grajenega informacijskega sistema IPIS - Irasov Poslovni Informacijski Sistem. Zagotavlja povezljivost podatkov in pretok informacij na vseh nivojih vašega poslovanja. Primeren je za mala, srednja in velika podjetja.

BANKA MEDNARODNIH RAZSEŽNOSTI. VARNA. OKOLJU PRIJAZNA. USPEŠNA.

Banka Koper je del mednarodne bančne skupine Intesa Sanpaolo, ki je prisotna v 40 državah po vsem svetu, z več kot 19 milijonov komitentov in 400-letno tradicijo delovanja.

Uspešnost bančne skupine potrjujejo naslednje mednarodne uvrstitve:

- **Najvarnejša bančna skupina v Sloveniji** in visoko na svetovni lestvici najvarnejših bank (Global Finance World's 50 Safest Banks, avgust 2010)
- **Ena najbolj okoljsko ozaveščenih na svetu** saj je visoko na lestvici 100 najbolj »zelenih« organizacij na svetu (Newsweek, oktober 2010)
- **Banka leta v Zahodni Evropi** kar predstavlja najvišji standard odličnosti v bančništvu na podlagi dobrih poslovnih dosežkov v preteklem letu (The Banker, december 2010)

BANKA KOPER

Z vami gledamo naprej.

Park Škocjanske jame, Slovenija

Park Škocjanske jame ima tri pomembne nominacije:

- Škocjanske jame so bile leta 1986 vpisane v Seznam svetovne kulturne in naravne dediščine pri UNESCO
- leta 1999 so bile Škocjanske jame vpisane v Ramsarsko konvencijo kot prvo podzemno mokrišče na svetu
- leta 2004 pa je bil Park Škocjanske jame vpisan kot Biosferno območje Kras tudi v program MAB (Človek in biosfera).

V Parku Škocjanske jame vas vabimo na ogled jamskega sistema, muzejskih zbirk, sprehod po učni poti in obisk novega promocijsko-kongresnega centra Pr Nanetovh.

INFORMACIJE IN REZERVACIJE:

Park Škocjanske jame, Slovenija

Škocjan 2, SI - 6215 Divača

Tel.: 00386 (0)5 70 82 110

Faks: 00386 (0)5 70 82 111

E-pošta: psj.info@psj.gov.si

www.park-skocjanske-jame.si

The area of Skocjan Caves has three remarkable designations:

- inscribed on the UNESCO World Heritage List since 1986
- on the List of Wetlands of international importance since 1999
- on the international Network of Biosphere Reserves (MAB) since 2004.

INFORMATION AND RESERVATIONS:

Park Škocjanske jame, Slovenija

Škocjan 2, SI - 6215 Divača

Tel.: 00386 (0)5 70 82 110

Fax: 00386 (0)5 70 82 111

e-mail: psj.info@psj.gov.si

www.park-skocjanske-jame.si

The Skocjan Caves Park invites you to:

- visit the cave system
- explore the park on education trail
- visit museum collections
- and the new Promotion and Congress Centre Pr Nanetovh.

Si želite take sproščenosti in brezskrbnosti?

Potem svoje prihranke zaupajte nam.

Prepričani smo namreč, da si zaslužite življenje brez skrbi. To je tudi razlog, zaradi katerega se trudimo, da bi na najboljši način upravljali z vašimi prihranki. Pozorno prisluhnemo vašim željam, zato vam lahko ponudimo take rešitve, ki so hkrati enostavne, varčne in učinkovite. Razlikujemo se tudi v tem!

ZKB

1908 credito cooperativo del carso
zadružna kraška banka

